

Innehåll

Förord.....	5
Inledning	7
Introduktion	7
Forskning om medborgerligt engagemang	9
Termer och språkbruk	10
Metod och genomförande.....	12
Medborgerligt engagemang bland människor med utländsk bakgrund	15
Ideellt arbete i det svenska samhället.....	19
Inledning.....	19
Det ideella arbetets omfattning och struktur i befolkningen.....	19
Ideellt arbete och tid.....	26
Organisationskategorier	29
Ideellt arbete vid en "särskild händelse"	31
Vilka arbetar ideellt?	32
Värderingar och ideellt arbete	36
Några slutsatser.....	40
Informella insatser – trender, omfattning och profiler av dem som gör insatser.....	47
Introduktion	47
De informella insatsernas omfattning över tid.....	48
Ideellt arbete och informella insatser – komplementära eller uteslutande aktiviteter?.....	53
Socioekonomiska aspekter av det medborgerliga engagemanget.....	56
Avslutning	58
Givande som medborgerligt engagemang i Sverige.....	63
Om givande i Sverige.....	63
Det "folkliga" svenska givandet.....	66
Attityder till givande	70
Sammanfattningsvis om givande	71
Givande och ideellt arbete – komplement, ersättning eller ömsesidigt stärkande?.....	71
Att ge pengar och att ge saker – olika gåvor för olika grupper?.....	73
Slutsatser.....	75
Ideellt arbete och politiskt deltagande	79
Inledning.....	79
Olika former av politiskt deltagande och ideellt arbete	82
Betydelsen av att vara ideellt aktiv i flera olika typer av organisationer	85
Motiv till ideellt arbete	88
Avslutningsvis	90
Vilka är medborgarna som inte gör ideella insatser?.....	95
Vad gäller saken?	95
Annan forskning	96
En första översikt.....	97
Vad sägs och görs i politiken?	98
Att ringa in dem som inte gör insatser I.....	99
Att ringa in dem som inte gör insatser II	102
Attityder, synsätt och skäl	103
Att försöka öka precisionen och ge viss överblick.....	105
Att försöka öka precisionen och ge viss fördjupning	106
Avslutningsvis – en fråga om klass, tillit och tid	110
Ideellt arbete och informella insatser bland människor med utländsk bakgrund	115
Inledning.....	115
Ideellt arbete och informella insatser bland människor från olika bakgrunder.....	120
Rekrytering och inriktning av det ideella arbetet.....	124
Diskussion	127
Avslutning.....	131

Förord

Vi gör härmed en första avrapportering av 2019 års befolkningsundersökning om det medborgerliga engagemanget. Liksom vid tidigare befolkningsundersökningar görs avrapporteringen på uppdrag av regeringskansliet.

För första gången sedan vi startade dessa studier för 27 år sedan har vi inte bara försökt fånga det ideella engagemanget och de informella insatserna utan också mer systematiskt skrivit om givandet, det politiska engagemanget och om de som aldrig arbetat ideellt. Därtill ett kapitel om medborgerligt engagemang bland personer med utländsk bakgrund. Det här har gjort att vi kunnat fördjupa analyserna inom ett antal områden. Fokus i denna rapport ligger dock på att presentera grundläggande faktauppgifter. Denna första avrapportering kommer att följas av fördjupade presentationer och analyser av olika slag.

Origo Group har på vårt uppdrag genomfört en nationell befolkningsstudie på ovanstående tema under 2019. Ansvaret för avrapporteringen har legat på professorerna Johan von Essen och Lars Svedberg som också är redaktörer och författare till varsitt kapitel samt till Inledning och Avslutning. Därtill har professor Magnus Jegermalm, docent Anders Kassman, docent Susanne Wallman Lundåsen samt docent Johan Vamstad skrivit varsitt kapitel.

Vi vill uttrycka ett varmt tack till den insamlingskommitté som under ledning av Dan Brändström möjliggjort arbetet med denna undersökning på ett sätt som vi inte haft möjligheter till tidigare, liksom till medarbetare vid regeringskansliet.

Stockholm i september 2020

Johan von Essen

Lars Svedberg

Inledning

Lars Svedberg, Johan von Essen & Magnus Jegermalm

Introduktion

I denna rapport presenterar och diskuterar vi resultat från den befolkningsundersökning om medborgerligt engagemang som genomfördes under våren 2019. Sedan 1992 har forskare vid Ersta Sköndal Bräcke högskola i Stockholm genomfört sammanlagt sex befolkningsundersökningar av människors engagemang i det svenska samhället. Vi har också deltagit i en jämförande europeisk undersökning (den s.k. Eurovol studien). Detta långsiktiga forskningsintresse gör det möjligt för oss att sätta in resultaten från den senaste studien i en relativt lång tidsperiod.¹

Medborgerligt engagemang är ett samlingsbegrepp som omfattar många olika former av handlingar och aktiviteter. I denna rapport behandlar vi några av dessa former, nämligen, *ideellt arbete*, *informella insatser*, *givande* och *politiskt deltagande*. Att studera medborgerligt engagemang är att studera civilsamhället på individnivå eftersom vi intresserar oss för människors handlingar och aktiviteter. Men det medborgerliga engagemanget är också ofta beroende av organisationer inom och utanför civilsamhället och blir meningsfullt genom de värderingar och övertygelser människor har. Medborgerligt engagemang väcker återkommande intresse bland såväl akademiker som politiker, hos allmänheten samt i media. Detta intresse tar sig inte sällan uttryck i en oro för att medborgarnas engagemang långsamt minskar eller förtyligas. Journalister, samhällsdebattörer och politiker hävdar bekymrat att medborgarna blir allt mindre benägna att agera tillsammans med och för andra eftersom de ideal och organisationsformer som tidigare präglat det svenska samhället långsamt försvinner. Som forskare är vår ambition är att nå bortom dessa bekymrade röster och beskriva det medborgerliga engagemangets omfattning och struktur. Vår förhoppning är att rapporten blir en utgångspunkt för ett nyanserat offentligt samtal, ger ett handfast underlag för alla som är intresserade av civilsamhället och dess organisationer samt ger uppslag för fortsatta forskningsfrågor.

Det offentliga samtalet om medborgarnas engagemang visar hur viktigt det anses vara för samhället och att det finns goda skäl att vara uppmärksam på förändringar av det medborgerliga engagemanget. Om det ideella arbetet minskar kommer de flesta ideella organisationers möjligheter att bedriva verksamhet att påverkas. Om den folkrörelsetradition som präglat framväxten av det moderna svenska samhället förändras, utmanas också det svenska samhällskontraktet med den aktiva medborgaren som bidrar till samhället genom sitt engagemang.

¹ Alla genomförda studier presenteras utförligt i tabell 1.

Eftersom förändringar av det medborgerliga engagemanget så uppenbart påverkar det svenska samhället framträder några angelägna frågor. Är det verkligen så att engagemangets omfång minskar eller ligger det fortsatt på samma höga stabila nivå som tidigare? Är medborgarna engagerade i andra eller nya typer av organisationer än tidigare eller är det fortfarande så att idrotts- och fritidsorganisationer dominerar? Organiserar engagemanget fortfarande i demokratiska medlemsorganisationer eller sker det i allt större omfattning i lösare nätverk och i organisationer utanför civilsamhället som företag och offentliga organisationer? Hur har plötsliga och dramatiska händelser som flyktingmottagandet 2015 och skogsbränderna 2014 och 2018 påverkat medborgarnas engagemang? Sker det en förflyttning mot givande och informella insatser på bekostnad av ideellt arbete eller stöder dessa former av medborgerligt engagemang varandra? Är det medborgerliga engagemanget jämnt fördelat bland befolkningen eller finns det grupper som gör större insatser än andra medan andra grupper står utanför? Dessa är några av de frågor som har väglett kapitlen i denna rapport.

När vi har resonerat om dessa frågor har två teman visat sig vara fruktbara. *Det första temat* gäller den påtagliga stabilitet som präglar mycket av det medborgerliga engagemanget, vilket framstår som anmärkningsvärt med tanke på att det svenska samhället på många sätt har förändrats under tidsperioden. För att förklara att det medborgerliga engagemangets omfattning och struktur förändras så pass lite pekar vi på civilsamhällets infrastruktur, alltså ideella organisationer som erbjuder och organiserar sådant engagemang. Dessutom, vikten av de värderingar och vanor som förts vidare mellan generationer gör medborgerligt engagemang till en integrerad del av människors vardagsliv. *Det andra temat* kommer ur det faktum att olika former av medborgerligt engagemang överlappar varandra så att om man t.ex. arbetar ideellt ökar sannolikheten att man också ger pengar eller gör informella insatser. Att dessa samband framträder så pass tydligt stärker antagandet om ett kumulativt medborgarskap: att de som redan är engagerade blir än mer engagerade. Det stärker också antagandet om ett eroderande/eroderat medborgarskap, alltså att en del av befolkningen står utanför det medborgerliga engagemanget. För att fånga denna dynamik ägnar vi ett eget kapitel åt dem som aldrig gjort några ideella insatser. Sammanfattningsvis finns således antagandet om *civilsamhällets infrastruktur* – för att förklara det medborgerliga engagemangets stabilitet – och antagandet om *det kumulativa medborgarskapet* – för att förklara sambanden mellan olika former av medborgerligt engagemang – Tillsammans skapar dessa antaganden en teoretisk ansats om de strukturellt och historiskt betingade villkor som inramar och håller uppe det medborgerliga engagemanget i det svenska samhället.

Tidigare rapporter har primärt innehållit resultat om ideellt arbete samt informella insatser och mer kortfattat berört givande och politiskt deltagande. I denna rapport har vi breddat vår ansats så att givande, politiskt deltagande samt att stå utanför det medborgerliga engagemanget behandlas i egna kapitel. Dessutom presenterar vi resultat från en studie om medborgerligt engagemang bland personer med utländsk bakgrund som genomfördes parallellt med den senaste befolkningsstudien. Med denna breddade ansats vill vi ge en mer sammansatt och heltäckande beskrivning av det medborgerliga engagemanget i det svenska samhället.

Efter inledningen där vi diskuterar begreppsliga frågor och terminologi samt redogör för hur vi genomförde studien, följer sex kapitel där vi presenterar det empiriska materialet. Det första kapitlet behandlar *Ideellt arbete* som är ett av de teman som har funnits med sedan 1992. Därefter följer ett kapitel om *Informella insatser* som också har studerats sedan 1992. Det tredje kapitlet behandlar *Givande*. Denna form av medborgerligt engagemang har funnits med under de två sista undersökningstillfällena (2014 och 2019). *Politiskt deltagande*, som behandlas i det fjärde kapitlet, är ett tema som funnits i befolkningsundersökningen sedan 2005 och som utökades 2014. Vår forskning om medborgerligt engagemang har alltid berört politiska frågor, men intresset för hur människor handlar politiskt för att påverka politiker och offentliga institutioner innebär en utvidgning eftersom befolkningsundersökningarna initialt endast studerade hur människor arbetar eller gör insatser. Det femte kapitlet ägnas åt *De som aldrig gjort några ideella insatser*. Befolkningsundersökningarna har sedan 2009 kunnat följa dem som aldrig har arbetat ideellt, men för första gången har vi analyserat och resonerat om denna grupp i befolkningen för att bättre förstå det medborgerliga engagemangets dynamik samt de villkor som gör att människor inte arbetar ideellt. Till sist följer ett sjätte kapitel som handlar om *Medborgerligt engagemang bland personer med utländsk bakgrund*. I detta kapitel kan vi för första gången mer ingående diskutera medborgerligt engagemang bland människor som inte har samma historiska förankring i folkrörelsetraditionen och föreningsliv som majoritetsbefolkningen. För att betona att resultaten som presenteras i detta kapitel kommer från en annan studie än befolkningsundersökningen och att det inte går att göra direkta jämförelser mellan de två studierna har vi placerat det sist. I en kortfattad *Avslutning* sammanfattas några centrala resultat, vi återkommer också kortfattat till de teoretiska perspektiv som antytts ovan.

Forskning om medborgerligt engagemang

Befolkningsundersökningarna har sitt ursprung i att forskare vid det dåvarande Sköndalsinstitutet fick ett uppdrag av socialtjänstkommittén att kartlägga det frivilliga sociala arbetet i det svenska samhället. Som en del av detta uppdrag genomfördes 1992 den första befolkningsundersökningen av ideellt arbete och informella insatser. Året därefter publicerades resultaten i en statlig utredning (Jeppsson Grassman SOU 1993:83). Befolkningsundersökningen 1992 var nydanande eftersom den frågade om människors handlingar istället för att som tidigare utgå från människors medlemskap för att sedan fråga om den som var medlem också hade varit aktiv i organisationen (se t.ex. Häll 1994). Med denna nya ansats kom individ och handling i förgrunden och organisation och medlemskap i bakgrunden även om befolkningsundersökningarna också har frågat om medlemskap i den organisation människor är aktiva i. Med denna ansats kunde forskarna visa att det ideella arbetet och de informella insatserna var mer omfattande i det svenska samhället än man tidigare hade uppskattat det till, vilket också bekräftades av andra studier (Busch Zetterberg 1996). Resultaten från de följande befolkningsundersökningarna har publicerats i ytterligare en offentlig utredning (Jeppsson Grassman & Svedberg 1999) samt i flera regeringsrapporter (Olsson, Svedberg & Jeppsson Grassman 2005; Svedberg, Jegermalm & von Essen 2010; von Essen, Jegermalm & Svedberg 2015). Förutom avrapporteringarna har befolkningsstudiernas resultat diskuterats i ett stort antal nationella och internationella publikationer (se t.ex. von Essen & Wallman Lundåsen 2015; Gavelin & Svedberg 2011; Jegermalm, Hermansen & Fladmoe 2019; Jeppsson Grassman &

Svedberg 2007; Lundström & Svedberg 2003). Föreliggande rapport sätter in resultaten från den senaste befolkningsundersökningen i tidsperioden från 1992 och står därför i dialog med den forskning som har sprungit ur de tidigare befolkningsundersökningarna.

Forskning om medborgerligt engagemang i det svenska civilsamhället är relativt omfattande och kan inte presenteras i denna rapport. Några forskningsinsatser finns det dock skäl att nämna. Under ungefär samma tidsperiod som befolkningsundersökningarna om medborgerligt engagemang genomförts, har forskare vid Handelshögskolan i Stockholm studerat organisationer i den svenska ideella sektorn. Den första studien genomfördes 1992 som en del av den internationellt komparativa Johns Hopkins-studien (Lundström & Wijkström 1997). Den följdes upp tio år senare (Wijkström & Einarsson 2006), och under 2014–2016 genomfördes en tredje studie (ännu inte publicerad). Befolkningsundersökningarna och organisationsstudierna kan utgöra utgångspunkter för vidare forskning om det svenska civilsamhället. Forskare vid Socialhögskolan vid Lunds universitet publicerade 2017 en antologi som intresserar sig särskilt för det medborgerliga engagemang och de organisationer i det svenska civilsamhället som inriktas mot välfärdstjänster och social omsorg (Linde & Scaramuzzino 2017). Forskare i Norge och Danmark har sedan 1990-talet genomfört befolkningsundersökningar som är snarlika de svenska undersökningarna. 2014 inleddes ett skandinaviskt samarbete som syftade till att anpassa befolkningsstudierna i Sverige, Norge och Danmark till varandra och som därmed skulle göra det möjligt att undersöka om det finns en skandinavisk tradition av medborgerligt engagemang. Det skandinaviska samarbetet resulterade i en internationell publikation som redovisar resultat från de tre länderna och analyserar medborgerligt engagemang i Skandinavien ur olika perspektiv (Henriksen, Strømsnes & Svedberg 2019). Resultaten från de skandinaviska undersökningarna ramar teoretiskt in av ett institutionellt och historiskt perspektiv som är fruktbart för arbetet med föreliggande rapport.

Termer och språkbruk

Vi kommer i den här avrapporteringen, som redan nämnts, att använda uttrycket *medborgerligt engagemang* som en övergripande term för de specifika handlingsformer som vi undersöker, med andra ord ideellt arbete, informella insatser, givande och politiskt deltagande. Vi undersöker också hur dessa förhåller sig till varandra. Till detta fogar vi ännu en kategori, nämligen ”de som aldrig gjort ideella insatser”.

Låt oss lite närmare försöka klargöra hur vi ser på några centrala termer och begrepp som används i rapporten. Med termerna ideell-, frivillig- eller volontärinsats avser vi i första hand arbetsuppgifter som utförs obetalt eller mot en symbolisk belöning och oftast inom ramen för en organisation/förening, alltså inom det civila samhället. Dessutom har vi redan från den första befolkningsundersökningen ställt frågor om eventuella insatser i det offentliga regi, men försöker sedan studien från år 2014 också fånga upp sådana insatser som sker inom och genom företag eller lösa nätverk.

Vi kommer genomgående att använda termerna *ideell* och *ideellt arbete* men då språkbruket om detta fenomen bland både allmänhet, media och akademi varierar använder vi *frivilligt*- eller *volontärarbetel/insats* vid ett fåtal tillfällen. Ett skäl till detta är att vi i de senaste

studierna lägger större vikt än tidigare vid andra former av obetalt engagemang än de traditionella. Ytterligare ett skäl är att andra studier visat att om endast en av dessa termer används ensidigt i Sverige riskeras att endast en viss typ av insatser fångas upp och att andra tappas bort (se t.ex. Gavelin & Svedberg 2011).

Med termen *informell* insats avses i detta sammanhang oavlönat stöd eller hjälp som utförs på regelbunden basis men utanför ett organisatoriskt sammanhang. Tyngdpunkten ligger på insatser utanför det egna hushållet. I rapporten görs en tydlig åtskillnad mellan insatser som utförs för någon utanför, respektive inom, det egna hushållet. Informella insatser avgränsas inte bara från ideellt arbete och förvärvsarbete utan också från till exempel ordinärt hushållsarbete i det egna hemmet. Icke desto mindre vill vi understryka att det ibland kan vara svårt att göra avgränsningar.

I begreppet *det civila samhället* inbegriper vi i denna rapport i första hand ideella eller frivilliga organisationer och informella nätverk samt de aktiviteter som pågår i dessa sammanhang. Också de informella insatser som görs utanför kärnfamiljen/hushållet ingår. Det avgränsar det civila samhället från staten, näringslivet och kärnfamiljen/hushållet och de aktiviteter som pågår inom dessa sfärer. Vi vill understryka att de fenomen vi här undersöker är mycket komplexa. Den ansats vi har i dessa befolkningsstudier har sina begränsningar, inte minst när det gäller att komma åt det komplexa samspel som alltid pågår mellan enskilda människor med sina individuella villkor och strukturella betingelser men också mellan olika samhällssfärer.

Utgångspunkten för den här studien är att använda samma frågor som tidigare men att även lyfta in några nya frågeställningar. Det gör att vissa resultat från undersökningen 2019 inte är helt jämförbara med tidigare studier. Då vi har haft vissa svårigheter att fånga upp en del invandrargrupper har vi i denna undersökningsomgång också genomfört en specialstudie som vi återkommer till.

Den grundläggande fråga vi använt för att fånga upp *ideellt arbete* i undersökningen 2019 är i sina bärande delar identisk med hur den varit formulerad från den första befolkningsundersökningen 1992. Den lyder:

”Vi är intresserade av det som brukar kallas ideellt arbete, alltså sådant arbete och sådana insatser som utförs frivilligt, oavlönat eller mot en mindre eller symbolisk ersättning ofta i anslutning till en ideell organisation. Det kan också kallas för frivilligt arbete eller volontärinsatser. Ideellt arbete kan både ske regelbundet eller vid något enstaka tillfälle och innebära insatser som t ex utbildning, styrelseuppdrag, ledaruppdrag, hjälpinsatser, funktionär, transporter, kampanjaktivitet, insamling, kaffekokning.”

Utöver detta har vi också i 2019 års studie knutit an till dramatiska händelser under de senaste åren och därför ställt frågor om några insatser gjorts spontant eller tillfälligt vid det vi kallar en ”särskild händelse”, exemplifierat med flyktingkris, skogsbränder och försvinnanden.

När det gäller de *informella insatserna* lyder de grundläggande frågorna i 2019 års studie så här:

”Vi ska nu gå över till frågor om det vi kallar informellt hjälparbete. Med detta avses att man oavlönat, eller mot ringa ersättning, hjälper till exempel släktingar, grannar, vänner eller arbetskamrater med sådant de inte klarar själva.

Hjälper du regelbundet släktingar som du inte sammanbor med, eller grannar, vänner eller arbetskamrater?”

Frågan ändrades något inför studien 2005 för att även fånga upp insatser som tillsyn och passning. Förutom denna grundfråga ställs en följdfråga om den man hjälper utanför det egna hushållet har ett särskilt behov av omsorg eller inte. Sedan 1998-års studie och framåt har samtliga som deltagit i studierna också tillfrågats om de hjälper någon inom det egna hushållet som är i särskilt behov av omsorg.

När det gäller *givande* lyder introduktionen som följer:

”Man kan också vara engagerad genom att ge pengar till något ändamål man vill stödja. Här kommer några frågor om att ge pengar.

Det finns insamlingar till välgörande ändamål som till exempel hjälp till hemlösa, till offer för konflikter, naturkatastrofer, miljöproblem eller för forskning om folksjukdomar som cancer och hjärt- och lungsjuka med mera. Men även till andra ändamål som kultur, muséer, konserter eller till lokalhistoria.”

Utöver dessa områden som bland annat inbegriper att göra insatser i olika politiska sammanhang har vi också frågat om man *deltagit* i någon politisk aktivitet eller *kontaktat* tjänstemän alternativt politiker för att påverka beslut i samhällsfrågor.

Tillsammans med ett större antal bakgrundsfrågor utgör det vi här redovisat ramarna för de mer omfattande frågor som finns i undersökningen.

Metod och genomförande

Ideellt arbete och informella insatser utgör två grundläggande delar av befolkningsstudierna sedan 1992 års undersökning. Tillsammans med ytterligare en del – de traditionella bakgrundsvariablerna – utgör dessa ett slags ryggrad i undersökningen. Med tiden har också frågeställningar om givande och politiskt deltagande tillkommit. Sammantaget förhåller sig den nya studien från 2019 till de tidigare befolkningsundersökningarna på följande vis:

Tabell 1. Befolkningsstudier med gamla och nya undersökningsområden samt undersökningsår

	Bakgrunds- variabler	Ideellt arbete	Informella insatser	Givande	Politiskt deltagande
Befolknings- studie 1992	X	X	X	-	Delvis
Europeisk studie 1994	X	X	-	-	-
Befolknings- studie 1998	X	X	X	-	Delvis
Befolknings- studie 2005	X	X	X	-	Delvis
Befolknings- studie 2009	X	X	X	-	Delvis
Befolknings- studie 2014	X	X	X	X	X
Befolknings- studie 2019	X	X	X	X	X
Invandrar- studie 2019 ²	X	X	X	X	X

Undersökningsföretaget IMU-Testologen AB genomförde den första befolkningsundersökningen 1992, SIFO 1998 års studie, Statistiska Centralbyrån (SCB) undersökningarna 2005 och 2009, Markör 2014 års studie och den senaste studien 2019 har genomförts av Origo Group. Alla studierna har genomförts med representativa urval från befolkningsregistret. I de två första undersökningarna gjordes besöksintervjuer, därefter har vi i huvudsak använt oss av telefonintervjuer. Förutsättningen för att genomföra en intervju har alltid varit att den svarande har behärskat svenska språket så pass väl att personen både förstått frågorna och har kunnat svara. Vi uppnådde en svarsfrekvens om 72 procent i den första undersökningen, studierna 1998–2009 hade alla en svarsfrekvens på 70 procent och i 2014 års studie var svarsfrekvensen 56 procent. Med tanke på den lägre svarsfrekvensen i 2014 års studie var vi inför 2019 års studie förberedda på att svarsfrekvensen skulle bli en större utmaning än i de tidigare studierna.

Till grundurvalet gjordes ett tilläggsurval. De deltagare som bedömdes tillhöra vad som brukar benämnas studiens överteckning var de som intervjuarna inte fick kontakt med efter ett omfattande sökarbete (se nedan). Det kan vara de som inte tillhörde målgruppen, där telefonnumret varit felaktigt eller där språkproblemen varit för stora för att genomföra en intervju per telefon på svenska. Ofrånkomligen tvingades vi här att göra avvägningar, som alltid kan diskuteras. Nettopopulationen uppgick till 1972 personer.

För att uppnå så hög svarsfrekvens som möjligt har vi tillsammans med Origo Group använt oss av olika strategier. Innan studien påbörjades i januari 2019 genomfördes en utbildning

2 En särskild studie av invandrare har genomförts år 2019. Metod och genomförande av denna studie beskrivs nedan samt i ett särskilt kapitel – ”Ideellt arbete och informella insatser bland människor med utländsk bakgrund”. Här ska också nämnas att vi genomförde en separat studie av informella insatser avseende Stockholmsregionen år 2000.

av intervjuarna för att öka engagemanget och kunskapen om studien. När intervjuarbetet startade deltog vi också med medlyssning av intervjuer och vi hade under studiens genomförande kontinuerliga avstämningar med undersökningsledaren. Intervjuarna följde en särskild process om respondenten inte kunde nås. Processen bestod av tre kontaktförsök på telefon, därpå ett utskick av sms med information där respondenten också erbjöds möjlighet att genomföra undersökningen via ett webbaserat intervjuformulär. Därefter gjordes sju nya kontaktförsök på telefon, ytterligare ett sms skickades ut och om inget svar erhöles genomfördes ytterligare tre kontaktförsök per telefon. Avslutningsvis genomfördes en uppföljning med ett traditionellt brev och ännu ett sms till de som var vägrare eller som inte kunnat nås. Den sistnämnda uppföljningen gav oss ytterligare 215 svarande i undersökningen. Undersökningen avslutades i maj.

Slutligen kom totalt 1108 personer att delta i studien, vilket ger en svarsfrekvens på 56 procent, det vill säga samma svarsfrekvens som i 2014 års studie. Telefonintervjuer genomfördes med 80% av deltagarna medan 20% deltog genom att fylla i det webbaserade intervjuformuläret. Mot bakgrund av de redovisade svårigheterna genomfördes så kallad viktning, för att få en uppskattning av eventuella skevheter i svarspopulationen, utan att ge något tydligt utslag på bakgrundsvariabler som till exempel kön. I viktningen har Statistiska Centralbyråns befolkningsstatistik använts (Sveriges befolkning 16–84 år den 31 december 2018). Däremot har svarspopulationen en högre medelålder, drygt sex år, än genomsnittet för befolkningen mellan 16–84 år (muntlig uppgift från SCB den 24/8 2020). Tyvärr ger vår nuvarande urvalsmetodik inte någon möjlighet till fördjupade bortfallsanalyser men i den tidigare omnämnda skandinaviskt komparativa studien kunde vi genomföra bortfallsanalyser på våra tidigare undersökningar som pekade på att snedvridningen genom det icke slumpvisa bortfallet av svarande verkade ha relativt liten betydelse (se Fridberg & Folkestad, 2019).

En viktig fråga i sammanhanget är dock hur svarsfrekvensen i de två senaste befolkningsstudierna kan betraktas i relation till andra liknande studier. Sjunkande svarsfrekvenser är ett tilltagande dilemma och problem som uppmärksammas mot bakgrund av dramatiskt ökande svårigheter att få människor i såväl Sverige som i andra västländer att svara på denna typ av undersökningar. I våra grannländer Danmark och Norge har, som vi redan nämnt, alltsedan 1990-talet studier genomförts med samma ansats som i de svenska undersökningarna av det medborgerliga engagemanget. En dansk studie från 2012 hade till exempel en svarsfrekvens på 67 procent. Denna undersökning är dock en panelstudie, vilket betyder att utgångspunkten är att intervjua samma population som i en föregående studie från 2004, något som erfarenhetsmässigt bidrar till en högre svarsfrekvens. De svenska och norska studierna är istället så kallade tvärsnittsstudier som bygger på representativa urval av befolkningen som intervjuas per telefon vid det tillfälle som en studie genomförs. Detta innebär att det inte går att följa samma individer över tid. I den danska studien användes också telefonintervjuer, men om intervjupersonen inte nåtts efter några försök söktes istället individen upp för att försöka genomföra en besöksintervju (Fridberg & Skov Henriksen 2014). I två norska befolkningsstudier från 2014 erhöles så vitt skilda svarsfrekvenser som 20 respektive 63 procent, trots ett likartat genomförande. Den förstnämnda genomfördes av ett privat undersökningsföretag och den andra av Norges statistiska centralbyrå (Fridberg & Folkestad, 2019). Ibland görs försök

att kompensera förväntade stora bortfall av respondenter med stora nettourval som i till exempel den norska studie som endast erhöll en svarsfrekvens om 20 procent (Respons, 2014).

Om vi också gör en kort utblick mot till exempel USA visar en översikt av telefonstudier att svarsfrekvenserna i opinions- och marknadsundersökningar sjunkit kraftigt under de senaste decennierna om än från en lägre nivå än vi är vana vid i Sverige och våra skandinaviska grannländer. Under senare år har det förekommit svarsfrekvenser som är så låga som 9 respektive 6 procent, att jämföra med 35–40 procent i slutet av 1990-talet (Kennedy & Hartig 2019). De ovanstående exemplen visar inte bara på växande svårigheter med att genomföra studier som de svenska befolkningsundersökningarna, inte minst kostnadsmissigt, men att det också finns stora olikheter både i ansatser och utfall med sådana här slags undersökningar.

För Sveriges del konstaterar Martinsson (2019) vidare att det är förvånansvärt svårt att få tydlig information om metodaspekter och genomförande då undersökningsföretag sällan lämnar uppgifter om detta. I de fall de gör det kvarstår ofta oklarheter då begrepp som ”deltagarfrekvens” och ”i sökt urval” används i stället för svarsfrekvens. Ett särskilt problem med telefonundersökningar, som Martinsson också pekar på, är att hitta ett tillgängligt telefonnummer. Det finns två huvudsakliga tillvägagångssätt som används idag. I de studier som redovisas i denna rapport har vi använt en ansats där ett slumpmässigt urval personer dras från det så kallade befolkningsregistret och sedan genomförs en så kallad nummersättning. Tyvärr leder denna ansats inte sällan till att ett inaktuellt telefonnummer erhålls. I det andra tillvägagångssättet hoppas det första steget över med urval från befolkningsregistret och istället köps ett urval av individer som har kända telefonnummer från tillgängliga databaser.

Sammanfattningsvis får svarsfrekvensen i våra senaste studier anses tillfredställande, inte minst mot bakgrund av att de flesta liknande studier får ungefär samma eller lägre svarsfrekvens och att svårigheterna ökar att få människor att svara på sådana här undersökningar generellt sett.

Medborgerligt engagemang bland människor med utländsk bakgrund

I kapitlet ”Ideellt arbete och informella insatser bland människor med utländsk bakgrund” kan läsaren ta del av en redan nämnd separat studie vi genomfört i denna undersökningsomgång. Här vill vi kortfattat presentera några uppgifter kring metod och genomförande för denna delstudie. Ytterligare information återfinns i ovan nämnda kapitel.

I de tidigare befolkningsundersökningarna har det visat sig svårt att nå personer med utländsk bakgrund. I våra senaste studier har andelen legat på omkring 10 procent. Detta är inget unikt för just Sverige eller våra undersökningar utan personer med utländsk bakgrund utgör generellt en av de svåraste grupperna att nå fram till med sådana här slags studier (se t.ex. Font & Méndez 2013).

För att komma i kontakt med tillräckligt många personer med på olika sätt utländsk bakgrund skapade vi ett kort intervjuformulär som kunde besvaras direkt på läsplattor som vi avsåg att tillhandahålla vid intervjutillfället. Frågeformuläret kom att utgöra en slags miniversion av det omfattande intervjuformulär som användes i den nationella befolkningsundersökningen men med hänsyn tagen till de speciella omständigheterna och den kunskap som finns om denna grupps medborgerliga engagemang. Vi bestämde oss för att genomföra undersökningen vid två köpcentrum runt Stockholm: Skärholmen och Kista. Ingen av dessa tillhör de utpekade utsatta områden som finns runt ett antal av Sveriges större städer (Underrättelsetjänsten, 2017). Dock har många av de boende i både Skärholmen och Kista utländsk bakgrund, 71 respektive 79 procent. Med utländsk bakgrund avses i det här fallet att personen själv är utrikes född eller att båda föräldrarna är det.

Populationen i denna delundersökning bestod av alla vuxna personer som befann sig i Kista och Skärholmen när undersökningen genomfördes under våren 2019. Intervjuerna stod utanför köpcentrumens ingångar och genomförde intervjuerna. Det enda urvalet som gjordes var att intervjupersonerna skulle se ut att vara över 18 år. Försök gjordes med att få kontakt med omkring var tredje person som passerade och uppskattningsvis var det cirka 25 procent av de tillfrågade som deltog. Totalt genomfördes 717 intervjuer och svaren registrerades av de svarande själva eller med hjälp av intervjuaren direkt på läsplattorna på sex olika språk. Sammantaget hade 70 procent av deltagarna utländsk bakgrund mot de 10 procenten i den nationella befolkningsundersökningen.

Litteratur

- Busch Zetterberg, K. (1996). *Det civila samhället i socialstaten*. Stockholm: City University Press.
- von Essen, J. & Wallman Lundåsen, S. (2015). Medborgerligt engagemang – klassresa eller klassklyfta? I *SOU 2015:96 Låt fler forma Framtiden!*
- von Essen, J., Jegermalm, M., & Svedberg, L. (2015). *Folk i rörelse – medborgerligt engagemang 1992–2014*. Arbetsrapport 85. Ersta Sköndal Bräcke högskola.
- Font, J. & Méndez, M. (2013). *Surveying Ethnic Minorities and Immigrant Populations: Methodological Challenges and Research Strategies*. Haag: Boom uitgevers Den Haag.
- Fridberg, T. & Folkestad, B. (2019). Methods Appendix: National Population Surveys on Civic Engagement in Denmark, Norway and Sweden. I L. S. Henriksen, K. Strømsnes & L. Svedberg (red.), *Civic Engagement in Scandinavia. Volunteering, Informal Help and Giving in Denmark, Norway and Sweden*. Cham: Springer.
- Fridberg, T. & Henriksen, L. S. (2014)(red.). *Udviklingen i frivilligt arbejde 2004–2012 Rapport 14:09*. Köpenhamn: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velferd.
- Gavelin, K. & Svedberg, L. (2011). *Estimating the Scope and Magnitude of Volunteerism Worldwide: A review of multinational data on volunteering*. A report to the United Nations.
- Henriksen, L. S., Strømsnes, K. & Svedberg, L. (red.) (2019). *Civic Engagement in Scandinavia. Volunteering, Informal Help and Giving in Denmark, Norway and Sweden*. Cham: Springer.
- Häll, L. (1994). *Föreningslivet i Sverige – en statistisk belysning*. Rapport 86. SCB.
- Jegermalm, M., Hermansen, J. & Fladmoe, A. (2019). Beyond voluntary organizations and the welfare state: Patterns of informal helping in the Scandinavian countries. I L. S. Henriksen, K. Strømsnes & L. Svedberg (red.), *Civic Engagement in Scandinavia. Volunteering, Informal Help and Giving in Denmark, Norway and Sweden*. Cham: Springer.
- Jeppsson Grassman, E. (1993). Frivilliga insatser i Sverige – en befolkningsstudie. I *SOU 1993:82 Frivilligt socialt arbete Kartläggning och kunskapsöversikt*.
- Jeppsson Grassman, E., & Svedberg, L. (1999). Medborgarskapets gestaltningar – insatser i och utanför föreningslivet. I E. Amnå (red.), *SOU 1999:84, Civilsamhället*.
- Jeppsson Grassman, E. & Svedberg, L. (2007). Civic participation in a Scandinavian welfare state: patterns in contemporary Sweden. I L. Trägårdh (red.), *State and Civil Society in Northern Europe. The Swedish Model Reconsidered*. New York: Berghahn Books.
- Kennedy, C. & Hartig, H. (2019). *Response rates in telephone surveys have resumed their decline*. Hämtat från <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2019/02/27/response-rates-in-telephone-surveys-have-resumed-their-decline/>

- Linde S. & Scaramuzzino R. (red.), (2017). *Socialt arbete i civilsamhället – aktörer, former och funktioner*. Lund: Studentlitteratur.
- Lundström, T. & Svedberg, L. (2003). The voluntary sector in a social democratic welfare state: The case of Sweden. *Journal of Social Policy*, 32(2), 217–238.
- Lundström, T., & Wijkström, F. (1997). *The nonprofit sector in Sweden*. Manchester: Manchester University Press.
- Martinsson, J. (2019). *Hur mår egentligen telefonundersökningarna i Sverige?* Politologerna: Statsvetenskaplig analys av svensk politik. Hämtat från <https://politologerna.wordpress.com/2019/03/05/hur-mar-egentligen-telefonundersokningarna-i-sverige/>
- Olsson, L.-E., Svedberg, L. & Jeppsson Grassman, E. (2005). *Medborgarnas insatser och engagemang i civilsamhället – Några grundläggande uppgifter från en ny befolkningsstudie*. Rapport till Justitiedepartementet.
- Respons (2014). *Frivillig innsats. Dokumentationsrapport: Gjennomføring av datainsamling 2014*. Oslo: Responsanalyse.
- SCB, muntlig uppgift från 25/8 2020.
- Svedberg, L., von Essen, J. & Jegermalm, M. (2010). *Svenskarnas engagemang är större än någonsin – insatser i och utanför föreningslivet*. Rapport till regeringskansliet.
- Wijkström, F. & Einarsson, T. (2006). *Från nationalstat till näringsliv. Det civila samhällets organisationsliv i förändring*. Handelshögskolan i Stockholm. EFI.
- Underrättelseenheten. (2017). *Utsatta områden. Social ordning, kriminell struktur och utmaningar för polisen*. Polisens nationella operativa avdelning; Stockholm.

Ideellt arbete i det svenska samhället

Johan von Essen

Inledning

Ideellt arbete är en form av medborgerligt engagemang som har studerats med hjälp av befolkningsundersökningarna sedan 1992. Med ideellt arbete menar vi sådana insatser som människor gör frivilligt och oavlönat eller mot en mindre eller symbolisk ersättning, ofta i anslutning till en ideell organisation. I detta kapitel ska vi resonera om det ideella arbetets omfattning och struktur i det svenska samhället. Många av de resultat vi redovisar spänner över hela tidsperioden men eftersom en del frågor har tillkommit och andra försvunnit ur befolkningsstudierna under åren omfattar inte alla resultat hela perioden. Främst ska vi resonera kring hur det går att förstå den stabilitet som präglar det ideella arbetets omfattning och struktur i det svenska samhället men vi ska också peka ut några angelägna frågor för fortsatt forskning.

Som vi har angett i inledningen använder vi främst uttrycket ideellt arbete, på några ställen förekommer också frivilligt arbete och volontärinsatser. Här har dessa språkliga uttryck samma innebörd och vi använder dem för alla slags insatser och oavsett om de utförs kontinuerligt över lång tid eller om det är fråga om enstaka insatser.

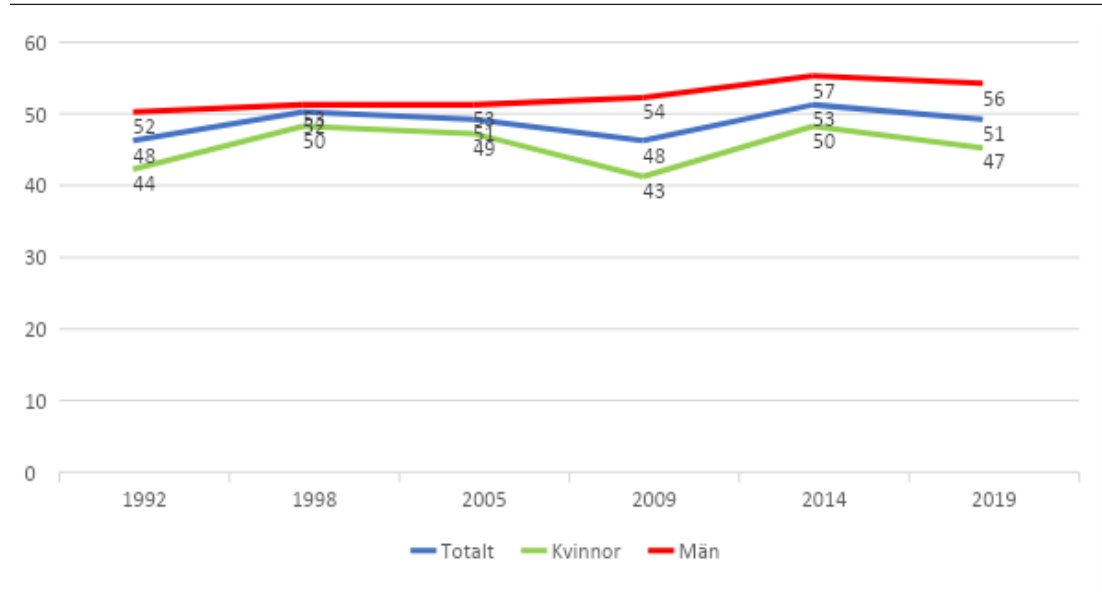
Det ideella arbetets omfattning och struktur i befolkningen

2019-års befolkningsundersökning visar att 51 procent av den vuxna befolkningen (16–84 år) har arbetat ideellt vid åtminstone ett tillfälle under de senaste tolv månaderna (från undersökningstillfället). Det innebär att sedan 1992 ligger omfattningen av ideellt arbete på en stabil nivå som motsvarar omkring hälften av befolkningen. I ett internationellt jämförande perspektiv arbetar en mycket stor andel av den svenska befolkningen ideellt och det är angeläget att undersöka vad det är i det svenska samhället som gör att det ideella arbetet är så omfattande (se t.ex. Qvist, Folkestad, Fridberg & Wallman Lundåsen 2019). I detta kapitel kommer vi dock främst att diskutera den påfallande stabiliteten.

Att andelen av befolkningen som arbetar ideellt varken har ökat eller minskat med mer än några procent under dessa 27 år är anmärkningsvärt. Denna stabilitet är minst sagt oväntad med tanke på att det svenska samhället har förändrats under tidsperioden. Det har präglats av både ekonomiska hög- och lågkonjunkturer och vi har en tilltagande politisk polarisering och ökade ekonomiska klyftor (se t.ex. SOU 2020:46). Skiftande partipolitiska majoriteter i riksdagen har påverkat politikområden som berör civilsamhället (se t.ex. Reuter, Wijkström & von Essen 2012). Men trots att det svenska samhället har förändrats har alltså omfattningen av det ideella arbetet i den svenska befolkningen förändrats förvånansvärt lite. Inte heller har omfattningen av ideellt arbete förändrats i relation till de

övriga skandinaviska länderna. I Sverige är andelen som arbetar ideellt (51 procent 2019) fortfarande högre än i Danmark (35 procent 2017) och fortfarande lägre än i Norge (62 procent 2017) (Fladmoe, Eimhjellen, Sivesind & Arnesen 2019; Henriksen & Levinsen 2019; se också Qvist, Folkestad, Fridberg & Wallman Lundåsen 2019).

Figur 1. Ideellt arbete i Sverige, 1992–2019. I procent av befolkningen (16–84 år) totalt och efter kön¹

Andelen av befolkningen som arbetar ideellt förändras förstås något mellan varje undersökningstillfälle, men i ett längre tidsperspektiv är omfattningen av ideellt arbete snarast stabil. Eftersom det framför allt är en förväntad minskning av det ideella arbetet som diskuteras finns det anledning att peka på att omfattningen varken minskar eller ökar i befolkningen. Figur 1 ovan ger snarare uttryck för att omfattningen är fixerad vid en viss volym.

Sedan 2014 har omfattningen av ideellt arbete minskat något medan skillnaden mellan andelen män och kvinnor som arbetar ideellt har ökat. Det är fråga om små förändringar, men både 1992 och 2009, då andelen som arbetar ideellt ligger på en lägre nivå än andra år, var skillnaden större mellan andelen kvinnor och män i befolkningen som arbetade ideellt. Det långa tidsperspektivet visar att när omfattningen av det ideella arbetet minskar är det främst andelen kvinnor som minskar medan andelen män som arbetar ideellt är mer konstant. Kvinnor tycks alltså ha en något mindre fast förankring i ideellt arbete än vad män har. Denna skillnad mellan män och kvinnor i ideellt arbete torde ge upphov till angelägna forskningsfrågor (se också von Essen, Jegermalm & Svedberg 2015).

¹ I befolkningsundersökningarna 1992 och 1998 ingick personer mellan 16 och 74 år, från 2005 omfattar undersökningarna personer mellan 16 och 84 år.

Frågan är då hur de som arbetar ideellt fördelar sig mellan åldrar. Är det så att andelen som arbetar ideellt är större i de äldre åldersgrupperna eller är det kanske bland de medelålders som vi finner den största andelen som arbetar ideellt? Tabell 1 visar hur omfattningen av ideellt arbete fördelar sig i befolkningen med avseende på ålder.

Tabell 1. Det ideella arbetets fördelning på ålder, 1992–2019. I procent av befolkningen efter ålder

Ålder	1992	1998	2005	2009	2014	2019
16–24	52	50	41	42	54	54
25–39	52	51	51	47	58	47
40–54	53	59	61	56	62	62
55–64	41	53	45	44	45	44
65–74	38	45	46	47	51	53
75–84	–	–	27	35	46	47
Totalt	48	52	51	48	53	51

Även när vi ser hur det ideella arbetet fördelar sig åldersmässigt står stabiliteten i förgrunden vilket innebär att om vi ser på tidsperioden som helhet förändras inte fördelningen mellan åldrar dramatiskt.

Åldersgruppen mellan 40 och 54 år har den största andelen som arbetar ideellt, vilket är väntat eftersom tidigare studier visat att det framför allt är i medelåldern människor arbetar ideellt (Wilson 2000). Det är i dessa åldrar som många förvärvsarbetar, har barn som utövar något fritidsintresse eller är engagerade i sitt boende. I medelåldern är alltså många exponerade på sociala arenor där de kommer i kontakt med ideella organisationer som rekryterar eller erbjuder dem ett engagemang (se Jeppsson Grassman & Svedberg 2007). Däremot har andelen som arbetar ideellt i åldersgruppen 25–39 år minskat något. Befolkningsundersökningen ger inte data som kan förklara denna nedgång, men den kan komma sig av högre krav och hårdare konkurrens på arbetsmarknaden. Att andelen som arbetar ideellt i medelåldern inte minskar skiljer Sverige från Danmark där män och kvinnor i medelåldern arbetar ideellt i allt mindre omfattning (Henriksen & Levinsen 2019).

Även om fördelningen över åldrar främst präglas av stabilitet har det skett förändringar. Andelen som arbetar ideellt har ökat i de äldsta åldersgrupperna (för åldersgruppen 75–84 år sedan 2009). En viktig orsak till denna förändring är sannolikt att äldre människor har blivit friskare och kan vara mer aktiva längre upp i åldrarna (se t.ex. Jegermalm & Jeppsson Grassman 2009). Att andelen som arbetar ideellt har ökat bland de äldre innebär att gruppen som arbetar ideellt som helhet har fått ett större inslag av äldre personer. Tabell 2 på nästa sida visar ålderssammansättningen bland dem som arbetar ideellt.

Tabell 2. Åldersfördelning av dem som arbetar ideellt, 2005–2019. I procent av alla som arbetar ideellt efter ålder²

	2005	2009	2014	2019
16–24	11	12	10	8
25–39	28	23	19	17
40–54	32	30	25	24
55–64	15	17	17	14
65–74	10	12	21	22
75–84	4	6	8	14
Totalt	100	100	100	100

Ålderssammansättningen av dem som arbetar ideellt visar att de äldsta åldersgrupperna har ökat och den yngsta åldersgruppen har minskat relativt övriga åldrar. Det visar att den grupp av befolkningen som arbetar ideellt rymmer en större andel äldre sedan 2005. Även om omfattningen av ideellt arbete i befolkningen ligger på en stabil nivå kan allt fler äldre bland de ideella påverka hur och med vad människor arbetar ideellt.

Att omfattningen av det ideella arbetet i befolkningen har förändrats så pass lite är anmärkningsvärt med tanke på att befolkningen i Sverige har ökat mellan 1992 och 2019. Antalet personer som arbetar ideellt måste alltså ha ökat sedan 1992 eftersom befolkningen har ökat samtidigt som andelen av befolkningen som arbetar ideellt också har ökat något (se också Henriksen & Levinsen 2019 för liknande resultat i Danmark). Mellan 1992 och 1998 ökade befolkningen (15–74 år) med 1 procent, vilket är en blygsam ökning som inte nödvändigtvis påverkar omfattningen av ideellt arbete mer än andra faktorer.³ Mellan 2005 och 2019 ökade befolkningen (15–84 år) med 13 procent (www.scb.se) vilket är en så pass stor ökning att den torde påverka omfattningen av ideellt arbete i befolkningen. Befolkningsökningen är dock inte jämnt fördelad över alla åldrar i befolkningen eftersom åldersgruppen mellan 65 och 84 år ökade med 35 procent. Samtidigt har andelen som arbetar ideellt i denna åldersgrupp ökat sedan 2005 vilket innebär att tillväxten av ideella bland de äldre kan ha kompenserat befolkningsökningen. Det skulle kunna förklara varför andelen bland befolkningen som arbetar ideellt inte minskar trots befolkningsökningen. Men denna kompensation torde inte förklara att andelen av befolkningen som arbetar ideellt är så stabil trots att befolkningen har ökat.

En möjlig förklaring till att andelen av befolkningen som arbetar ideellt har förändrats så pass lite trots befolkningsökningen kan vara att en större befolkning gör att ideella organisationer kan öka sin verksamhet men också rekrytera fler ideella. En större befolkning innebär i så fall både en ökad efterfrågan av resurser i form av ideellt arbete och en ökad tillgång till personer som kan arbeta ideellt. Att befolkningsökningen påverkar både efterfrågan av och tillgången till ideellt arbete skulle i så fall kunna förklara stabiliteten. Eftersom vi saknar data som kan belägga antagandet att tillgång och efterfrågan av ideellt

² 1992 och 1998 är utelämnade eftersom dessa år har en annan ålderssammansättning vilket gör att det inte går att göra jämförelser.

³ Eftersom 1992 och 1998 års undersökningar omfattade personer mellan 16 och 74 år skiljer vi den perioden från perioden mellan 2005 och 2019 som omfattar personer mellan 16 och 84 år.

arbete ökar i takt med befolkningen får vi nöja oss med att antyda denna förklaring till att omfattningen av ideellt arbete är så pass stabil trots befolkningsökningen.

Andelen av befolkningen som arbetar ideellt är ett mått på det ideella arbetets omfattning. Ett annat mått på omfattningen är att utgå från de åtaganden som de som arbetar ideellt uppger att de har. En och samma person kan ju både ha ett åtagande som ledare i en idrottsförening och ett annat åtagande som administratör i en fritidsförening. En individ kan alltså motsvara fler än ett åtagande. 2019 års undersökning visar att 50 procent av de ideella har ett (1) ideellt åtagande, 28 procent har två åtaganden och 22 procent uppger att de har tre eller fler åtaganden. Dessa resultat är mycket lika resultaten från 2014 års undersökning vilket gör att även när vi tar fasta på ideella åtaganden förändras omfattningen av det ideella arbetet inte nämnvärt.

Bland dem som arbetar ideellt finns både de som precis har börjat och de som har gjort det i många år. Vidare, att någon person uppger att den inte arbetar ideellt vid undersökningstillfället hindrar inte att den gjort så tidigare. Tabell 3 visar hur befolkningen fördelar sig när vi tagit hänsyn till hur länge intervjupersonerna har arbetat ideellt och om de inte gjorde det vid undersökningstillfället men har gjort så tidigare och slutligen ifall de aldrig har arbetat ideellt.

Tabell 3. Arbetar eller har arbetat ideellt, 2009–2019. I procent av befolkningen

	2009	2014	2019
Arbetar ideellt nu men som längst fem år	24	19	18
Arbetar nu och mer än fem år	23	33	34
Arbetar inte ideellt nu men slutat under de senaste fem åren	11	10	10
Arbetar inte ideellt nu men gjort så för mer än fem år sedan	16	17	16
Har aldrig arbetat ideellt	26	21	22

Även när vi delar in befolkningen med hänsyn till hur länge de arbetat ideellt och om de aldrig har gjort det är förhållandena mellan grupperna tämligen stabila. Liksom 2014 är den grupp som arbetar ideellt och gjort så mer än fem år den enskilt största gruppen. Även andelen som aldrig har arbetat ideellt är tämligen stabil över hela perioden. Att storleksförhållandet mellan de som arbetat som längst i fem år och de som arbetat mer än fem år är ungefär de samma sedan 2014 tyder på engagemangstiden är tämligen konstant. Andelen som arbetat ideellt under en kortare tid har ju inte ökat på bekostnad av dem som arbetat ideellt under en längre tid. Men går vi tillbaka till 2009 är andelen nykomlingar större och veteraner mindre. Om skillnaderna mellan 2009 och de senare åren är en avvikelse eller visar på en längre förändring vet vi inte eftersom frågan om hur länge intervjupersonen arbetat ideellt inte ställdes på samma sätt före år 2009.

Insatser i ideellt arbete

Så långt har vi resonerat om hur de som arbetar ideellt fördelas i befolkningen. Nu ska vi gå vidare och visa vad de gör när de arbetar ideellt. Tabell 4 visar olika typer av insatser av ideellt arbete.

Tabell 4. Typer av insatser i ideellt arbete, 2019. I procent av alla som arbetar ideellt⁴

Utbildning	12
Styrelseuppdrag (förtroendevald)	35
Administration och praktiska insatser	49
Ledaransvar eller aktivitetsledare	27
Utåtriktad kommunikation eller information	12
Opinionsbildning, uppvaktning av politiker, kampanjer	3
Direkta hjälpinsatser	8
Penninginsamling	9
Annat	16
Vet ej	3

Till skillnad från tidigare undersökningstillfällen ställdes frågan om vilken typ av insats de gör endast om det åtagande som intervjupersonen uppfattade som det främsta eller primära vilket gör att resultaten från 2019 inte kan jämföras med tidigare undersökningar. Hur de ideella fördelar sig mellan olika insatser stämmer dock tämligen väl med tidigare resultat. Liksom tidigare år utgör de som gör administrativa insatser den största gruppen, därefter kommer att vara förtroendevald och sedan de som har ledaransvar. Att dessa typer av insatser dominerar visar att ideellt arbete inte bara är en viktig resurs för att ideella organisationer ska kunna bedriva verksamhet. De som arbetar ideellt är också nödvändiga för att styra och administrera organisationen.

Jämfört med tidigare år är det en proportionellt mindre andel som gör direkta hjälpinsatser. En möjlig förklaring kan vara att i människors primära och mest tidskrävande åtagande har de ofta en tydlig roll som ledare, administratör eller något annat. Men vid sidan av det primära åtagandet kan de också gå in i en informell stödjande roll som innebär att de hjälper deltagare eller medlemmar. Eftersom vi bara frågar efter det primära åtagandet faller i så fall dessa inte lika formaliserade insatser bort. Denna tolkning stöds av en undersökning av förhållandet mellan ledarinsatser och sociala insatser i barn- och ungdomsidrotten som visade att många ledare stöttar barn eller ungdomar med problem vid sidan av sin formella roll som ledare (von Essen 2012). Vilken typ av insats man gör fördelar sig tämligen jämnt mellan män och kvinnor samt mellan åldrar. Däremot fördelar sig insatserna olika beroende på om man har arbetat ideellt under flera år eller under kortare tid. Vi återkommer till detta förhållande längre fram.

⁴ Eftersom man kan göra mer än en typ av insats i en organisation summerar inte procentandelarna till 100 procent

Medlemskap

Så långt har de resultat som rör det ideella arbetets omfattning och fördelning i befolkningen snarare visat på stabilitet än på förändring, men när vi kommer till medlemskap kan vi se en viss förändring jämfört med tidigare år. Som framgår av tabell 5 nedan har andelen som är medlemmar i den organisation de arbetar ideellt i minskat sedan 2014.

Tabell 5. Ideellt arbete och medlemskap, 1998–2019. I procent av dem som arbetar ideellt

1998	2005	2009	2014	2019
85	85	88	87	78

Mellan 1998 och 2014 är mellan 85 och 88 procent av de som arbetar ideellt också medlemmar i den organisation där de är verksamma men 2019 har denna andel minskat till 78 procent. Även om andelen ideella som är medlemmar är högre än i de andra skandinaviska länderna och mycket hög i en vidare internationell jämförelse är minskningen märkbar i relation till den tidigare mycket stabila nivån. Män och kvinnor samt personer i olika åldrar är medlemmar i ungefär samma utsträckning. En angelägen fråga för fortsatt forskning är om vi med denna nedgång ser ett uttryck för hur folkrörelsetraditionen utmanas i och med att den koppling mellan ideellt arbete och ideella organisationer som medlemskapet innebär börjar försvagas.

Civilsamhällets infrastruktur

Även i den förra rapporten resonerade vi om den anmärkningsvärda stabilitet som utmärker omfattningen av ideellt arbete i det svenska samhället. Vi argumenterade för att de ideella organisationerna kan ses som möjlighets- och nödvändighetsstrukturer som håller uppe och stabiliserar det ideella arbetet (von Essen, Jegermalm & Svedberg 2015; se också Henriksen, Strømsnes & Svedberg 2019). Sverige har drygt 250 000 ideella organisationer (SCB 2019) och en stor del av dem arrangerar verksamheter som kräver resurser vilket gör att de rekryterar människor för att de ska arbeta ideellt. Det kan vara idrottsföräldrar som rekryteras till barn- och ungdomsidrotten, medlemmar som rekryteras till bostadsrättsföreningarnas styrelser eller anhängare som gör insatser i en patientförening. Eftersom ideella organisationer är relativt uthålliga och mindre känsliga för ekonomiska och politiska förändringar än företag och offentliga institutioner är också den verksamhet som ideella organisationer bedriver mer uthållig och mindre känslig för förändringar i samhället vilket håller behovet av ideellt arbete på en stabil nivå (se t.ex. Seibel & Anheier 1990).

Det är dock inte bara de ideella organisationernas behov av resurser i form av personer som arbetar ideellt som förklarar att omfattning och struktur förändras så pass lite. Även värderingar som uppmanar till skötsamhet och aktivt medborgarskap och som förknippas med folkrörelserna har historiskt bidragit till att människor gjort insatser i ideella organisationer (Ambjörnsson 1988; Ekström von Essen 2003). Även om dessa värderingar har utmanats ska vi längre fram visa att mer än en tredjedel av befolkningen menar att det är moraliskt uppfordrande att göra ideella insatser. De ideella organisationerna utgör då tillsammans med folkrörelsetraditionens värderingar en infrastruktur som håller uppe det ideella arbetet.

Vid sidan av värderingar och organisationer torde en hög tillit till andra människor bidra till att människor arbetar ideellt. Eftersom ideellt arbete är oavlönat har man antagit att de som arbetar ideellt litar på att de inte blir utnyttjade av den organisation de arbetar för. Följdriktigt har studier visat att det finns ett positivt samband mellan så kallad generell tillit och ideellt arbete så att de som arbetar ideellt litar på de flesta andra i högre utsträckning än befolkningen i stort (se t.ex. Bekkers 2012; Trägårdh, Wallman-Lundåsen, Wollebeck & Svedberg 2013). Vi ska längre fram i kapitlet diskutera hur tillit förhåller sig till ideellt arbete i det svenska civilsamhället.

Ideellt arbete och tid

Att studera hur mycket tid människor lägger ner på ideellt arbete, hur länge de har arbetat ideellt och hur människor fördelar den tid de lägger ner ger också kunskap om det ideella arbetets omfattning och struktur. Vi börjar med att i tabell 6 visa det genomsnittliga antalet timmar i månaden som människor arbetar ideellt.

Tabell 6. Genomsnittligt antal ideellt arbetade timmar per månad, 1992–2019. Befolkningen och ålder

	1992	1998	2005	2009	2014	2019
16–24	9	13	21	13	14	20
25–39	12	12	10	13	14	13
40–54	14	11	19	18	12	17
55–64	12	11	11	17	14	18
65–74	20	14	12	18	19	20
75–84	-	-	14	13	18	21
Totalt	13	12	14	16	15	18

År 2019 har antalet timmar i månaden ökat märkbart och ligger på den högsta nivån någonsin. Givet denna ökning noterar vi att i 2019 års undersökning finns det några ”outliers”, alltså svar som anger väsentligt fler arbetade timmar än vad som angavs 2014.⁵ År 2019 är medianen 10 timmar i månaden, vilket indikerar att dessa ”outliers” påverkar den genomsnittliga tiden. Ser vi till hur många timmar människor arbetar ideellt i olika åldrar visar det sig att det är i den äldsta och i den yngsta åldersgruppen som genomsnittstiden har ökat och 2019 arbetar man flest timmar i dessa åldersgrupper. Det genomsnittliga antalet timmar per månad för personer mellan 25 och 54 år förändras mindre under perioden än bland de yngsta och äldsta. Det kan vara så att i under dessa år måste det ideella arbetet oftare anpassas till studier, förvärvsarbete och föräldraskap. Tar vi hänsyn till åldersfördelningen i tabell 2 ser vi att medan andelen äldre bland de ideella ökar och andelen yngsta minskar ökar arbetstiden bland både de äldsta och de yngsta. Minskningen bland de yngsta kan då i viss mån kompenseras av att de arbetar mer, men för de äldsta innebär det att denna åldersgrupp genererar större arbetsinsatser än tidigare.

5 Svar som anger orealistiskt många timmar ideellt arbete per månad har rensats bort i 2019 års undersökning. Att några svar som anger många timmar men som mycket väl kan vara realistiska finns kvar gör att det genomsnittliga antalet timmar i månaden är högre än 2014 som inte hade liknande ”outliers”.

Genom att kombinera den indelning vi gjorde i tabell 3 med avseende på hur länge man arbetat ideellt med medianvärdet för antal timmar ideellt arbete per månad skapar vi fyra grupper bland dem som arbetar ideellt. Tabell 7 visar dessa grupper. Vi påminner om att frågan fångar upp om intervjupersonen arbetade ideellt för fem år sedan, men inte om man arbetat ideellt hela den tid som förflutit sedan dess fram till undersökningstillfället. Att ha arbetat för fem år sedan eller längre visar då på en längre förankring i ideellt arbete.

Tabell 7. Intensitetsgrupper, 2009–2019. I procent av alla som arbetar ideellt

	2009	2014	2019
Arbetat mer än fem år och upp till 10 tim/mån	26	29	32
Arbetat mer än fem år och minst 10 tim/mån	38	43	39
Arbetade inte för fem år sedan och upp till 10 tim/mån	24	18	17
Arbetade inte för fem år sedan och minst 10 tim/mån	12	10	12
Totalt	100	100	100

Inte heller när vi differentierar dem som arbetar ideellt utifrån hur lång erfarenhet de har av ideellt arbete och mycket de arbetar ser vi några större förändringar under den tioårsperiod vi har ställt frågor om hur länge man har arbetat ideellt. De som inte arbetade för fem år sedan men som arbetar minst 10 tim/månad utgör fortfarande den minsta gruppen. De som arbetade för fem år sedan eller längre tillbaka och som arbetar minst 10 tim/månad är fortfarande den största gruppen, men den har minskat sedan 2014 och ligger 2019 på samma nivå som 2009. Denna grupp har vi tidigare kallat för ”civilsamhällets kärntrupp” eftersom många av dem som är förtroendevalda eller har andra nyckelfunktioner i de ideella organisationerna ingår i denna grupp (von Essen 2015; von Essen, Jegermalm & Svedberg 2015). Undersökningen 2019 bekräftar detta mönster. Personer som gör insatser som förtroendevalda, är ledare samt de som tar ansvar för kommunikationen med det omgivande samhället är överrepresenterade i civilsamhällets kärntrupp. Det är också så att de som ingår i civilsamhällets kärntrupp oftare än andra är medlemmar i den organisation de arbetar ideellt i.

Som väntat ökar sannolikheten för att man har arbetat ideellt under lång tid med stigande ålder medan sannolikheten för att man arbetat ideellt under kort tid ökar ju yngre intervjupersonen är. Men även sannolikheten för att man har haft föräldrar som varit föreningsaktiva ökar bland dem som arbetat ideellt under längre tid. Det antyder att ett långt engagemang också kommer sig av ett övertagande av föräldrars vanor och värderingar. Generellt finns det ett starkt samband mellan att arbeta ideellt och att ha vuxit upp i ett hem med föreningsaktiva föräldrar (von Essen, Jegermalm & Svedberg 2015), men detta samband är alltså starkare för dem som ingår i civilsamhällets kärntrupp. 2019 års studie visar också att de som arbetat länge och många timmar är de som högst värderar att visa medkänsla och att göra något konkret, samt kunna förändra samhället genom sitt ideella arbete. Dessutom instämmer de mer än andra i påståendet att alla har en moralisk skyldighet att någon gång arbeta ideellt. De som ingår i civilsamhällets kärntrupp ger alltså mer än andra ideella uttryck för värderingar som ligger nära folkrörelsetraditionen.

Vi noterar att andelen som arbetat ideellt under lång tid men inte mer än upp till tio timmar per månad har ökat sedan 2009. Om den ökning som skett under denna tioårsstid kommer att fortsätta kan det betyda att vi ser ett ändrat mönster för hur människor arbetar ideellt. Om allt fler väljer att arbeta ideellt under lång tid men inte lika många timmar kan det sätt att arbeta ideellt som kännetecknar det civila samhällets kärntrupp komma att utmanas av dem som arbetar ideellt under många år, men som inte lägger ner så många timmar på sitt ideella arbete.

Episodiskt engagemang

Flera forskare hävdar att ett uttryck för att det ideella arbetet förändras är att det blir alltmer episodiskt. Vidare menar de att när ideellt arbete utförs i episodiska insatser tenderar det att inte vara lika integrerat i organisationens kontinuerliga verksamhet eftersom det aktualiseras vid enstaka händelser som t.ex. större sport- eller kulturevenemang (Hustinx & Meijs 2011; Fladmoe, Eimhjellen, Sivesind & Arnesen 2019). De forskare som studerar hur det ideella arbetet förändras i det sen-moderna samhället menar att det ideella arbetet blir mer episodiskt eftersom människor främst vill förverkliga sig själva och att de därför engagerar sig i sådana organisationer som erbjuder episodiska insatser (Hustinx & Lammertyn 2003).

Eftersom ett ökat episodiskt ideellt arbete antas tyda på större strukturella förändringar undersöker vi hur människor fördelar den tid de arbetar ideellt. För att göra det ställdes frågan: *”Hur är den tid du lägger ner på ideellt arbete fördelad?”*. Tabell 8 nedan visar svaren.

Tabell 8. Fördelad tid av ideellt arbete, 2019. I procent av alla som arbetar ideellt

Jag arbetar ideellt ...

... varje vecka	32
... en eller ett par gånger i månaden	28
... några gånger per halvår/termin	14
... vid något enstaka tillfälle	15
Vet ej	12
Totalt	100

De två sista alternativen (”några gånger per termin” samt ”vid något enstaka tillfälle”) är uttryck för att det ideella arbetet är episodiskt. Läger vi samman dessa två alternativ arbetar en knapp tredjedel episodiskt. De två första alternativen (”varje vecka” samt ”en eller ett par gånger i månaden”) är uttryck för ett kontinuerligt engagemang vilket gör att de flesta arbetar ideellt kontinuerligt. Även om en knapp tredjedel av alla insatser är episodiska dominerar alltså fortfarande det kontinuerliga ideella arbetet i det svenska civilsamhället. I 2014 års undersökning ställde vi samma fråga, men då var alternativen annorlunda formulerade vilket gör att vi inte kan göra någon direkt jämförelse. Men svaren fördelade sig på liknande sätt, en tredjedel svarade att de arbetade ideellt kontinuerligt, en knapp tredjedel svarade att de arbetade säsongsvist och en dryg tredjedel svarade att de gjorde insatser vid ett eller några tillfällen per år. Det ideella arbetet har alltså inte blivit mer episodiskt sedan 2014.

Resultaten från 2019 års undersökning bekräftar inte antagandet att ideellt arbete blir alltmer episodiskt. Det är heller inte så att nya generationer fördelar den tid de arbetar ideellt annorlunda än tidigare generationer. Att arbeta ideellt kontinuerligt eller episodiskt är jämnt fördelat mellan män och kvinnor, åldrar, medlemmar eller icke medlemmar, de som har arbetat länge eller kort tid, etc. Det är alltså inte så att episodiskt ideellt arbete är knutet till någon enskild grupp bland dem som arbetar ideellt. Istället är både det kontinuerliga och det episodiska ideella arbetet jämnt fördelat bland dem som arbetar ideellt.

Organisationskategorier

För att ta reda på i vilken typ av organisation som människor arbetar ideellt tillfrågades intervjupersonerna om de arbetade ideellt i 34 olika organisationstyper. För att kunna analysera och resonera om alla dessa organisationstyper är de indelade i de organisationskategorier som presenteras i tabell 9.⁶

Tabell 9. Ideellt arbete fördelat i organisationskategorier, 1992–2019. I procent av befolkningen

	1992	1998	2005	2009	2014	2019
Idrottsorganisationer	17	19	19	18	17	16
Fritidsorganisationer	12	10	10	9	12	15
Organisationer för boende	5	6	7	7	12	11
Intresseorganisationer och fackförening	14	15	13	11	12	13
Organisationer med social inriktning	9	10	6	9	13	9
Utanför det civila samhällets organisationer ⁷	(2)	(2)	(3)	(2)	7	7
Religiösa organisationer	5	7	6	6	7	6
Sociala rörelser och politiska organisationer	6	6	3	4	5	6
Kulturorganisationer	7	7	5	5	6	5
Kooperativ	4	3	2	2	4	1
Andra organisationer	0	4	2	2	4	5

Som tabellen visar är fördelningen mellan kategorierna tämligen stabil över hela tidsperioden och sedan 2014 har det endast skett några märkbara förändringar. Idrottsorganisationer samlar fortfarande den enskilt största andelen av befolkningen som arbetar ideellt. Även om förändringarna är små kan vi notera att sedan 1998 har andelen som arbetar ideellt i idrottsorganisationer sjunkit och är 2019 på den lägsta nivån hittills. Fritidsorganisationer är den kategori som har ökat mest sedan 2014 och omfattar en nästan lika stor andel som idrottsorganisationer, vi vet dock inte om det är en tillfällig avvikelse eller början på en

6 För en redovisning av vilka organisationstyper som ingår i organisationskategorierna se bilaga. Organisationskategorierna skiljer sig från de danska och norska undersökningarna som istället använder det internationella klassificeringssystemet ICNPO. Därför kan vi inte göra jämförelser mellan Sverige och de andra skandinaviska länderna med avseende på i vilka typer av organisationer människor arbetar ideellt. I Selle, Strömsnes, Svedberg & Ibsen 2019 görs dock en sådan jämförelse genom att använda ICNPO även för det svenska materialet.

7 Sedan 1992 har befolkningsundersökningarna frågat efter ideellt arbete i offentlig sektor, t.ex. gode män och övervakare. Från 2014 inkluderades också ideellt arbete i nätverk och inom ramen för en anställning. Därför är procenttalen innan 2014 satta inom parentes.

långsiktig förändring. Även om andelen av befolkningen som arbetar ideellt i organisationer för boende har minskat något har den höga nivå som 2014 års undersökning visade etablerats och ligger på en fortsatt relativt hög nivå. En förändring som det finns skäl att kommentera är att andelen av befolkningen som arbetar ideellt i organisationer med social inriktning har minskat från 13 till 9 procent. Därmed är andelen som arbetar ideellt i denna organisationskategori tillbaka på samma nivå som innan ökningen 2014.

År 2014 konstaterade vi att andelen som arbetar ideellt i organisationer med social inriktning hade ökat påtagligt. Vi antog att det var ett uttryck för att organisationer i det svenska civilsamhället i större omfattning än tidigare ägnar sig åt direkta sociala insatser för personer som inte är medlemmar i den egna organisationen (von Essen, Jegermalm & Svedberg 2015). Vårt antagande stöds av studier som visat att ideella organisationer som t.ex. Stadsmissionerna har ökat sin aktivitet kring fattigdom den senaste tioårsperioden, bl.a. på grund av att EU-migranter och papperslösa (efter flyktmottagandet 2015) kommit att utgöra nya målgrupper utanför den offentliga välfärden (Karlsson & Vamstad 2018; Turunen & Weinryb 2017). Men 2019 har andelen som arbetar ideellt i socialt inriktade ideella organisationer fallit tillbaka till den nivå den legat på sedan 1992. Inom ramen för befolkningsstudiens resultat är det inte möjligt att undersöka om det är fråga om en slumpmässig avvikelse eller om det finns andra orsaker till att 2014 års höga andel inte bibehållits 2019.

Eftersom omkring hälften av alla som arbetar ideellt har fler än ett åtagande är andelen av befolkningen som arbetar ideellt i de olika kategorierna inte det samma som andelen åtaganden som görs i dem. Tabell 10 visar hur den sammanlagda mängden åtaganden fördelar sig mellan de olika kategorierna.

Tabell 10. Ideella åtaganden fördelade i organisationskategorier, 2009–2019. I procent av alla ideella åtaganden

	2009	2014	2019
Idrottsorganisationer	23	18	14
Fritidsorganisationer	12	13	14
Intresseorganisationer och fackförening	15	12	14
Organisationer för boende	9	11	12
Organisationer med social inriktning	13	15	10
Sociala rörelser och politiska organisationer	6	6	8
Religiösa organisationer	8	8	7
Utanför det civila samhällets organisationer	(2)	7	7
Kulturorganisationer	7	6	5
Kooperativ	3	1	3
Andra organisationer	2	4	5

Andelen ideella åtaganden fortsätter att minska i idrottsorganisationer vilket innebär att över tid är det allt färre som har fler än ett åtagande i idrottsorganisationer. Ser vi till ideella åtaganden dominerar inte idrotten på samma sätt som när vi ser hur stor andel av

befolkningen som arbetar ideellt i idrotten. Andelen åtaganden i fritidsorganisationer har ökat, vilket är väntat med tanke på att andelen av befolkningen som gör insatser i denna kategori har ökat. Andelen ideella åtaganden har minskat i organisationer med social inriktning vilket innebär att den minskade andelen individer ideella i organisationer med social inriktning inte kompenseras av att andelen åtaganden har ökat.

Ideellt arbete vid en "särskild händelse"

Under hösten 2015 rörde sig stora flyktingströmmar över Europa, Sverige blev ett transitland samt tog emot ett stort antal flyktingar. År 2014 och 2018 rasade stora skogsbränder på olika platser i Sverige. Dessa händelser hade det gemensamt att de mobiliserade många människor som spontant eller efter att ha blivit kontaktade begav sig till tågstationer eller ut i skogen för att som volontärer släcka bränder eller bistå människor som flytt till Sverige. De folkliga mobiliseringar som dessa händelser gav upphov till aktualiserade behovet av att undersöka sådana ideella insatser som har karaktär av spontan mobilisering och där det dramatiska förloppet gör att det finns tidsbegränsade behov av insatser som inte ingår i ideella organisationers kontinuerliga verksamhet. Våren 2020, när denna rapport skrivs, är Sverige försatt i krisläge på grund av Coronapandemin. Att många människor även denna gång gör insatser för att hjälpa grannar och anhöriga understryker vikten av att studera denna form av mobilisering.

För att ta reda på omfattningen av insatser som är betingade av akuta och tidsbegränsade händelser samt studera hur de förhåller sig till annat ideellt arbete ställde vi några frågor om insatser vid en "särskild händelse". I frågan exemplifieras "särskild händelse" med flyktingmottagandet under hösten 2015 samt skogsbränderna 2014 och 2018. Det visade sig att 11 procent av befolkningen hade gjort någon insats vid en särskild händelse.

Att en så stor andel av den vuxna befolkningen har gjort en insats vid en särskild händelse bekräftar det vi kunnat visa sedan 1992, nämligen att det medborgerliga engagemanget är mycket utbrett bland befolkningen. Det står i bjärt kontrast till den förvåning som sådana insatser ibland väcker i massmedia. Det faktum att en så pass stor andel som 11 procent av befolkningen gör insatser vid en enskild händelse skulle kunna vara ett uttryck för en latent beredskap i befolkningen att engagera sig, ett slags "jourhavande medborgarskap" för att parafrasera Erik Amnås uttryck "jourhavande medborgare" (Amnå 2008). För att ta reda på om beredskapen att engagera sig vid en särskild händelse är jämnt spridd i befolkningen undersökte vi om det finns något som utmärker dem som uppgav att de gjort en sådan insats.

Det visade sig att beredskapen att göra en insats vid en särskild händelse inte är jämnt spridd i befolkningen eftersom 71 procent av dem som gjort en sådan insats uppger att de också arbetar ideellt (vid undersökningstillfället) medan endast 7 procent av dem aldrig har arbetat ideellt. Det finns alltså ett starkt samband mellan att göra en insats vid en särskild händelse och att arbeta ideellt. Vidare har de som har gjort en insats vid en särskild händelse något oftare vuxit upp med föräldrar som varit föreningsaktiva och bland dem som gjort sådana insatser är kvinnor som gör informella insatser inom det egna hushållet starkt överrepresenterade. Slutligen visar det sig att det är vanligare att någon gjort en insats

vid en särskild händelse om den ena eller båda föräldrarna är utrikes födda. Däremot finns det inget samband mellan att ha gjort en insats vid en särskild händelse och kön, ålder, utbildningsnivå eller att ingå i sociala nätverk på fritiden.

Det som utmärker dem som gjort en insats vid en särskild händelse är alltså att de också arbetar ideellt. Beredskapen för att göra en sådan insats tycks alltså inte vara jämnt spridd i befolkningen utan visar sig främst bland dem som arbetar ideellt. Det är dock inte så att de som gjort en insats vid särskild händelse har högre tillit till andra eller värderar det ideella arbetets betydelse högre än andra. Det tyder på att det framför allt är kontakten med en ideell organisation och andra som arbetar ideellt som utmärker dem som gör insats vid en särskild händelse eftersom mobiliseringen ofta sker genom de nätverk som människor i t.ex. idrottsföreningar, församlingar och invandrarorganisationer har tillgång till.

Frågan är då om en mobilisering vid en särskild händelse som är dramatisk och tidsbegränsad leder till ett långsiktigt ideellt arbete eller om det tar slut när det inte längre finns behov av akuta insatser. För att studera om sådan mobilisering leder till ett stadigvarande ideellt arbete frågade vi om de fortfarande arbetade ideellt med sådant de började med vid en särskild händelse.

Tabell 11. Arbetar du fortfarande ideellt med det du började med vid en särskild händelse? 2019. I procent av dem som gjort insatser vid särskild händelse

Nej	74
Ja, i samma sammanhang som tidigare (organisation, nätverk eller grupp)	20
Ja, men i ett annat sammanhang (organisation, nätverk eller grupp)	6
Totalt	100

Det är alltså inte mer än en dryg fjärdedel av dem som gjort insatser vid en särskild händelse som fortsatte att arbeta ideellt med det som engagerat dem. De som fortsatte gjorde det oftast i samma organisation, nätverk eller grupp som tidigare. Även om det är en stor del av befolkningen som varit engagerad i en särskild händelse leder det alltså för de flesta inte vidare in i ett längre engagemang utan är tidsbegränsat. Det är inte så konstigt eftersom skogsbränder och flyktingmottagande är dramatiska händelser som är begränsade i tid och av engångskaraktär.

Att mer än en tiondel av befolkningen gjort en insats vid en dramatisk händelse för att möta akuta behov reflekterar alltså inte en beredskap att gripa in som är jämnt fördelad i befolkningen utan är snarare ännu ett uttryck för hur civilsamhällets infrastruktur upprätthåller det medborgerliga engagemanget i det svenska samhället.

Vilka arbetar ideellt?

Många studier har visat att de grupper i samhället som har tillgång till socioekonomiska resurser, lever i familj med barn samt har kulturellt och socialt kapital oftare arbetar ideellt än andra. Framförallt finns det ett positivt samband mellan universitets- och högskoleutbildning och ideellt arbete (t.ex. Musick & Wilson 2008; Smith 1994; Wilson & Musick 1997; Qvist, Folkestad, Fridberg & Wallman Lundåsen 2019). Eftersom drygt

hälften av den vuxna befolkningen i Sverige arbetar ideellt och ytterligare omkring en fjärdedel har gjort det tidigare finns det personer som arbetar ideellt bland alla grupper i befolkningen. Icke desto mindre visar det sig att även i det svenska samhället är det så att de som arbetar ideellt oftare har större tillgång till resurser och oftare är väletablerade än de som inte arbetar ideellt.

Sedan 1992 har vi undersökt vilka faktorer som utmärker dem som arbetar ideellt för att få kunskap om vad som kan antas bidra till att människor arbetar ideellt. Att det finns ett statistiskt samband mellan en viss faktor och ideellt arbete säger inget om vad som är orsak och verkan, men vi antar att dessa faktorer fungerar som resurser och att det finns levnadsförhållanden som underlättar eller försvårar för människor att arbeta ideellt. För att studera hur ett antal bakgrundsvariabler förhåller sig till ideellt arbete under en längre tidsperiod har vi lagt samman dataseten från 1998 till och med 2019 till ett gemensamt dataset för att öka precisionen i jämförelser under tidsperioden.⁸ När vi jämför resultaten sedan 1998 visar det sig att under hela tidsperioden finns det ett positivt samband mellan att arbeta ideellt och följande faktorer: eftergymnasial utbildning, kön (att vara man), göra informella insatser och att ingå i nätverk på fritiden. Med undantag av 2009 finns det även ett positivt samband mellan att leva tillsammans med någon och ideellt arbete, detta samband har blivit starkare sedan 2014. Även om styrkan av dessa faktorer varierar mellan undersökningsåren är den positiva relationen mellan dessa faktorer och att arbeta ideellt beständig över tid. Vidare, under hela tidsperioden finns det ett negativt samband mellan att bo i storstad och att arbeta ideellt. Fram till 2009 fanns det ett positivt samband mellan att vara mellan 30 och 65 år gammal och att arbeta ideellt men detta samband har blivit svagare.

Det starka samband som råder mellan ideellt arbete och att göra informella insatser visar att olika former av engagemang förstärker varandra och stärker antagandet om ett slags kumulativt medborgarskap (Jeppsson Grassman & Svedberg 2007; Svedberg & von Essen 2015; se också kapitlet om informella insatser i denna rapport). Vidare, sedan 1998 har befolkningsundersökningen innehållit frågor om föräldrars engagemang i föreningslivet och kunnat visa att det finns ett starkt positivt samband mellan att arbeta ideellt och att någon av eller båda föräldrarna varit engagerade i föreningslivet. Intervjustudier har visat att en uppväxt i en familj där föräldrarna är aktiva i föreningar innebär att man ofta tar över värderingar, nätverk och vanor (von Essen 2008; Jeppsson Grassman 1997). Detta samband mellan ideellt arbete och föräldragenerationens engagemang visar hur folkrörelsetraditionens värderingar förs vidare till nya generationer.

Ser vi då i mer detalj på resultaten från 2019 års befolkningsundersökning (tabell 12) kvarstår det starka sambandet mellan föräldrars engagemang och ideellt arbete. Vi har ovan pekat på hur viktigt detta samband är för överföring mellan generationer av värderingar, vanor och nätverk. Att detta samband har kvarstått under tidsperioden bidrar förmodligen till att det ideella arbetets omfattning är så stabilt. Liksom vid 2014 års studie är deltagande

⁸ Av tekniska skäl kunde vi inte använda datasetet från 1992 års befolkningsundersökning i ett gemensamt dataset. Jämförelser som bygger på det gemensamma datasetet går därför endast att göra från och med 1998 års undersökning. För att studera vilken inverkan varje enskild variabel har på ideellt arbete har vi använt logistiska regressionsanalyser.

i nätverk en viktig faktor för ideellt arbete, men främst för kvinnor. Även kön kvarstår som faktor så att det finns ett positivt samband mellan att vara man och att arbeta ideellt. Bland män som bor i en storstad är det mindre sannolikt att arbeta ideellt. För både män och kvinnor är det något vanligare att arbeta ideellt på landsbygden eller i en mellanstor stad (mer än 10 000 personer) eller förort än i andra områden.

Tabell 12. Bestämningfaktorer för ideellt arbete, 2019. Befolkningen och efter kön

	Utbildning	Kön	Boendeort	Ingår i nätverk	Föräldrars engagemang
Samtliga	**	***	-	**	***
Män	*	-	**	-	***
Kvinnor	*	-	-	**	***

Sammantaget har de bakgrundsvariabler som prövats i befolkningsundersökningarna haft varierande betydelse. Föräldrars engagemang och utbildning har dock förblivit viktiga faktorer under större delen av tidsperioden. Det har även funnits ett positivt samband mellan att göra informella insatser och ideellt arbete under perioden.

Att eftergymnasial utbildning, tillgång till andra sociala arenor som att ingå i nätverk på fritiden och att göra informella insatser samt att de egna föräldrarna har varit föreningsaktiva har återkommit som viktiga faktorer sedan 1992 visar på varaktigheten i de förhållanden som bidrar till att människor arbetar ideellt. Att de faktorer som bidrar till ideellt arbete är så stabila över tid torde bidra till att det ideella arbetets omfattning och struktur har förändrats relativt blygsamt.

Hur kommer det sig att man börjar arbeta ideellt?

De faktorer vi har diskuterat ovan anger de resurser och levnadsomständigheter som kan underlätta ideellt arbete. Men även om utbildning är en resurs eller kanske till och med ett villkor för att bli rekryterad som ideell är en akademisk examen inte den direkta orsaken till att någon börjar arbeta ideellt. För att ta reda på orsaken till att människor börjar arbeta ideellt får vi därför leta efter andra faktorer. Inom forskningen är det vanligt att anta att det är människors värderingar som gör att de börjar arbeta ideellt (se t.ex. Hustinx, Van Rossem, Handy & Cnaan 2015; Wilson 2012). Det kan förstås vara så att människors värderingar eller deras åsikter om politik, miljöfrågor eller humanitet verkligen gör att de börjar arbeta ideellt. Men eftersom vi varit intresserade av hur ideella organisationers håller uppe och stabiliserar det ideella arbetet har vi frågat om det var ett eget initiativ att börja arbeta ideellt eller för att man blev tillfrågad eller uppmanad (se även Nesbit 2013). Med den frågan har vi velat komma åt det sociala samspel som gör att människor börjar arbeta ideellt. Att fråga om de sociala omständigheter som gör att man börjar arbeta ideellt ger också möjlighet att pröva antagandet om det kumulativa medborgarskapet, alltså att de som är etablerade i samhället och därför exponerade på sociala arenor oftare än andra blir indragna i ideellt arbete.

År 2019 svarade 52 procent att de hade börjat arbeta ideellt eftersom de hade tagit ett eget initiativ och 48 procent svarade att de hade börjat eftersom de hade blivit uppmanade eller erbjudna, vilket är ett likartat resultat som 2014 års studie visar. Att ta eget initiativ eller börja för att de blir erbjudna eller uppmanade är jämnt fördelat mellan kvinnor och män, åldrar och om de bor på landsbygden eller i en stad. Däremot är det vanligare bland dem som har arbetat kort tid och som gör fler timmar per månad att de blivit uppmanade eller tillfrågade, medan det är vanligare bland de som arbetat under lång tid och gör fler timmar per månad att de börjat av eget initiativ.

För att ta reda på varför intervjupersonerna tog ett eget initiativ respektive blev uppmanad/erbjuden fick de ta ställning till några alternativ. Tabell 13 visar vilka omständigheter som passade bäst in på att man tog eget initiativ till att börja arbeta ideellt.⁹

Tabell 13. Omständigheter som gjorde att man tog eget initiativ, 2019. I procent av dem som svarat att de tagit eget initiativ¹⁰

Jag tog initiativ eftersom en annons/tidningsartikel/hemsida/TV-program gjorde mig intresserad	8
Jag tog initiativ eftersom jag fick höra om det ideella arbetet av någon jag känner (släkting/vän/granne/arbetskamrat)	27
Jag tog initiativ eftersom någon närstående (t.ex. förälder, syskon, barn) är aktiv i organisationen	22
Annat som fick dig att börja arbeta ideellt	43

Liksom 2014 är det endast en mindre andel som svarade att de tog initiativ utan att beslutet föregicks av någon slags relation till organisationen. Nästan hälften (49%) svarade antingen att de hade börjat eftersom de fått höra om det ideella arbetet av någon de känner eller för att en närstående var medlem i organisationen. För nästan hälften av dem som tog eget initiativ föregicks det alltså av att de var del av ett socialt sammanhang som satte dem i förbindelse med organisationen. Tabell 14 visar vilka omständigheter som bäst passade in på att de blev erbjudna/uppmanade att börja arbeta ideellt.

Tabell 14. Omständigheter som gjorde att man blev uppmanad/erbjuden, 2019. I procent av dem som svarat att de blivit uppmanade/erbjudna

Jag blev uppmanad/erbjuden att börja arbeta ideellt av en person jag känner	46
Jag började arbeta ideellt eftersom jag blev kontaktad av någon i organisationen	21
Jag började arbeta ideellt eftersom jag är medlem i organisationen	28
Annat som fick dig att börja arbeta ideellt	8

De som blivit uppmanade att börja arbeta ideellt ingår i ett socialt sammanhang i vilket någon de känner eller någon ur organisationen får dem att börja arbeta ideellt. Endast en dryg fjärdedel börjar för att de redan är medlemmar. Endast en mindre del ger alltså

⁹ 2019 förändrade vi dessa alternativ vilket gör att dessa frågor i 2014 och 2019 års undersökningar inte är helt jämförbara.

¹⁰ Som framgår av tabellen fångade de alternativ som användes inte tillräckligt väl upp varför man hade börjat av eget initiativ.

uttryck för ett äldre engagemangsmönster där man först är medlem i en organisation och sedan blir aktiv medlem (Hvenmark 2008; Häll 1994).

Trots att vi inte kan göra direkta jämförelser mellan 2014 och 2019 och trots att vi inte helt kunnat fånga de omständigheter som gjort att man tog eget initiativ är resultaten från 2014 och 2019 års undersökningar likartade. De som börjar arbeta ideellt ingår oftast i ett socialt sammanhang där de blir indragna eller lockade att börja arbeta ideellt. Det ligger i linje med det positiva sambandet mellan att ingå i nätverk och att arbeta ideellt. Betydelsen av att ingå i ett socialt sammanhang visar sig också i föräldrars engagemang eftersom nätverk inte sällan ärvs och människor kommer i kontakt med ideella organisationer via föräldrar. Att ingå i ett socialt sammanhang är en viktig omständighet för att börja arbeta ideellt, oavsett om man tar eget initiativ eller blir inbjuden. Det stärker antagandet att ideellt arbete ofta är ett uttryck för och bidrar till ett kumulativt medborgarskap, alltså att de som redan är etablerade har fler kontakter som gör det lättare att komma i kontakt med och bli indragen i medborgerligt engagemang (Jeppsson Grassman & Svedberg 2007).

Värderingar och ideellt arbete

Att möta människor som arbetar ideellt och att ha kontakt med ideella organisationer är alltså viktiga faktorer för att *börja* arbeta ideellt. Även värderingar gör att människor börjar arbeta ideellt, men värderingar och vad ideellt arbete betyder för dem som utför det är framför allt viktiga faktorer för att *fortsätta* arbeta ideellt under en längre tid (se också Jeppsson Grassman 1997). Sociala sammanhang och värderingar är därmed två aspekter av den struktur som håller det ideella arbetet uppe. För att fortsätta undersöka denna struktur ska vi resonera om människors värderingar och vad det ideella arbetet betyder för dem.

Befolkningsundersökningarna har sedan 2005 gjort det möjligt att studera förhållandet mellan ideellt arbete och s.k. generell tillit, alltså uppfattningen att man kan lita på de allra flesta. Andelen av dem som arbetar ideellt och bejakar påståendet att man kan lita på de flesta ligger stabilt, sedan 2005 svarar mellan 66 och 63 procent att man kan lita på de allra flesta. Under denna tidsperiod är de som ger uttryck för generell tillit överrepresenterade bland de som arbetar ideellt. Andelen som säger att de litar på de allra flesta ökar något i den grupp vi kallat civilsamhällets kärntrupp. 2019 års undersökning visar vidare att kvinnor är generellt något mer benägna än män att lita på andra människor. Män och kvinnor som arbetar ideellt skiljer sig alltså åt så att det finns ett starkare samband mellan att lita på andra och att arbeta ideellt bland män än bland kvinnor.

Efter att ha visat att det finns ett positivt samband mellan tillit och ideellt arbete går vi vidare och studerar hur människor värderar det ideella arbetets ställning i det svenska samhället. För att göra det har de som intervjuats fått ta ställning till fem påståenden om det ideella arbetets betydelse och roll för samhället. Eftersom samma påståenden har använts sedan 1994 vet vi hur det ideella arbetet har värderats över en tämligen lång tidsperiod.¹¹ Tabell 15 anger hur stor andel av befolkningen som bejakar dessa påståenden om det ideella arbetets roll och betydelse för det svenska samhället.

¹¹ Dessa påståenden användes första gången 1994 inom den s.k. Eurovolstudien (Gaskin & Davis Smith 1995; se också Jeppsson Grassman & Svedberg 1995). De svarande fick ange en siffra mellan 1 och 4 där 1 betyder "tar avstånd helt" och 4 "instämmer helt". De värden som redovisas i tabellen motsvarar den sammanlagda andelen av befolkningen som svarat alternativ 3 eller 4.

Tabell 15. Uppfattningar om det ideella arbetets betydelse och roll för samhället, 1994–2019. I procent av befolkningen som instämmer i följande påståenden

	1994	1998	2005	2009	2014	2019
De som arbetar ideellt ger något annat än det som avlönad professionell personal erbjuder, t.ex. ett annat slags engagemang och livserfarenhet	57	75	65	66	65	66
Om stat, kommun och landsting tog sitt fulla ansvar skulle det inte finnas något behov av ideellt arbete	11	16	18	25	31	29
Alla har en moralisk skyldighet att arbeta ideellt någon gång i sitt liv	42	53	61	54	41	35
Ideellt arbete är ett hot mot avlönat arbete och används för att göra nedskärningar i samhällets utgifter	10	13	14	11	18	13
Engagemang i ideellt arbete hjälper människor att ha en aktiv roll i ett demokratiskt samhälle	74	86	85	88	81	82

De flesta påståenden om det ideella arbetets betydelse och roll har ungefär samma stöd som tidigare. Men stödet för två av dem har förändrats under en längre period. Under undersökningsperioden är det allt färre som instämmer i att det är moraliskt uppfordrande att arbeta ideellt vilket tyder på att en av de värderingar som präglar folkrörelsetraditionen blivit svagare (Ambjörnsson 1988). Det är något oftare yngre människor som avvisar detta påstående och något oftare äldre och särskilt personer i civilsamhällets kärntrupp som bejakar det. Vidare, eftersom det andra påståendet i tabell 15 fått ett starkare stöd är det allt fler som menar att det ideella arbetet kan ersättas även om en majoritet av befolkningen fortfarande menar att ideellt arbete ger något unikt som inte kan ersättas av offentlig sektor (se von Essen, Frederiksen & Loga 2019 för skandinaviska resultat). Det är framför allt de allra yngsta (16–24 år) och de allra äldsta kvinnorna (75–84 år) som instämmer i detta påstående medan män i alla åldrar är mindre benägna att hålla med om att det ideella arbetet kan ersättas.

Som tabell 15 visar ökade stödet 2014 för påståendet att ideellt arbete är ett hot mot avlönat arbete och vi föreslog då att detta kunde vara en kritisk reaktion mot att ideella organisationer blivit alltmer engagerade i välfärdstjänster eftersom andelen som arbetade ideellt i socialt inriktade organisationer också hade ökat 2014 (von Essen, Jegermalm & Svedberg 2015). Både andelen av befolkningen som arbetar ideellt i organisationer med social inriktning och stödet för påståendet att ideellt arbete är ett hot mot avlönat arbete har dock minskat 2019 till samma nivå som innan 2014. Detta samband skulle kunna stärka antagandet att ett ökat engagemang i organisationer med social inriktning också ökar kritiken mot att civilsamhället ökar sitt åtagande i välfärden. Men de samtida förändringarna kan också vara slumpmässiga.

Sammanfattningsvis förändras uppfattningarna om det ideella arbetets betydelse tämligen lite under perioden. De tre påståenden som ger uttryck för värderingar som är positiva till ideellt arbete har fortfarande ett starkare stöd i befolkningen än de två påståenden som ger uttryck för kritiska värderingar. Under perioden har framför allt stödet för att ideellt arbete kan ersättas av offentlig sektor ökat och att det är moraliskt uppfordrande att arbeta ideellt blivit har svagare stöd.

Så långt har vi diskuterat tillit och värderingar som kan bidra till att människor arbetar ideellt, men vad betyder det ideella arbetet för dem som utför det? Vilka behov kan människor få tillfredsställda av att arbeta ideellt och hur viktigt är det att få dem tillfredsställda? För att undersöka vad ideellt arbete betyder för människor har vi i 2014 och 2019 års undersökningar använt påståenden från ”*The Volunteer Function inventory (VFI)*” som är ett undersökningsinstrument som ska fånga överordnade motividimensioner som uttrycker grundläggande psykologiska behov som människor kan tillfredsställa genom att arbeta ideellt (se Clary m. fl. 1998). Förutom de två påståenden som återfinns sist i tabell 16 användes samma frågebatteri som 2014. Vi jämför resultaten för att se om människor värderar sitt ideella arbete annorlunda 2019 än 2014.

Tabell 16. Motiv till ideellt arbete, 2014–2019. Angivet i medelvärden för dem som arbetar ideellt¹²

	2014	2019
att du deltar i ett gott sammanhang eller gemenskap när du arbetar ideellt?	5,7	5,7
att du gör något konkret inom det område du är engagerad?	5,5	5,5
att du kan visa medkänsla med personer som har det sämre än vad du har	4,9	5,5
att du känner dig behövd när du arbetar ideellt?	5,4	5,3
att du lär dig mer om det du arbetar ideellt med?	5,2	5,2
att du blir mer tillfreds med dig själv?	5,2	5,1
att du lär dig genom de praktiska erfarenheter du får av att arbeta ideellt?	5,1	5,1
att du arbetar ideellt tillsammans med vänner?	4,8	4,7
att du får kontakter som kan hjälpa dig i arbetslivet?	3,5	3,2
att kunna skriva in i ditt CV eller få ett intyg på att du har arbetat ideellt?	2,7	2,6
att du upplever ett tvång eller förväntan från andra att arbeta ideellt?	2,2	2,4
att du kan uttrycka åsikter i frågor som är viktiga för dig?	–	5,2
att du kan förändra samhället?	–	4,4

Även vad människor värderar i sitt ideella arbete är över tid anmärkningsvärt stabilt. Det motiv som värderas högst är att delta i ett gott sammanhang, därefter kommer att göra något konkret inom det område som engagerar samt att visa medkänsla med dem som har det sämre. Det första motivet ger uttryck för en social motividimension, de andra två uttrycker värderingar. Sociala och expressivt individualistiska motividimensioner värderas alltså högst. Stödet för det påstående som tydligast uttrycker en altruistisk värdering, att visa medkänsla med dem som har det sämre, har ökat och har ett starkare stöd 2019 än 2014.

Både 2014 och 2019 får de alternativ som uttrycker instrumentella och kalkylrationella eller egennyttiga motiv (få kontakter, skriva in i CV och tvång) svagast stöd vilket indikerar att det ideella arbetet inte har blivit mer instrumentellt eller egennyttigt. De två sista alternativen användes inte 2014 och kan därför inte jämföras med 2019 års resultat. Möjligheten att få uttrycka åsikter i sitt ideella arbete värderas tämligen högt, men att

¹² De intervjuade fick följande fråga: Nu kommer några motiv till att arbeta ideellt. Dessa motiv kan vara mer eller mindre viktiga för dig. Ange hur viktiga de är för dig på en skala från 1 till 7. 1 betyder att motivet INTE betyder något för dig, och 7 betyder, att motivet betyder MYCKET för dig. På en skala från 1–7, hur viktigt är det för dig, ...

förändra samhället värderas inte lika högt. Det indikerar att ideellt arbete snarare är ett sätt att uttrycka sina åsikter än att förändra samhället (se också von Essen 2020).

De motiv människor tillskriver sina handlingar och vad deras handlingar betyder för dem uppfattas vara personligt och individuellt. Tolkar vi resultaten i tabell 14 som att de ger uttryck för individuella värderingar är stabiliteten anmärkningsvärd eftersom frågorna är ställda till olika personer med fem års mellanrum. Ett annat sätt att förstå de motiv och värderingar som människor ger uttryck för är att de kopplar ihop människors individualitet med det sociala sammanhang de befinner sig i. Ur ett sådant perspektiv värderar människor sina handlingar så att de blir meningsfulla i det sammanhang de befinner sig i (se t.ex. Hustinx, Van Rossem, Handy & Cnaan 2015; Wuthnow 1991). Om vi förstår värderingar som beroende av det sociala sammanhang de formuleras i blir den stabilitet vi ser i tabell 16 inte lika överraskande. Att människor värderar sitt ideella arbete så pass likartat reflekterar i så fall att det medborgerliga engagemangets normativa ställning i det svenska samhället inte förändrats nämnvärt.

Både 2014 och 2019 undersökte vi hur motiven i tabell 16 hängde samman för att se om det finns mönster i hur människor värderar sitt ideella arbete. Sådana mönster skulle i sin tur kunna hänga samman med ett bredare förhållningssätt till ideellt arbete. Med hjälp av en faktoranalys undersökte vi vilka motiv som hörde ihop och om det fanns mönster för hur människor värderar sitt ideella arbete.¹³

Det alternativ som handlade om tvång samt de två alternativ med en politisk dimension som lades till vid 2019 års undersökning föll utanför faktoranalysen och finns därmed inte med i de faktorer som bildades. Liksom 2014 delade motiven upp sig i två faktorer. En med intrinsikala motiv, alltså sådana motiv som inte är instrumentella utan endast värderar handlingen utifrån dess mening eller syfte. Den andra faktorn samlade extrinsikala motiv, alltså sådana motiv som instrumentaliserar handlingen genom att värdera den utifrån något annat än dess mening eller syfte.

Den första faktorn visar ett svarsmönster som ger uttryck för att ideellt arbete har ett egenvärde och därför värderas för det handlingen syftar till eller de omständigheter som logiskt följer av den (MacIntyre 1981). I den faktorn ingår att bli tillfreds med sig själv, delta i ett gott sammanhang, göra något konkret, visa medkänsla, känna sig behövd samt ha vänner att arbeta tillsammans med. Den andra faktorn visar ett svarsmönster som ger uttryck för att ideellt arbete har ett instrumentellt värde som värderas för de ofta egennyttiga resultat dessa kan leda till. I den faktorn ingår att få kontakter som kan hjälpa i arbetslivet, skriva in i CV eller att få ett intyg, att lära sig genom praktiska erfarenheter och att lära sig mer genom att arbeta ideellt. Det visar sig att män och de som bor i en storstad värderar det intrinsikala svarsmönstret lägre än det extrinsikala mönstret. Medan äldre personer tvärtom värderar det intrinsikala svarsmönstret högre.

13 En faktoranalys ger möjlighet att se svarsmönster, alltså att se vilka svar som hänger samman. Tekniskt beskrivet är faktoranalysen en principal komponentanalys, varimax rotation och Kaiser normalisering. Roterade faktorer. Parvisa exkluderings av internt bortfall. Förklarad varians: faktor 1=27,8%, faktor 2=21,3%, totalt: 49,1%.

Några slutsatser

Det ideella arbetets omfattning och struktur i det svenska samhället förändras förvånansvärt lite under de 27 år som vi har kunnat följa det. Under perioden har drygt hälften av den vuxna befolkningen arbetat ideellt vid åtminstone något tillfälle under de senaste tolv månaderna. Fördelningen av dem som arbetar ideellt i olika organisationskategorier förändras tämligen lite med undantag av att andelen som arbetar ideellt i idrottsföreningar har minskat sedan 1998. Eftersom även andelen ideella åtaganden har minskat i idrottsföreningarna sedan 2009 kan det tyda på att idrotten inte kommer att dominera det ideella arbetet som den tidigare gjort.

Eftersom så många mått på hur det ideella arbetet är strukturerat i det svenska samhället visar på tämligen små förändringar och att det långa tidsperspektivet visar att förändringar mellan olika undersökningstillfällen inte sällan är tillfälliga står stabiliteten i förgrunden. Vi har tidigare argumenterat för att stabiliteten kan förklaras av att civilsamhällets infrastruktur – ideella organisationer och värderingar som kan förknippas med folkrörelsetraditionen – fortfarande är tillräckligt intakt för att upprätthålla och stabilisera det ideella arbetet. Då 2019 års befolkningsundersökning visar att omfattningen av det ideella arbetet förändras så pass lite håller vi fast vid denna ansats. De ideella organisationerna fortsätter att rekrytera till ideellt arbete, de värderingar vi undersöker har ett fortsatt stöd bland befolkningen och det är fortfarande så att ideellt arbete är något som förs vidare mellan generationer.

Ser vi till sådant som har förändrats så finns det skäl att peka på att bland de äldsta åldersgrupperna har andelen som arbetar ideellt ökat. Dessutom har den genomsnittliga tiden ideellt arbete per månad ökat bland både de äldre och de yngsta. Ser vi till åldersfördelningen bland de ideella har tyngdpunkten förskjutits mot de äldre åldersgrupperna över tidsperioden. Om detta bara beror på att äldre personer generellt är friskare och mer aktiva än tidigare eller om det också är så att äldre personer mer än andra bär med sig värderingar och en vana att arbeta ideellt kan vi inte besvara i denna rapport men det är en angelägen fråga för fortsatt forskning.

Även värderingar om det ideella arbetets roll och betydelse i samhället förändras förvånansvärt lite. Det finns dock två undantag. Dels har påståendet att det är moraliskt uppfordrande att arbeta ideellt fått ett svagare stöd i befolkningen, dels är det allt fler som instämmer i att ideellt arbete kan ersättas av insatser av offentlig sektor. Tanken att ideellt arbete är något unikt får alltså ett allt mindre stöd. Båda dessa förändringar har pågått under en längre tidsperiod, fortsatt forskning kommer att visa om dessa värderingsförändringar kommer att fortsätta och om detta kommer att påverka benägenheten att arbeta ideellt. 2019 års befolkningsundersökning kunde också visa att andelen av dem som arbetar ideellt och som också är medlemmar i den organisation de är verksamma i har minskat. Minskningen är inte dramatisk, men eftersom andelen som är medlemmar inte har förändrats nämnvärt tidigare finns det skäl att notera denna minskning. Om den minskade andelen medlemmar är ett uttryck för en försvagning av folkrörelsetraditionen med dess starka koppling mellan ideellt arbete och organisatorisk tillhörighet vet vi inte än men det är en angelägen fråga för fortsatt forskning.

Till sist har vi kunnat visa att en betydande del av befolkningen har gjort en insats vid en särskild händelse. Att många gjorde insatser vid de stora skogsbränderna och i samband med flyktingmottagandet år 2015 väckte både uppmärksamhet och viss förvåning i media. Givet det vi vet om ideellt arbete är det dock inte förvånansvärt att mer än tio procent har gjort en sådan insats. Den infrastruktur som omger det ideella arbetet i form av ideella organisationer och värderingar som gör det uppfordrande att hjälpa den som är i nöd har med stor säkerhet betydelse även för spontana mobiliseringar i samband med dramatiska händelser.

Bilaga

De 34 organisationstyper som efterfrågas i intervjuerna har kategoriserats i 11 organisationskategorier (se tabell 9). Kategoriseringen har vägletts av vad de som arbetar ideellt företrädesvis ägnar sig åt vilket inte nödvändigtvis speglar organisationernas uttalade syfte eller inriktning.

Den första kategorin, *Idrottsorganisationer*, omfattar endast denna typ av organisationer. Den andra kategorin, *Fritidsorganisationer*, avser Frilufts-, jakt- och fiskeorganisationer, motororganisationer, hobbyföreningar samt frivilliga försvarsföreningar. Den tredje kategorin, *Organisationer för boende*, samlar hyresgästföreningar, bostadsrättsföreningar, villaägarföreningar samt samfälligheter. Den fjärde kategorin, *Intresseorganisationer och fackförening*, omfattar föräldraföreningar, organisation för personer med funktionsnedsättning och patientföreningar, pensionärsorganisationer, studentföreningar, fackföreningar samt aktieägarföreningar. Den femte kategorin, *Organisationer med social inriktning*, inbegriper humanitärt eller socialt inriktade organisationer, ordenssällskap, invandrarorganisationer, nykterhets- eller antidrogorganisationer. Den sjätte kategorin, *Utanför det civila samhällets organisationer*, omfattar ideella insatser i den offentliga sektorn, företag och nätverk.¹⁴

Den sjunde kategorin, *Religiösa organisationer*, inbegriper församlingar eller organisation inom Svenska kyrkan, andra kristna samfund samt andra religiösa samfund. Den åttonde kategorin, *Sociala rörelser och politiska organisationer*, omfattar kvinnoorganisationer, organisationer inom HBTQ-rörelsen, miljöorganisationer, politiska partier, organisationer för internationella frågor, fredsorganisationer samt lokala aktionsgrupper. Den nionde kategorin, *Kulturorganisationer*, omfattar studieförbund, kultur-, dans-, musik- och teaterföreningar. Den tionde kategorin *kooperativ*, inbegriper konsumentkooperativ och andra slags kooperativ. Till sist kommer en kategori som samlar upp *Andra organisationer*.

14 Här avser vi om man gör insatser inom ramen för ett nätverk. Detta ska inte blandas ihop med de nätverk som människor kan ingå i som består av vänner eller bekanta. Vi undersöker även dessa, men då som ett socialt sammanhang människor kan ingå i utan att för den skull göra insatser.

Litteratur

- Ambjörnsson, R. (1988). *Den skötsamme arbetaren. idéer och ideal i ett norrländskt sågverkssamhälle 1880–1930*. Stockholm: Carlsson.
- Amná, E. (2008). *Jourhavande medborgare. Samhällsengagemang i en folkrörelsestat*. Lund: Studentlitteratur.
- Bekkers, R. (2012). Trust and Volunteering: Selection of Causation? Evidence from a 4 Year Panel Study. *Political Behavior*, 34, 225–247.
- Clary, E. G., Snyder, M., Ridge, R. D., Copeland, J., Stukas, A. A., Haugen, J., & Miene, P. (1998). Understanding and assessing the motivations of volunteers: A functional approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(6), 1516–1530.
- Ekström von Essen, U. (2003). *Folkhemmets kommun. Socialdemokratiska idéer om lokalsamhället 1939–1952* (Diss). Stockholm: Stockholms Universitet.
- von Essen, J. (2008). *Om det ideella arbetets betydelse - en studie om människors livsåskådningar* (Diss.). Uppsala: Uppsala Universitet.
- von Essen, J. (2012). *Om ideella ledare i barn- och ungdomsidrotten och idrottsledarskapets sociala dimensioner*. Stockholm: Centrum för Idrottsforskning.
- von Essen, J. (2015). Om förtroendevalda i det svenska civilsamhället. I O. Segnestam Larsson (red.), *Förtroendevald. Åtta forskare om möjligheter och utmaningar för förtroendevalda i ideell sektor*. Stockholm: Idealista förlag.
- von Essen, J. (2020). The Art of Making Sense of Volunteering. I H. Askeland, G. Espedal, B. Jelstad Løvaas & S. Sirris (red.), *Understanding Values Work. Institutional Perspectives in Organizations and Leadership*. Basingtoke: Palgrave MacMillan.
- von Essen, J., Frederiksen, M. & Loga, J. (2018). The ambiguities of volunteering. I L. Henriksen, K. Strømsnes & L. Svedberg (red.), *Scandinavian Civic engagement. Volunteering, Informal Help and Giving in Denmark, Norway and Sweden*. Cham: Springer.
- von Essen, J., Jegermalm, M. & Svedberg, L. (2015). *Folk i rörelse – medborgerligt engagemang 1992–2014*. Arbetsrapport 85. Stockholm: Ersta Sköndal Bräcke högskola.
- Fladmoe, A, Elmhjellen, I., Sivesind, K. H. & Arnesen, S. (2019). *Vem gir mest tid og penger til frivillige organisasjoner?* Rapport 2019:1. Oslo: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
- Henriksen, L. & Levinsen, K. (2019). Forandringer i foreningsmedlemskab og frivilligt arbejde. I M. Frederiksen (red.), *Usikker modernitet: Danskernes værdier fra 1981 til 2017*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Henriksen, L., Strømsnes, K. & Svedberg, L. (2019). Understanding Civic Engagement in the Scandinavian Context. I Henriksen, L., Strømsnes, K. & Svedberg, L. (red.), *Civic engagement in Scandinavia: volunteering, informal help and giving in Denmark, Norway and Sweden*. Cham: Springer.

- Hustinx, L. & Lammertyn, F. (2003). Collective and Reflexive Styles of Volunteering: A Sociological Modernization Perspective. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 14(2), 167–187.
- Hustinx, L. & Meijs, L. (2011). Re-embedding volunteering: in search of a new collective ground. *Voluntary Sector Review*, 2(1), 5-21.
- Hustinx, L., Van Rossem, R., Handy, F. & Cnaan, R. (2014). A Cross-National Examination of the Motivation to Volunteer. Religious Context, National Value Patterns, and Nonprofit Regimes. I L. Hustinx, J. von Essen, J. Haers & S. Mels (red.), *Religion and Volunteering. Complex, contested and ambiguous relationships*. Cham: Springer.
- Hvenmark, J. (2008). *Reconsidering Membership: A Study of Individual Members' Formal Affiliation with Democratically Governed Federations* (Diss.). Stockholm: Handelshögskolan i Stockholm.
- Jegermalm, M. & Jeppsson Grassman, E. (2009). Caregiving and Volunteering among Older People in Sweden – Prevalence and Profiles. *Journal of Aging & Social Policy*, 21, 352–373.
- Jeppsson Grassman, E. (1997). *För andra och för mig. Det frivilliga arbetets innebörder*. Sköndalsinstitutets skriftserie, nr.8. Ersta Sköndal högskola.
- Jeppsson Grassman, E. & Svedberg, L. (1995). Frivilligt socialt arbete i Sverige – både mer och mindre. I E. Amnå (red.), *Medmänsklighet att hyra. Åtta forskare om ideell verksamhet*. Örebro: Libris.
- Jeppsson Grassman, E. & Svedberg, L. (2007). Civic participation in a Scandinavian welfare state: patterns in contemporary Sweden. I L. Trägårdh (red.), *State and Civil Society in Northern Europe. The Swedish Model Reconsidered*. New York: Berghahn Books.
- Karlsson, M. & Vamstad, J. (2018). New deeds for new needs: Civil society action against poverty in Sweden. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, <https://doi.org/10.1007/s11266-018-9964-3>
- MacIntyre, A. (1981). *After Virtue, a study in moral theory*. London: Duckworth.
- Musick, M. & Wilson, J. (2008). *Volunteers. A Social Profile*. Bloomington: Indiana University Press.
- Nesbit, R. (2013). *The Effect of Being Asked to Volunteer on Volunteering Tasks and Domain of Volunteer Work*. Paper presenterat vid ARNOVA conference, Hartford, USA, November 21-23.
- SCB (2019). *Det civila samhället 2017 – satelliträkenskaper*. Stockholm: SCB.
- Seibel, W. & Anheier, H. K. (1990). Sociological and Political Science Approaches to the Third Sector. I Anheier H. & Seibel W. (red.), *The Third Sector: Comparative Studies of Nonprofit Organizations*. New York: de Gruyter.
- Smith, D. H. (1994). Determinants of Voluntary Association Participation and Volunteering: A Literature Review. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 23(3), 243–263.

- Reuter, M., Wijkström, F. & von Essen, J. (2012). Policy Tools or Mirrors of Politics. Government-Voluntary Sector Compacts in the Post-Welfare State Age. *Nonprofit Policy Forum*, 3(2). Publicerad online.
- SOU (2020). *En gemensam angelägenhet*. SOU:46. Stockholm: Regeringskansliet.
- Svedberg, L. & von Essen, J. (2015). *Mer engagemang? Folkbildningen i det svenska civilsamhället*. Stockholm: Folkbildningsrådet.
- Turunen, J. & Weinryb, N. (2017). Volontärer i välfärdsstaten – Socialt arbete med transittflyktingar som politisk handling. I S. Linde & R. Scaramuzzino (red.), *Socialt arbete i civilsamhället – aktörer, former och funktioner*. Lund: Studentlitteratur.
- Trägårdh, L., Wallman-Lundåsen, S., Wollebeck, D. & Svedberg, L. (2013). *Den svala svenska tilliten. Förutsättningar och utmaningar*. Stockholm: SNS Förlag.
- Wilson, J. (2000). Volunteering. *Annual Review of Sociology*, 26, 215–240.
- Wilson, J. (2012). Volunteerism Research: A Review Essay. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*. 41(2), 176–212.
- Wilson, J. & Musick, M. (1997). Who Cares? Toward an Integrated Theory of Volunteer Work. *American Sociological Review*, 62(5), 694-713.
- Wuthnow, R. (1991). *Acts of Compassion. Caring for others and helping our selves*. Princeton: Princeton University Press.
- Qvist, H.-P. Y., Folkkestad, B., Fridberg, T. & Wallman Lundåsen, S. (2019). I L. Henriksen, K. Strømsnes & L. Svedberg (red.), *Civic engagement in Scandinavia: volunteering, informal help and giving in Denmark, Norway and Sweden*. Cham: Springer.

Internetkällor

www.scb.se Befolkning efter ålder och kön. År 1860 – 2019.

Informella insatser – trender, omfattning och profiler av dem som gör insatser

Magnus Jegermalm

Introduktion

I det här kapitlet fokuserar vi på det slags medborgarengagemang som sker vid sidan av de insatser som görs i ideella organisationer, vi kallar dem informella insatser. Syftet med kapitlet är att beskriva och analysera utvecklingen av informella insatser och i vilken utsträckning informella och ideella insatser är kompletterande eller alternativa aktiviteter. Intresset för frågor om informella insatser, och behovet av att stödja de som gör sådana insatser, har sedan 1990-talet ökat bland forskare och även inom socialpolitiken. En viktig faktor för det ökade intresset är de demografiska förändringarna med en åldrande befolkning, som förväntas leda till ett ökat omsorgsgap mellan behoven av omsorg och den offentliga äldreomsorgens resurser. Inom socialpolitiken har insikten om värdet av de informella insatserna bland annat lett till att det 2009 infördes en förändring i Socialtjänstlagen som innebär att kommunerna är skyldiga att erbjuda informella omsorgsgivare stöd i olika former.

En grundfråga i sammanhanget är hur omfattande de informella insatserna är i Sverige. Svaret beror på hur man definierar insatsernas karaktär och särskilt vad som är omsorg. Studier från 1990-talet och framåt som använt en avgränsad definition av omsorg, med fokus på personlig vård, har visat att omkring 10 procent av befolkningen är *omsorgsgivare*. Studier som istället använt en vid definition som inkluderar både ”lättare” insatser som samvaro, passning, tillsyn och transport och omsorgsinsatser av ”tyngre” karaktär, har visat att cirka 30–40 procent av befolkningen utför informella insatser. Studier som använt en avgränsad definition av omsorg, med fokus på mottagare av informella insatser som har ett *särskilt* omsorgsbehov (t.ex. sjuk, funktionsnedsatt eller en äldre person med omsorgsbehov), har visat att omkring en femtedel (20%) av befolkningen gör insatser. Liknande mönster har setts i studier av informella insatser i de skandinaviska länderna. En viss försiktighet får tas vid jämförelser då definitioner av omsorg och vilka frågeställningar som använts vid olika studier varierar något (Jegermalm, Malmberg & Sundström, 2014; Jegermalm, Hermansen & Fladmoe, 2019).

I befolkningsundersökningarna ställdes frågor redan i 1992 års studie (med upprepning i nästkommande studie 1998) om det *regelbundet* utförs informella insatser utanför det egna hemmet, för släktingar, vänner, grannar eller arbetskamrater (Jeppsson Grassman, 1993). För att få kunskap om insatsernas karaktär exemplifierades med konkret hjälp såsom städning, matinköp, skjutsning och trädgårdsarbete (Jeppsson Grassman & Svedberg, 1999). Flera forskare har uppmärksammat denna tonvikt på det konkreta och kritiskt påtalat behovet att utvidga repertoaren av studerade insatser och inkludera mer

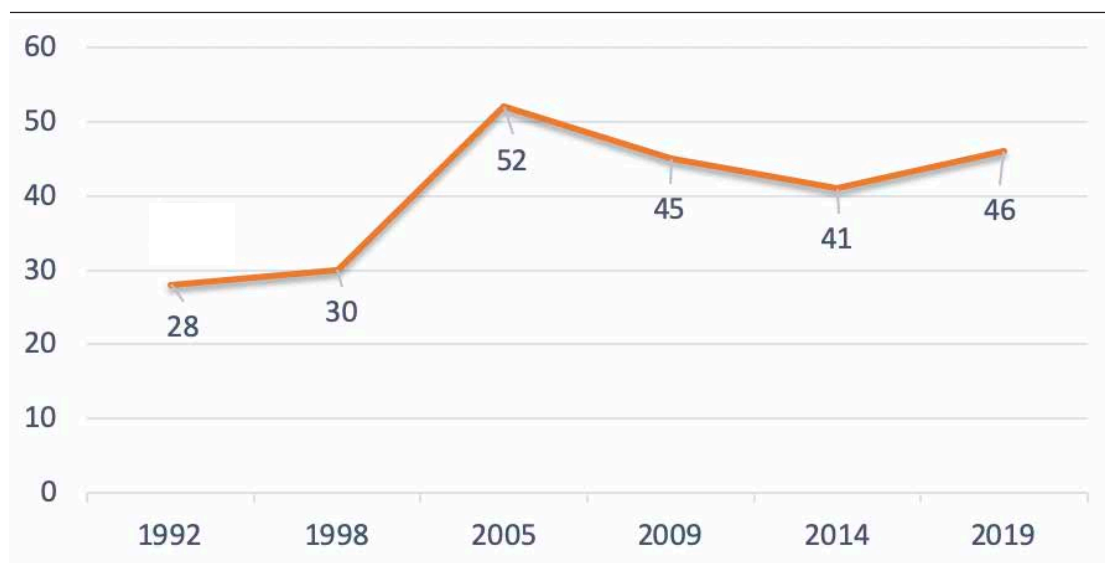
svårgripbart och känslomässigt stöd i form av samvaro, kontakt och tillsyn, något som ofta tas för givet men som kan vara av stort värde för mottagaren (Jegermalm, 2005; Parker & Lawton, 1994).

Mot bakgrund av behovet att exemplifiera med fler typer av insatser ändrades frågan något från och med 2005 års befolkningsundersökning och framåt för att även fånga upp insatser som samvaro, tillsyn och passning. Sedan 1998 års studie har samtliga som deltagit i studierna också tillfrågats om de hjälper någon *inom det egna hushållet som är särskilt omsorgsbehövande*. I tidigare studier har man ofta inte gjort en tydlig distinktion mellan informella insatser för någon utanför det egna hushållet respektive för någon i samma hushåll (se Jegermalm, Malmberg & Sundström, 2014, för en genomgång). Hjälpen för någon i det egna hushållet avser vanligen insatser för en äldre maka/make med omfattande hjälpbehov, men det kan också vara fråga om insatser för ett barn med funktionsnedsättning eller en person som har en kronisk sjukdom (Jegermalm & Sundström, 2017). Vi har bedömt det som viktigt att göra en avgränsning mellan informell hjälp till någon i det egna hushållet respektive till någon utanför det egna hushållet. Detta för att kunna urskilja olika profiler av informella hjälpgivare vilka åskådliggör ett spektrum av olika typer av informella insatser. Sammantaget betyder detta att det finns uppgifter om medborgarnas informella insatser för någon utanför det egna hushållet baserat på nationella urval i ett 27-årigt perspektiv, och beträffande insatser för någon i det egna hushållet sedan 1998.

De informella insatsernas omfattning över tid

I de befolkningsundersökningar som redovisas i det här kapitlet knyter vi an till tidigare studier som inkluderar en bredare grupp av hjälpmottagare och som argumenterar för att *informella insatser* kan bestå av en mängd aktiviteter – från att ge en granne praktisk hjälp till omsorgsgivande till en äldre person (ofta en släkting) med omfattande hjälp- och omsorgsbehov. Vad har hänt med det informella engagemanget under de 27 år som gått sedan den första studien? I figur 1 redovisas de informella insatsernas omfattning vid tidpunkten för befolkningsstudierna. Resultaten avser de som gör insatser för någon de *inte* sammanbor med.

Figur 1. Informella insatser för någon man inte sammanbor med, 1992–2019. I procent av befolkningen

Resultaten i figur 1 visar för det *första* att andelen som gjort informella insatser redan under 1990-talet var hög och stabil då omkring 30 procent av befolkningen utfört informella insatser. För det *andra* kan vi se en påtaglig ökning av andelen av befolkningen som gjorde informella insatser mellan 1998 och 2005 års studier, från 30 procent till drygt 50 procent. Det finns flera möjliga förklaringar till den kraftiga förändringen mellan 1998 och 2005 års studier. Delvis kan ökningen bero på ett tillägg i grundfrågan från och med 2005 års studie för att fånga mer svårgripbara insatser, som samvaro, tillsyn och passning. Denna förändring förklarar knappast hela uppgången från 30 procent till 52 procent, det är mycket som talar för att det har skett en reell ökning av medborgare som är engagerade i informella insatser under denna period. Det *tredje* mönstret är att de informella insatserna har minskat något mellan 2005 och de två efterföljande studierna, för att sedan öka igen i 2019 års befolkningsundersökning till samma nivå som i 2009 års studie.

I tabell 1 redovisas de informella insatsernas omfattning bland kvinnor och män i relation till den totala andelen av befolkningen.

Tabell 1. Regelbundna informella insatser för någon utanför det egna hushållet, 1992–2019. I procent av befolkningen och efter kön

	Män	Kvinnor	Totalt
1992	29	27	28
1998	28	31	30
2005	51	54	52
2009	43	46	45
2014	40	42	41
2019	47	45	46

När det gäller könsmönster visar resultaten i tabell 1 att det i den första befolkningsundersökningen 1992 och i 2019-års studie är något vanligare bland män att göra insatser i jämförelse med övriga studier där det är vanligast bland kvinnor. I kontrast till tidigare forskning som ofta framhållit informellt hjälpgivande som starkt kvinnodominerat visar våra och andra studier att det är vanligt att både kvinnor och män gör insatser (SoS, 2012; Szebehely, Ulmanen & Sand, 2014).

Åldersmönster

Hur vanligt är då informellt hjälparbete i olika åldersgrupper? Data om åldersgruppen 75–84 finns från 2005 års befolkningsundersökning och jämförelser görs för de senaste fyra mätningarna där resultaten visas i tabell 2.

Tabell 2. Regelbundna informella insatser utanför det egna hushållet, 2005–2019. I procent av befolkningen och genomsnittligt antal timmar per månad i olika åldersgrupper.

	16–29 år	30–44 år	45–59 år	60–74 år	75–84 år
2005: Andel	46	53	55	57	22
Antal tim/mån	9	9	9	20	21
2009: Andel	37	46	48	46	21
Antal tim/mån	21	14	19	17	16
2014: Andel	41	41	44	42	25
Antal tim/mån	10	8	14	18	20
2019: Andel	45	56	58	51	46
Antal tim/mån	9	7	13	23	11

Resultaten i tabell 2 visar samma mönster av nedgång av informella insatser mellan 2005 års befolkningsundersökning och de två efterföljande studierna, som redovisades i förra avsnittet, och sedan en ökning i 2019 års studie. Ett intressant mönster är utvecklingen av de allra äldsta (75–84 år) där omfattningen förefaller vara stabil men med en kraftig ökning mellan 2014 års studie och den senaste undersökningen. År 2019 var andelen 46 procent, det vill säga ungefär samma nivå som hos övriga åldersgrupper. Övergår vi till antalet timmar visar tabellen att det är åldersgruppen 60–74 som gör flest antal timmar i undersökningen år 2019. De gör 23 timmar per månad vilket är en ökning från 2014-års studie.

Profiler av informella hjälpgivare

Som resultaten ovan visar har vi använt en vid definition för att fånga ett brett spektrum av informella insatser. För att få kunskap om insatser av omsorgskaraktär har vi, förutom grundfrågan om informella insatser, sedan 2005 års studie preciserat med en följdfråga om den som får hjälp utanför det egna hushållet har ett särskilt omsorgsbehov eller inte. Vi har frågat om den som får hjälp utanför det egna hushållet är i behov av särskilda omsorgsinsatser med avseende på sjukdom, funktionsnedsättning eller är en äldre person med omsorgsbehov. Som nämnts har vi, av analytiska skäl och för att öka möjligheterna att kunna urskilja olika profiler av informella hjälpgivare, valt att särskilja dem som hjälper någon *utanför* det egna hushållet från dem som hjälper någon *i* det egna hushållet. Samtliga deltagare har följaktligen från 2005 års studie och framåt fått frågor om de gör informella insatser för någon utanför det egna hushållet med eller utan särskilt omsorgsbehov respektive för någon i sitt eget hushåll med omsorgsbehov.

Baserat på de frågor som ställts om anhörigas insatser har det vid studierna från 2005, 2009, 2014 och 2019 gått att urskilja *tre* relativt tydliga hjälpvivarprofiler beroende på mottagarens hushållstyp, hjälpbehov och insats (se t.ex. Jeppsson Grassman, 2001; 2003; Jegermalm, 2006). Tabell 3 visar dessa profiler av informella hjälpgivare som träffsäkert karakteriserats av Jeppsson Grassman (2001). 1) Den *engagerade medborgaren*, hjälper någon utanför det egna hushållet som *inte* har särskilt omsorgsbehov, 2) *omsorgsgivaren*, hjälper någon utanför det egna hushållet som *har* särskilt omsorgsbehov och 3) *anhörigvårdaren*, hjälper någon i sitt eget hushåll med särskilt behov av omsorg.

Tabell 3. Regelbundna informella insatser utanför och inom det egna hushållet, 2005–2019. I procent av befolkningen och genomsnittligt antal timmar per månad

	Den engagerade medborgaren	Omsorgsgivaren	Anhörigvårdaren
	Hjälper någon utanför eget hushåll (ej särskilt behov av omsorg)	Hjälper någon utanför eget hushåll (särskilt behov av omsorg)	Hjälper någon i eget hushåll (särskilt behov av omsorg)
2005: Informella insatser	28	22	5
Timmar i genomsnitt/månad	9	14	67
2009: Informella insatser	24	19	5
Timmar i genomsnitt /månad	15	20	91
2014: Informella insatser	26	14	5
Timmar i genomsnitt /månad	14	15	47
2019: Informella insatser	31	15	7
Timmar i genomsnitt /månad	13	15	66

Tabell 3 visar att i samtliga befolkningsundersökningar är det vanligast i gruppen *Den engagerade medborgaren* att hjälpa någon. Omkring 25 procent i de tre första studierna och drygt 30 procent i den senaste studien har gjort bedömningen att de hjälper någon. I denna grupp har det varit något vanligare bland män än kvinnor i studierna från 2005–2014, och lika vanligt bland båda könen i 2019 års studie. I profilen *Omsorgsgivaren* har det skett störst minskning, från drygt 20 procent i 2005 års studie till omkring 15 procent i de två senaste studierna. I denna grupp har en majoritet varit kvinnor i studierna 2005–2014 (ca 55%), i 2019-års studie var det i stort sett lika vanligt bland kvinnor och män att ge hjälp. I tabell 3 kan vi se att i 2014 och 2019 års befolkningsundersökningar gör båda grupperna som hjälper någon utanför det egna hushållet ungefär lika många timmar av informella insatser.

Tabell 3 visar att 5 procent av befolkningen ingår i profilen *Anhörigvårdaren* i de tre första studierna 2005–2014, vi ser dock en ökning till 7 procent i den senaste studien från 2019. Att hjälpa någon i det egna hushållet är ungefär lika vanligt bland kvinnor och män, och som vi kan se i tabell 3 lägger de som hjälper någon i det egna hushållet i genomsnitt ner betydligt fler antal timmar än de som hjälper någon utanför det egna hushållet.

Vem är det som får insatser?

I debatten om anhörigomsorg fokuseras oftast på hjälpmottagare som hör till de äldre åldersgrupperna. Intresset är inriktat på äldre och deras behov av vård och omsorg och på samspelet mellan formell och informell omsorg. I tabell 4 visas mottagarens ålder och vem som får informell hjälp.

Tabell 4. Karaktäristik av hjälpmottagare efter mottagarens hushållstyp och hjälpbehov, 2019. I procent av alla mottagare

	Den engagerade medborgaren Hjälp utanför eget hushåll (ej särskilt behov av omsorg)	Omsorgsgivaren Hjälp utanför eget hushåll (särskilt behov av omsorg)	Anhörigvårdaren Hjälp i eget hushåll (särskilt behov av omsorg)
Hjälpmottagarens ålder			
-17	3	1	26
18-44	26	6	12
45-59	13	4	13
60-74	30	12	15
75-	28	77	34
Hjälpmottagaren är:			
Make/maka	3	1	49
Barn	22	2	31
Mor	20	27	7
Far	5	10	5
Annan släkting	27	36	4
Annan	23	24	4

Resultaten i 2019 års befolkningsundersökning (tabell 4) visar att *Den engagerade medborgaren* oftare hjälper yngre (18-44) likväl som de äldsta åldersgrupperna, och att mottagaren oftast är ett barn, moder eller annan släkting. *Omsorgsgivaren* ger oftast hjälp till en äldre person. Tabellen visar att äldre dominerar kraftigt i 2019 års studie då tre fjärdedelar är 75 år och äldre, vilket är en ökning från omkring 60 procent i 2009 och 2014 års studier. Mottagaren av hjälp är ofta en moder eller annan släkting. Några stycken (1%) i denna grupp hjälper en make/maka vilket kan röra sig om att mottagaren av informell hjälp under vissa tidsperioder befinner sig på ett äldreboende (så kallat växelboende eller avlastning). Tabell 4 visar att omkring en tredjedel som får hjälp av *Anhörigvårdaren* var 75 år eller äldre och omkring 15 procent 60-74 år gamla. Som tabellen visar är det vanligt i profilen *Anhörigvårdaren* att hjälpa sin partner (49%). Dessa partnervårdare ger, som vi sett i tabell 3, överlägset högst antal timmar samtidigt som de kan vara gamla och slitna själva och i behov av anhörigstöd. Men, de utgör en minoritet av alla som gör informella insatser. Tabell 2 visar att det är mycket vanligt bland de äldsta att vara givare av informell hjälp och vi kan konstatera att det är vanligt att äldre är både givare och mottagare av hjälp.

Sammanfattning

Våra resultat visar att informella insatser ökade ganska dramatiskt i början på 2000-talet, minskade något mellan 2005 och de två nästkommande befolkningsundersökningarna för att sedan öka något i 2019 års studie. Utifrån våra resultat går det att urskilja tre distinkta profiler av personer som gör informella insatser. *Den engagerade medborgaren* som utifrån en bred repertoar av informella insatser regelbundet hjälper någon utanför det egna hushållet som inte har särskilda omsorgsbehov. *Omsorgsgivaren* där en stor majoritet hjälper någon som är 75 år eller äldre. Profilen *Anhörigvårdaren* avser de som hjälper någon i det egna hushållet som har mer omfattande hjälpbehov, oftast en partner eller ett barn med funktionsnedsättning.

Ideellt arbete och informella insatser – komplementära eller uteslutande aktiviteter?

Vi har hittills redovisat utvecklingen av ideella insatser och informella insatser var för sig och kunnat konstatera att båda typerna av insatser är omfattande. I det här avsnittet vill vi gå vidare ett steg och diskutera om det finns gränssytor och relationer mellan olika former av medborgerligt engagemang. Sedan 1992 har befolkningsundersökningarna givit oss möjlighet att analysera hur ett eventuellt samspel mellan olika former av engagemang gestaltar sig på individnivå och om det finns personer som är ”dubbelengagerade”, det vill säga som *både* arbetar ideellt och gör informella insatser samtidigt.

För att kunna besvara och diskutera frågan om ”dubbelengagemang” har vi identifierat tre grupper i våra data. Den *första* gruppen består av dem som endast gör ideella insatser i ideella organisationer, den *andra* gruppen av personer som gör informella insatser för någon utanför eller i det egna hushållet och den *tredje* gruppen består av dem som *både* gör informella insatser *och* arbetar ideellt. För att kunna jämföra dessa tre grupper av medborgare med dem som inte är engagerade i någon av dessa former av medborgerligt engagemang har vi med en *fjärde* grupp bestående av dem som vid studiens genomförande varken gjorde informella insatser eller arbetade ideellt. I tabell 5 visas omfattningen av ideella och informella insatser i de här tre grupperna under de 27 år som passerat sedan den första studien 1992.

Tabell 5. Informella insatser och/eller ideellt arbete i ideella organisationer samt varken informella insatser eller ideellt arbete, 1992–2019. I procent av befolkningen

	1992	1998	2005	2009	2014	2019
1. Endast ideella insatser	33	36	21	24	30	23
2. Endast informella insatser	12	13	23	20	20	25
3. Både informellt och ideellt	17	16	30	24	24	28
4. Varken informellt eller ideellt	38	35	26	32	26	24

Det mest intressanta resultatet i tabell 5 berör den tredje gruppen, de som gör *både* ideella och informella insatser samtidigt. Som vi kan se var det redan på 1990-talet relativt vanligt att vara ”dubbelt aktiv”, och att det har skett en markant ökning över tid. I de tre senaste befolkningsundersökningarna genomförda 2009, 2014 och 2019 tillhörde omkring en fjärdedel av befolkningen den tredje gruppen, det vill säga de som gör både informella insatser och arbetar ideellt. I 2014 och 2019 års studier är det omkring tre fjärdedelar (75 %) av befolkningen som är engagerade i något slags obetalt arbete. En studie av medborgerligt engagemang i de skandinaviska länderna visar att det är vanligt att vara ”dubbelengagerad” även i Danmark och Norge (Jegermalm, Hermansen och Fladmoe, 2019; Sundlisæter Skinner, m.fl., 2020).

Tabell 6 visar engagemangets omfattning i timmar vid tidpunkten för de olika studierna.

Tabell 6. Det genomsnittliga antalet timmar per månad bland dem som gör informella och/eller ideella insatser i frivilliga organisationer 1992–2019. Genomsnittligt antal timmar i månaden

	1992	1998	2005	2009	2014	2019
1. Endast ideella insatser	12	11	11	15	15	18
2. Endast informella insatser	13	12	12	23	16	14
3. Både informellt och ideellt	25	25	28	28	27	36

Tabell 6 visar hur påfallande mycket tid de som är engagerade både i informella insatser och ideellt arbete lägger ner på sina insatser. I 2019 års studie handlar det om 36 timmar i genomsnitt per månad vilket dels är en ökning över tid och även betydligt fler timmar i jämförelse med de andra två grupperna.

I tabell 7 kan vi se några intressanta mönster av deltagande i informella nätverk. Tillgång till informella nätverk beskrivs ofta som en viktig förutsättning för att kunna ha ett högt socialt kapital, och det handlar inte bara om tillgång till nätverk i sig utan också om karaktären på tillhörigheten (Putnam, 2000; Rothstein, 2003).

Tabell 7. Ingår i informella nätverk bland dem som gör informella insatser och/eller arbetar ideellt och bland dem som inte är engagerade, 1992–2019. I procent av dem som gör respektive inte gör insatser.

	1992	1998	2005	2009	2014	2019
1. Endast ideella insatser	-	56	41	39	38	42
2. Endast informella insatser	-	46	49	37	36	38
3. Både informellt och ideellt	-	56	54	48	51	52
4. Varken informellt eller ideellt	-	35	35	30	28	37

Vad gäller frågan om att ingå i informella nätverk visar tabell 7 att i samtliga fem studier sedan 1998 och framåt är det vanligast i gruppen som är dubbelengagerade. Både i 2014 och 2019 års studier svarade drygt 50 procent i denna grupp att de tillhör åtminstone ett nätverk (utanför familjen). Vi kan också se i tabell 7 att det är vanligare att ingå i informella nätverk bland de tre grupper som är engagerade i jämförelse med dem som varken är informellt eller ideellt engagerade. Tabell 7 visar att i gruppen som inte är engagerade ökar den andel som ingår i informella nätverk från 28 procent 2014 till 37 procent 2019, dvs. ungefär samma nivå som i 1998 och 2005 års studier. De höga siffrorna för den dubbelengagerade gruppen ger exempel på att tillgång till sociala arenor kan leda till ideellt arbete och informellt engagemang samtidigt och även tillgång till informella nätverk.

Typer och karaktär av ideella och informella insatser

I detta avsnitt berör vårt intresse de typer av insatser som människor utför i sitt engagemang. En fråga i sammanhanget är om de som antingen gör informella insatser eller arbetar ideellt gör andra typer av insatser än gruppen som är ”dubbelengagerade”. I tabell 8 visas omfattningen av olika insatstyper i de två grupper som är ideellt aktiva i 2019 års studie.

Tabell 8. Fördelning på olika typer av ideella insatser bland ideellt arbete och informella insatser, 2019. I procent av dem som gör insatser¹

	Endast ideella insatser	Både informellt och ideellt
Utbildning	13	12
Styrelseuppdrag	36	34
Administration och praktiska insatser	47	51
Ledaransvar	28	26
Kommunikation, information	12	11
Direkta hjälpinsatser	8	8
Penninginsamling	7	10
Annat	16	17
Opinionsbildning	3	3

Tabell 8 visar en slående likhet vad gäller omfattningen av olika insattstyper i de två grupper som arbetar ideellt, det är vanligast med administrativa uppgifter och med styrelseuppdrag. Både bland de som arbetar ideellt och bland de ”dubbelengagerade” kan noteras att åtta procent gör direkta hjälpinsatser, vilket är en minskning från tidigare studier (von Essen, Jegermalm & Svedberg, 2015).

Tabell 9 visar omfattningen av olika insattstyper i de två grupper som är involverade i informella insatser i 2014 och 2019 års studier.

Tabell 9. De informella insatsernas fördelning mellan olika typer av insatser, 2014 och 2019. I procent av dem som gör informella insatser

	Informella insatser		Informella insatser och ideellt arbete	
	2014	2019	2014	2019
Samvaro, kontakt	69	64	62	58
Passning, tillsyn	48	28	46	32
Personlig omvårdnad	22	24	23	24
Hushållsgöromål	49	53	49	61
Administrativa uppgifter	33	38	33	39
Transporter	54	46	52	51
Trädgårdsskötsel	43	27	50	31

Som redan nämnts har informella insatser som samvaro, kontakt, passning och tillsyn i tidigare forskning betraktats som något svårgripbara insatser som kan vara viktiga och ibland avgörande för mottagaren av hjälp (Jeppsson Grassman, 2003; Jegermalm & Sundström, 2015). Tabell 9 visar att framför allt samvaro och kontakt är mycket vanligt förekommande både i gruppen som gör endast informella insatser och i gruppen som både arbetar ideellt och gör informella insatser. Däremot kan vi notera en minskning mellan 2014 och 2019 år studie vad gäller passning och tillsyn. Denna minskning behöver följas upp för att få kunskap om den är tillfällig eller om det kan finnas mer specifika orsaker till en minskning som vi inte kan analysera utifrån dessa resultat. Tidigare forskning (Burr

m.fl., 2005; Hinterlong, 2008) har ofta antagit att personer som är ”dubbelengagerade” utför ”lättare” typer av insatser som inte är av vård- och omsorgskaraktär. Detta antagande har sin grund i forskning som antagit att informella insatser av vård- och omsorgskaraktär är ett hinder för ideellt engagemang. Som resultaten visar bekräftar varken 2014 och 2019 års befolkningsundersökningar detta antagande, istället visar de att givande av personlig omvårdnad är lika vanligt bland personer som enbart gör informella insatser som i den ”dubbelengagerade” gruppen. Samma mönster visar resultaten i 2005 och 2009 års studier. Som visades i tabell 6 kan vi påminna om att gruppen som är engagerade i både ideellt arbete och informella insatser utför många timmar av insatser.

Socioekonomiska aspekter av det medborgerliga engagemanget

För att ytterligare förklara möjliga skillnader och likheter mellan grupperna som gör obetalda insatser och den grupp som inte är aktiv genomförde vi år 2019 en multinomial logistisk regressionsanalys där samtliga personer som varit med från 1992 års studie och framåt finns med i de olika grupperna. Som framgår av tabell 10 använder vi en uppsättning traditionella bakgrundsvariabler från alla sex nationella undersökningar i analysen (kön, civilstånd, om man bor i landsbygds- eller stadsområden och så vidare). En viktig fråga handlar om hur socioekonomiska förhållanden avspeglas bland de fyra grupper vi resonerat om ovan. Kännetecknas grupperna av olika socioekonomiska förhållanden och hur skall dessa eventuella skillnader tolkas? Den grupp som varken arbetar ideellt eller gör informella insatser användes som referensgrupp i analysen eftersom denna grupp tycktes skilja sig från de övriga i olika avseenden.² De tidigare redovisade resultaten bekräftas delvis i tabell 10, men den ger också de olika grupperna en något tydligare profil.

2 Referensvärden som används är resultaten för män, gifta/sammanboende personer, de som inte har några barn, grundskola som högst avslutade utbildning, de som inte har invandrarbakgrund, om man bor i hyreslägenhet, om man förvärvsarbetar, de som inte bor på landsbygden och inkomst (som en kontinuerlig variabel).

Tabell 10. Socioekonomisk profil. Multinomial logistisk regressionsanalys av samtliga deltagare, 1992–2019. Oddsquoter och signifikansvärden.

		Ideellt arbete	Informella insatser	Både informellt o ideellt
Ålder		1.00	1.01**	1.001*
Kön	Män	1.00	1.00	1.00
	Kvinnor	1.15+	0.97	0.99
Invandrarbakgrund	Nej	1.00	1.00	1.00
	Ja	0.68**	1.30*	0.76*
Hushållstyp	Sambo, ej barn	1.00	1.00	1.00
	Ensam, barn	0.81+	0.92	0.72**
	Ensam, ej barn	0.93	1.00	1.09
	Sambo, barn	0.79*	1.05	0.90
Utbildningsnivå				***
	Grundskola	1.00	1.00	1.00
	Gymnasium	1.46**	0.92	1.62***
	Universitet	1.94***	1.00	2.19***
Hyresrätt	Ja	1.00	1.00	1.00
	Nej	1.33**	1.05	1.42***
Lönearbete	Ja	1.00	1.00	1.00
	Nej	1.02	1.04	0.35+
Bor på landsbygden	Nej	1.00	1.00	1.00
	Ja	1.32*	1.19	1.49***
Inkomst		1.00	1.00	1.00
År	1992	1.00	1.00	1.00
	1998	1.15	1.21	1.05
	2005	0.86	2.37***	2.17**
	2009	0.78*	1.78*	1.35
	2014	0.91	1.75*	1.24
	2019	0.83*	2.23***	1.61**

***= p<.001. **= p<.01. *= p<.05. += p<.10.

Tabell 10 visar att gruppen engagerad i *både* ideellt arbete och informella insatser har högre avslutad utbildning och ett lönearbete i en något större utsträckning än andra grupper. Personer i denna grupp har också oftare barn, lever oftare på landsbygden (inklusive i små och medelstora tätorter). Vi har sett i tabell 7 att de ”dubbelengagerade” i större utsträckning har tillgång till andra informella nätverk och att de i genomsnitt lägger 36 timmar per månad (tabell 2) på frivilligt och informellt engagemang (2019 års studie). Denna ”dubbelaktiva” grupp verkar ha tid och energi för att skifta mellan olika arenor för engagemang, eller kanske är det helt enkelt så att ett engagemang leder till ett annat och vi bör förstå beteendet som en form av kumulativt medborgarskap. Som vi tidigare visat består denna grupp ungefär av en fjärdedel av den totala vuxna befolkningen i Sverige.

I tabell 10 kan vi se att resultaten pekar mot att den grupp som består av dem som endast arbetar ideellt är mer eller mindre en spegelbild av den ”dubbelaktiva” gruppen som beskrivits ovan, det vill säga resursstarka individer som utgör en grupp av mycket aktiva och kapabla personer. Gruppen som består av personer som gör informella insatser skiljer sig från de andra grupperna av ideellt aktiva med avseende på att de oftare har invandrarbakgrund och lägre nivå av högst avslutande utbildning. I tabell 10 ser vi att resultatet för variabeln inkomst (1.00) inte visar några samband mellan olika grupper av ideellt och informellt aktiva vad gäller inkomstens betydelse och inte heller i jämförelse med de som inte är aktiva i dessa former av medborgerligt engagemang. Den sista delen av tabell 10 visar trender i de olika grupperna med 1992 års undersökning som referenspunkt. Resultaten bidrar till att bekräfta de resultat som presenterats tidigare: både gruppen som endast gör informella insatser och den dubbelengagerade gruppen ökar. Den renodlade frivilliggruppen förefaller vara en stabil grupp med några minskande och ökande tendenser över tid. Sammantaget visar resultaten att gränserna mellan olika former av obetalt engagemang och typer av insatser förefaller vara mer ”flytande” än vad som uppmärksammats i tidigare forskning.

Avslutning

De resultat vi redovisat i detta kapitel har visat att informella insatser är fortsatt omfattande. Analysen av olika profiler av de som gör informella insatser har åskådliggjort att informella insatser består av ett brett spektrum av givare och mottagare som kan hjälpa oss att bättre förstå denna myriad av insatser.

I den ena änden av spektrumet med de som gör informella insatser kan vi notera en intressant trend där *Den engagerade medborgaren* förefaller ha ökat i omfattning mellan 2014 och 2019 års studier. *Den engagerade medborgaren* karaktäriseras av att regelbundet göra det som ibland ses som ”små” insatser för någon utan särskilda omsorgsbehov några timmar i månaden, det kan röra sig om att hjälpa en äldre släkting, en granne eller vän med praktiska göromål som handling, skjutsning eller samvaro och kontakt. Det är viktigt att notera att denna typ av hjälp inte behöver vara av mindre betydelse, i många fall kan ”små” insatser av hjälp och stöd vara mycket viktiga för mottagaren (Clark, Dyer & Horwood, 1998; Sundström et.al, 2011).

I den andra änden av hjälpivarprofiler finner vi *Anhörigvårdaren*, som i den politiska debatten och i forskningen ofta karaktäriseras som de ikoniska partnervårdarna, vilka gör omfattande insatser, inte minst personlig omvårdnad, i många timmar per månad för någon med omsorgsbehov. Tidigare studier (Jegermalm & Sundström, 2017) har visat att det är vanligast bland de som gör informella insatser för någon i det egna hushållet att vara ensamma i sitt åtagande utan annan hjälp, till exempel kommunal hemtjänst från den offentliga omsorgen. Här kan det finnas anledning att uppmärksamma behovet av hjälp utifrån både för givare och mottagare av informella insatser. Samtidigt kan vi påminna om att de som hjälper någon i det egna hushållet är en liten andel (omkring 10 procent) av alla som gör informella insatser.

För gruppen *Omsorgsgivaren* som hjälper någon utanför det egna hushållet med omsorgsbehov visade resultaten ingen förändring mellan 2014 och 2019 års studier, till

skillnad mot den ökning som vi såg i de andra två profilerna. En möjlig förklaring till att denna grupp inte ökat i omfattning är att fler inte tar emot hjälp utifrån (informell eller formell) vid hjälpgivande i det egna hushållet och att fler har en partner. Enligt bearbetningar av statistik från Statistikmyndigheten SCB gällande hela den svenska befolkningen i åldersgruppen 65 år och äldre har andelen som har en partner (gift eller sambo) ökat från 51 procent 1985 till 60 procent 2015 (Sundström, 2019).

Vidare visar våra resultat att i alla tre hjälpgivarp profiler var det ungefär lika vanligt bland män och kvinnor att göra insatser. Tidigare studier (t. ex. Jegermalm, 2005; Malmberg & Sundström, 2020) har visat att det är vanligare bland män att göra mer praktiska insatser (t. ex. handling och skjutsning) i jämförelse med kvinnor som gör mer insatser av vård- och omsorgskaraktär. Dessa skillnader mellan män och kvinnor överensstämmer förmodligen i viss grad med våra profiler som gör informella insatser för någon utanför det egna hushållet. Det kan dock noteras att könsskillnaderna minskat i gruppen som hjälper någon med omsorgsbehov utanför det egna hushållet då det blivit vanligare bland män i 2019 års befolkningsundersökning i jämförelse med 2014. När det gäller partnervårdare kan en möjlig förklaring till att det är ungefär lika vanligt bland män som kvinnor vara att det är de faktiska behoven av hjälp som styr snarare än att det är knutet till vilket kön man har, något som tidigare studier har påvisat (Jegermalm, 2005; Szebehely, Ulmanen & Sand, 2014). Sammantaget bidrar våra studier till att nyansera bilden av informella insatser som kvinnodominerat då resultaten visar att det är ungefär lika vanligt både bland män och kvinnor att göra insatser.

En viktig iakttagelse från våra studier är att fler äldre personer gör informella insatser än tidigare. I den senaste studien från 2019 låg andelen i den äldsta åldersgruppen (75–84 år) på ungefär samma nivå som övriga åldersgrupper. Om vi övergår till mottagarna av informella insatser visar det ett spegelvänt mönster, det vill säga att det är mycket vanligt att mottagarna är äldre än 75 år, särskilt i profilen Omsorgsgivaren och Anhörigvårdaren. En tidigare studie (Nilsson & Sundström, 2014) har visat att äldre givare av informella insatser står för närmare hälften av alla insatser. Med tanke på den ökning vi sett i de studier som presenteras i den här rapporten av äldre som givare av informella insatser mellan 2014 och 2019 så finns det mycket som talar för att äldre personer står för en ökande andel av alla informella insatser. Äldre personer är sålunda långt ifrån bara skröpliga mottagare av vård och omsorg så som ofta framhålls i massmedia och viss forskning, de bidrar i högsta grad som utförare av informella insatser (Jegermalm, 2018; Jeppsson Grassman & Jegermalm, 2018). Frågan är om den utveckling vi ser visar en mer komplex och otydlig koppling mellan kronologisk och biologisk ålder än tidigare, där människor som är 75 år eller äldre, inte sällan med sviktande fysisk hälsa, lever aktiva liv som utmanar våra invanda föreställningar om aktivitet och funktionsförmåga.

Utifrån vår genomgång av olika profiler av de som gör informella insatser kan vi ställa oss frågan om det specifika med de informella insatserna i Sverige och övriga Skandinavien är att det är ett delat och överlappande projekt mellan det informella och det offentliga. Det vill säga att ett brett spektrum av olika typer av informella insatser endast är möjligt att upprätthålla tillsammans med relativt omfattande offentlig service och omsorg. I vilken utsträckning som informella insatser kompletterar eller ersätter offentlig service och omsorg

vet vi dock inte från våra studier. Både en jämförande studie mellan de skandinaviska länderna och en jämförande studie mellan europeiska länder visar liknande mönster som redovisas i denna rapport (Jegermalm & Sundström, 2017; Jegermalm, Hermansen & Fladmoe, 2019; Lamura m.fl. 2007). Dessa studier visar att det behövs mer forskning som analyserar det komplexa samspelet mellan informella insatser och offentlig service och omsorg.

Litteratur

- Burr, A. J., Choi, N. G., Mutchler, J. E. & Caro, F. G. (2005). Caregiving and Volunteering: Are Private and Public Helping Behaviors Linked. *Journal of Gerontology*, 60(5), 247-256.
- Clark, H., Dyer, S., & Horwood, J. (1998). *That bit of help. The high value of low level preventative services for older people*. Bristol: The Policy Press and Joseph Rowntree Foundation.
- von Essen, J., Jegermalm, M. & Svedberg, L. (2015). *Folk i rörelse - medborgerligt engagemang i Sverige 1992–2014*. Arbetsrapport 85. Stockholm: Ersta Sköndal Bräcke högskola.
- Hinterlong, J. E. (2008). Productive engagement among older Americans: prevalence, patterns, and implications for social policy. *Journal of Aging & Social Policy*, 20(2), 141-164.
- Jegermalm, M. (2005). *Carers in the Welfare State. On Informal Care and Support for Carers in Sweden* (Diss.). Stockholms Universitet.
- Jegermalm, M. (2006). Informal care in Sweden: a typology of care and caregivers. *International Journal of Social Welfare*, 15(4), 332–343.
- Jegermalm, M. (2018). Anhörigomsorgen från ett givarperspektiv. *Äldre i centrum* 3/2018.
- Jegermalm, M., Hermansen, J. & Fladmoe, A. (2019). Beyond voluntary organizations and the welfare state: Patterns of informal helping in the Scandinavian countries. I L. S. Henriksen, K. Strømsnes & L. Svedberg (red.), *Civic Engagement in Scandinavia. Volunteering, Informal Help and Giving in Denmark, Norway and Sweden*. New York: Springer.
- Jegermalm, M., Malmberg, B. & Sundström, G. (2014). *Anhöriga äldre angår alla*. Kalmar: Nationellt center anhöriga.
- Jegermalm, M., & Sundström, G. (2015). Stereotypes about caregiving and lessons from the Swedish panorama of care. Publicerad online i *European Journal of Social Work*, 18(2), 185-197.
- Jegermalm, M., & Sundström, G. (2017). Det svenska omsorgspanoramats: Givarnas perspektiv. *Tidsskrift för omsorgsforskning* 1/2017.
- Jeppsson Grassman, E. (1993). Frivilliga insatser i Sverige – en befolkningsstudie. I *SOU 1983:82*. Stockholm: Fritzes förlag.
- Jeppsson Grassman, E. (2001). *Medmänniska och anhörig – en studie av informella hjälpinsatser*. Sköndalsinstitutets skriftserie nr 17. Ersta Sköndal högskola.
- Jeppsson Grassman, E. (2003). Anhöriginsatser och medborgarengagemang. I E. Jeppsson Grassman (red.), *Anhörigskapets uttrycksformer*. Lund: Studentlitteratur.
- Jeppsson Grassman, E. & Svedberg, L. (1999). Medborgarskapets gestaltningar – insatser i och utanför föreningslivet. I E. Amnå (red.), *SOU 1999:84*, Civilsamhället.

- Jeppsson Grassman, E. & Jegermalm, M. (2018). Mot en ny fjärde ålder? I E. Jeppsson Grassman & S. Olin Lauritzen (red.), *Mellan hälsa och ohälsa. Ett livsloppsperspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Lamura, G., Mních, E., Bien, B., Krevers, B., McKee, K., Mestheneos, L. & Döhner, H. (2007). *Dimensions of Future Social Service Provision in the Ageing Societies of Europe*. VI European Congress of the International Association of Gerontology and Geriatrics, 5–8 July, St Petersburg.
- Malmberg, B., & Sundström, G. (2020). *Dagens anhöriga i närbild*. Kalmar: Nationellt center anhöriga, under utgivning.
- Nilsson, L. & Sundström, G. (2014). De äldre: Sveriges stora, outnyttjade resurs? *Äldre i Centrum*, (2), 47-48.
- Parker, G. & Lawton, D. (1994). *Different Types of Care, Different Types of Carers: Evidence from the General Household Survey*. London: HMSO.
- Putnam, R. (2000). *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Rothstein, B. (2003). *Sociala fällor och tillitens problem*. Stockholm: SNS förlag.
- Socialstyrelsen (2012). *Anhöriga som ger omsorg till närstående. Omfattning och konsekvenser*. Socialstyrelsen.
- Sundlisæter Skinner, M., Lorentzen, H., Tingvold, L., Sortland, O., Andfossen, N.B. & Jegermalm, M. (2020). Volunteers and informal carers' contributions and collaboration with staff in long-term care. *Aging and Social Policy*, <https://doi.org/10.1080/08959420.2020.1745988>
- Sundström, G. (2019). *Mer Familj, Mer Omsorg. Svenska familjeband under senare år – särskilt 1985–2015*. Stockholm: www.familjenforst.nu
- Sundström, G., Ángeles Tortosa, M., Boll Hansen, E., Daatland, S. O., Herlofson, K., Johansson, L. & Puga Gonzalez, D. (2011). Diversification of old-age care services for older people: Trade-offs between coverage, diversification and targeting in European countries. *Journal of Care Services Management*, 5(1), 35–42.
- Szebehely, M., Ulmanen, P. & Sand, A-B. (2014). *Att ge omsorg mitt i livet: hur påverkar det arbete och försörjning?* Arbetsrapport 2014:1. Stockholms Universitet, Institutionen för social arbete.

Givande som medborgerligt engagemang i Sverige

Johan Vamstad

Om givande i Sverige

Sverige har en lång och stark tradition av frivilliga gåvor till ideella ändamål. Trots tidigare utsagor om att den skandinaviska välfärdsmodellen missgynnar frivilligt givande har mer samtida forskning visat att en omfattande offentlig välfärd inte tränger ut privata gåvor (Andreoni & Payne 2003). Ny forskning har i själva verket visat att folk i den socialdemokratiska välfärdsmodellen är mer, inte mindre, benägna att ge pengar till ideella ändamål (Einolf 2017; Pennerstorfer & Neumayer 2017). Den hittills största jämförande studien som studerat människors givande visar att offentliga utgifter inte tränger ut utan istället ökar det privata givande till ändamål som forskning, utbildning och social välfärd (de Wit m.fl. 2018). Ersta Sköndal Bräcke högskolas befolkningsundersökning 2019 visar att över 80 procent av de tillfrågade gett en gåva till något ändamål under de senaste 12 månaderna. Därmed ligger omfattningen av givande i befolkningen konstant sedan den föregående undersökningen 2014. Omfattningen av givande i det svenska samhället är bland de högsta i världen. Det är visserligen också sant att det genomsnittliga årliga givandet räknat i kronor och ören i Sverige är lägre än i länder som USA och Storbritannien, men samtidigt är det i paritet med givandet i de övriga skandinaviska länderna och högre än i länder som Tyskland och Frankrike (Vamstad, Sivesind & Boje 2019; Wiepking & Handy 2017). Det privata givandet till ideella ändamål i Sverige har ett par särskilda kännetecken med hänsyn till vilka ändamål folk väljer att ge till, men även hur givandet är fördelat i befolkningen avseende givare med olika egenskaper och bakgrund.

I det här kapitlet kommer grunddragen och några av dessa särskilda kännetecken för svenskt givande att presenteras från 2019 års studie om medborgerligt engagemang. Inledningsvis kommer resultat om vad svenska givare ger till att presenteras, med en jämförelse med 2014 års undersökning. Därefter kommer skillnader i givande mellan givare med hänsyn till kön, ålder, inkomst, utbildning och födelseland att presenteras. Dessa grunddata är avsedda att ge en översiktlig bild av givandet i Sverige. Därefter följer tre fördjupningar. Den första fördjupningen rör relationen mellan givande och ideellt arbete. Denna fördjupning försöker svara på om människor ger gåvor istället för att arbeta ideellt eller om de två formerna av engagemang är utbytbara eller kompletterar varandra. Den andra fördjupningen behandlar kopplingen mellan givande och social inkludering. I denna del är den underliggande frågan om givande är en typ av engagemang som görs i avsaknad av social interaktion med omgivningen eller om socialt utbyte tvärtom gynnar givandet. Den tredje fördjupningen behandlar relationen mellan gåvor av pengar och gåvor av saker

och särskilt frågan om låg tillit gör att givare föredrar gåvor av saker framför gåvor av pengar. Alla resultat som presenteras i detta kapitel är statistisk signifikanta om det inte uttryckligen anges annorlunda.

Vad svenska givare ger till?

Ersta Sköndal Bräcke högskolas befolkningsundersökningar av medborgerligt engagemang är en av få källor till kunskap om det svenska givarmönstret. Undersökningarna har redan från början innehållit frågor om gåvor av pengar och andra saker insatt i ett föreningsengagemang. Dessa ursprungliga frågor förstås bäst i sammanhanget av undersökningarnas frågor om ideellt arbete och förtroendeuppdrag i en förening och de speglar alltså inte huvudsakligen svenskars givande till de olika ändamål de vill stödja. I 2014 och 2019 års befolkningsundersökningar ingår dock även frågor om givande till olika ändamål som en självständig form av engagemang och inte som ett sätt att engagera sig i en förening. Detta nya material bekräftade delvis det forskningen inom området redan pekat mot. En kartläggning av 60 år av Radiohjälpens insamlingar som tidigare genomförts vid Ersta Sköndal Bräcke högskola hade exempelvis visat att insamlingar till internationellt bistånd sedan årtionden attraherar flest givare och mest pengar i Sverige (Vamstad & von Essen 2013). Detta är i sig ganska anmärkningsvärt eftersom den internationella forskningen är tämligen överens om att folk i första hand ger till ändamål som är geografiskt närliggande och allt mindre när de behövande befinner längre bort (Wiepking & Bekkers 2012). Sverige var och är därmed ett intressant undantag. Något som också varit känt utan att det funnits omfattande empiriska data är att insamlingar till forskning om våra stora folksjukdomar under lång tid också samlat många givare och gåvor. Även detta bekräftas av befolkningsundersökningen från 2014 och igen 2019. Resultaten för dessa och andra ändamål presenteras i tabell 1:

Tabell 1. Givare som ger till olika ändamål, 2014 och 2019. I procent av alla givare

	2014	2019
Internationellt bistånd	56	44
Medicinsk forskning	45	50
Sociala organisationer	29	26
Miljö och djurrätt	26	20
Mänskliga rättigheter	22	19
Religiöst	19	11
Kultur	8	6
Sociala medier	-	9
Inte alls	20	19

De historiska utsagorna om att den svenska välfärdsmodellen missgynnar privata gåvor kan, lite svepande, sägas utgå från två antaganden om den offentliga välfärdens effekter: 1. Den allmänna tillgången till utbildning, vård och social omsorg undanröjer behovet av gåvor. 2. Det jämlika samhälle som den offentliga välfärden är med och skapar har gjort välgörenhet moraliskt tvivelaktigt. Även om det finns grund för båda dessa antaganden så vet vi alltså

att de är felaktiga i den mån de används som förklaring till minskat givande i Sverige. Däremot kan de hjälpa oss att förstå distributionen mellan de olika välgörande ändamål som presenteras i tabell 1. Att så många väljer att ge pengar till internationellt bistånd beror enligt denna uppfattning inte enbart på att behoven ute i världen är så mycket större än bland oss som omfattas av den svenska välfärden, utan också för att en gåva till dessa behövande är socialt och moraliskt enklare att ge. Gåvor till behövande i ens närhet påtalar på ett besvärande sätt en underliggande ojämlikhet i den svenska välfärdsstaten som det är svårt att kännas vid. Gåvor till internationella ändamål sker i stället med en befriande distans. Så har historiska mönster i det svenska givandet tolkats och därmed borde den svenska välfärdsstatens sociala och moraliska påverkan på givandet också förändras allt eftersom omfattningen och fördelningen av välfärd i Sverige förändras (Vamstad & Essen 2013).

Det omfattande givandet till forskning om stora folksjukdomar som cancer, hjärt- och lungsjukdom, diabetes m.fl. kan inte förklaras av distans då det uppenbarligen är ett ändamål där många givare har en personlig relation till dem som är i behov av forskningen. En likhet mellan medicinsk forskning och internationellt bistånd är att det är behov som staten inte kan förväntas fylla. Visserligen ägnar sig staten både åt internationellt bistånd och att finansiera medicinsk forskning, men den svenska staten kan rimligtvis inte ges ansvar för att fullt ut lösa något av dessa problem (Vamstad 2015). Detta gör att det går att se mönster i givandet som verkar vara styrt av vad som kan anses vara statens ansvar och inte. Med detta sagt kan vi dock konstatera att mellan en fjärdedel och en tredjedel av alla tillfrågade i undersökningen ändå säger sig ha gett en gåva till ett socialt ändamål i Sverige under det senaste året, vilket är en siffra väl så hög som i andra europeiska länder (Wiepking & Handy 2017). En orsak till att givandet är så utbrett i Sverige är alltså att svenska givare ger både till inhemska sociala ändamål och sedan i ovanligt stor utsträckning till internationellt bistånd och till medicinsk forskning. Miljö, djurrätt och mänskliga rättigheter är som framgår av tabell 1 också relativt viktiga ändamål för svenska givare medan kulturella ändamål får klart färre gåvor. Undersökningen inkluderade även en fråga om politiska ändamål men till sådana är det nästan ingen i undersökningen som säger sig ha givit under det senaste året. Miljö, djurrätt, mänskliga rättigheter och kanske även sociala ändamål kan förstås ses som, åtminstone delvis, politiska ändamål, vilket kan ha gjort att frågan om gåvor till politiska ändamål kan ha tolkats som gåvor exklusivt till politiska organisationer och partier som finansieras av partistöd och medlemsavgifter.

Givande och sociala media

2019 års undersökning var den första då intervjupersonerna tillfrågades om de skänkt en gåva genom något av ett antal exemplifierade sociala media. Nio procent sade sig ha gjort detta vilket möjligtvis är en överraskande låg siffra givet den relativt höga profil som insamlingar till diverse ändamål har i några av våra vanligaste sociala media. Det finns metodologiska orsaker som delvis skulle kunna förklara denna siffra. Det är möjligtvis opedagogiskt att fråga om sättet att ge tillsammans med frågor om ändamål att ge till, vilket kan ha fått en del svarande att tveka. Än viktigare är nog att äldre personer är överrepresenterade i undersökningen. I ålderskategorierna 16–29 och 30–59 år är det omkring 11 procent som säger sig ha använt sociala medier för givande, i kategorin 60–74

år är det något färre men kategorin 75–84 år, där endast 5 procent har gjort det, är den enda kategori som visar statistisk signifikanta skillnader.

Förändring i givandet mellan 2014 och 2019

Frågorna om gåvor till de olika ändamålen har alltså funnits med i 2014 och 2019 års befolkningsundersökningar och det finns en begränsad möjlighet att se förändring över tid. Andelen tillfrågade som säger sig ha skänkt en gåva till internationellt bistånd har sjunkit markant, från 56 till 44 procent. En sådan tydlig minskning lämnar utrymme för olika mer eller mindre kreativa tolkningar. Exempelvis skulle det kunna utläsas att de svenska givarna i och med flyktingkrisen sett hur internationella kriser blivit inhemska då stora behov av hjälpinsatser kommit till Sverige genom migration. Att internationellt bistånd i 2019 års undersökning fått lämna över förstaplatsen bland gåvoändamålen till medicinsk forskning skulle i samma anda kunna tolkas som att väletablerade och trovärdiga organisationer i Sverige fått stöd av fler som ett uttryck för eventuellt minskad tillit och ökad inåtvändhet i tider av internationell oro och osäkerhet. Sådana tolkningar ska dock göras med stor försiktighet, om alls. Skillnaderna mellan undersökningarna är, om än statistiskt signifikanta, osäkra. Framför allt ligger osäkerheten förstås i att det bara finns två mätpunkter – två undersökningar – och det behövs fler för att identifiera bestående trender. Det finns också en del osäkerhet kring hur de två olika undersökningarna genomförts. Exempelvis kan man notera hur de flesta ändamålen i tabell 1 fått färre svar i 2019 års undersökning jämfört med den som genomfördes 2014. Detta betyder alltså att de svarande även totalt sett angett färre ändamål då de givits möjligheten att ange ett eller flera svarsalternativ.¹ Den rätt påtagliga nedgången för religiösa ändamål kan vara ett exempel på att alternativen presenterades på olika sätt. Ett religiöst ändamål kan vara en religiöst grundad välgörenhetsorganisation och det kan vara en församling, vilket säkert påverkar utfallet.

En annan begränsning i möjligheterna till tolkning av resultaten i tabell 1 är att den bara berättar hur många som gett en gåva till de ändamål som intervjupersonerna fick välja på och inte hur mycket de har gett. En stor gåva räknas lika mycket, eller lika många gånger, som en liten och vissa ändamål kan vara mer beroende av många små gåvor medan andra mottar färre men större. Detta är inte ett förbiseende i undersökningen utan en begränsning i hur datamaterialet ser ut. Vi kan i materialet identifiera hur mycket varje enskild svarande skänkt under det senaste året och vi kan också se till vilka ändamål varje enskild svarande skänkt till. Däremot går det inte att se fördelningen mellan olika ändamål i de fall där den svarande skänkt till mer än ett.

Det "folkliga" svenska givandet

Det finns mönster i vem som ger hur mycket och till vad i Sverige. Det ska dock även sägas att dessa mönster inte är särskilt tydliga och i en internationell jämförelse är skillnaderna mellan olika grupper relativt små. I rapporten från 2014 års befolkningsundersökning

¹ Detta kan representera en verklig förändring, alltså att givarna gett till färre ändamål, men det kan också bero på att de svarande av någon anledning valde att endast ange något av de ändamål de givit till under det senaste året istället för alla. Svaren var, möjligtvis, mindre fullständiga 2019. Det är vidare möjligt att alternativen, beroende på eventuella variationer i hur de presenterades i själva telefonintervjun, tolkades något olika i de två undersökningarna

konstaterades att det svenska givandet på ett övergripande plan är ”folkligt”, med vilket menas att det består av många gåvor av relativt likartad storlek som ges till ungefär samma ändamål oavsett grupp och klasstillhörighet. En del av folkligheten består i att det genomsnittliga, årliga givandet är ganska litet sett i kronor och ören. Över 80 procent av de svarande i 2019 års studie säger sig ha skänkt en gåva, det genomsnittliga givandet är 2592 kronor per år och den vanligaste angivna summan är 500 kronor. Folkligheten ska inte överdrivas, det finns förstås skillnader i hur mycket låg och höginkomsttagare ger. Likväl är dessa skillnader inte så stora som man skulle kunna föreställa sig och de är alltså inte heller lika stora som i många andra länder.

Givande och genus

I Sverige har traditionellt män och kvinnor gett tämligen likartat. I internationell forskning är det ganska väletablerat att män ger större summor pengar medan olika länder skiljer sig åt i huruvida det är främst män eller kvinnor som ger, alltså vilket kön som har störst andel givare (Wiepking & Bekkers 2012). Den amerikanska forskningen, som dominerar fältet, pekar på att män både ger mer och i större utsträckning medan kvinnor bidrar till ideella ändamål genom ideellt arbete i större utsträckning (Einolf 2011). Sverige avviker tydligt från det amerikanska mönstret, i 2014 års studie gav kvinnor både mer pengar och i större utsträckning, dessutom visade den att män oftare arbetar ideellt arbete i Sverige (von Essen, Jegermalm & Svedberg 2015; Vamstad 2015). I 2019 års studie framstår skillnaden mellan könen som mer lik den man finner i många andra europeiska länder, inklusive de övriga nordiska, i det att fler kvinnor än män ger medan män i genomsnitt ger större summor (Vamstad, Sivesind & Boje 2019). Tabell 2 visar både hur stor andel av kvinnor och män som skänkt en gåva de senaste tolv månaderna och hur stort deras årliga givande är i genomsnitt.

Tabell 2. Givande och kön, 2019. I procent av befolkningen och genomsnittlig summa

	Kvinnor	Män
I procent av befolkningen	86	76
Summa, kronor	2056	3269

Att det genomsnittliga årliga givandet är större för män påverkas av att ett betydande antal män i undersökningen angett gåvor i spannet mellan 20 000 och 50 000 kronor medan det högsta uppgivna beloppet av en kvinna är 20 000. De större gåvorna är dock inte så avvikande att de kan anses vara så kallade *outliers*, eller extremvärden som kan bortses från med hänsyn till precisionen i genomsnittet. Tvärtom är spektrumet av årliga gåvobelopp relativt sammanhållet och både i befolkningsundersökningen från 2014 och i jämförbara studier i Danmark och Norge har man inkluderat enskilda gåvor som varit mycket mer avvikande från genomsnittet än dessa. Med andra ord är det alltså rimligt att säga att män som grupp ger större årliga belopp än kvinnor.

Givande och inkomst

Inkomst torde vara en av de mest uppenbara faktorerna som påverkar givandet. Sverige har dock i detta avseende visat sig avvika något från de generella mönstren bland europeiska

länder. I 2014 års undersökning visade det sig att höginkomsttagare visserligen ger mer pengar årligen än låginkomsttagare men att skillnaderna i givande inte alls står i proportion till skillnaderna i lön. Låginkomsttagare ger med andra ord en större andel av sin disponibla inkomst än vad höginkomsttagare gör. Detta är i sig inte särskilt avvikande från internationella mönster. Stora internationella studier har visat att låginkomsttagare generellt sett är mer generösa, vilket bland annat har förklarats med att de i högre grad är religiösa (Wiepking 2007). Sverige utmärker sig dock från andra länder i att spridningen av storleken på det sammanlagda årliga givandet skiljer sig ovanligt lite mellan olika inkomst kategorier. Denna avvikelse gäller även i jämförelser med de andra skandinaviska länderna. I en jämförelse mellan 2014 års studie och liknande studier från Danmark och Norge framgår det att Sverige var det enda landet där de 10 procenten av givare som tjänar mest inte ger mest och att det i Danmark till skillnad från Sverige finns en betydande och statistiskt signifikant inkomsteffekt på givandet (Vamstad, Sivesind & Boje 2019). Även i Norge finns en inkomsteffekt men denna var inte statistiskt signifikant (Ibid). Även 2019 års befolkningsundersökning visar att det finns relativt små skillnader mellan inkomst kategorier när det gäller både storleken på gåvorna och frekvensen av givande, vilket framgår av tabell 3:

Tabell 3. Givande och inkomst, 2019. I procent av alla givare, samt genomsnittlig gåva i olika inkomstspann

Månadslön	Andel givare	Genomsnittlig gåva, kronor
Upp till 20000/månad	80	1831
20000–35000/månad	81	2574
35000–55000/månad	84	2809
55000–månad	86	4138

Det är noterbart att storleken i givandet inte följer storleken på inkomsterna, då exempelvis de som tjänar mindre än 20 000 kronor i månaden ger mer än hälften så mycket som de som tjänar över 35 000. Även andelen av de svarande som uppger sig ha gett en gåva alls, oavsett storlek, under de senaste 12 månaderna är anmärkningsvärt jämn sett över inkomstgränserna. Denna skillnad är så liten att den inte är statistiskt signifikant. Detta talar för att det svenska givandet även fortsatt är vanligt, relativt likartat och endast i mindre grad påverkat av privatekonomiska faktorer.

Givande och ålder

Det finns flera anledningar till varför givande varierar med åldern. Ålder är förstås ofta kopplat till inkomst vilket påverkar givandet men även andra saker som sociala och professionella sammanhang varierar med åldern, vilket också har effekt på givandet. En slutsats från denna studie är dock att inte heller ålderseffekten är särskilt stor. Skillnaderna mellan olika ålderskategorier består främst i att en signifikant mindre andel bland de yngsta ger och att deras gåvor är signifikant mindre, vilket framgår av tabell 4:

Tabell 4. Givande och ålder, 2019. I procent av alla inom åldersgrupper och genomsnittligt årligt givande

Ålder	16–29	30–59	60–74	75–84
Andel, i procent av alla inom åldersgruppen	74	80	83	87
Genomsnittligt årligt givande , i kronor	1645	2775	2650	2304

En återkommande fråga när det gäller skillnader i beteende mellan åldrar är om de förklaras av generations- eller kohorteffekter, alltså om beteendet generellt sett är typiskt för personer i en viss ålder eller endast för just de som är med i en specifik åldersgrupp vid mättillfället. I det korta perspektivet går det att konstatera att en större andel av de yngsta gav i denna undersökning jämfört med 2014 (från 67 till 74 procent) och att jämfört med 2014 ger de mer pengar i genomsnitt (från 1067 till 1645 kronor). Utan att kunna testa över längre tid än så i denna undersökning finns det anledning att tro att det mer blygsamma givandet i ungdomen är en övergående generationseffekt. Ungdomar har lägre inkomst, färre engagemang i det omgivande samhället och åtminstone de yngsta i gruppen ingår i någon utsträckning fortfarande i föräldrarnas hushållsekonomi. Samtidigt vet vi att de som är unga just nu har lägre generell tillit än tidigare ungdomsgrupper, vilket är en faktor som kan indikera att dessa individers givande eventuellt kommer att vara lägre även när de inträder i nästa ålderskategori (Holmberg & Rothstein 2018; Grosse 2012). I sammanhanget bör det dock också nämnas att 74 procent av dessa ungdomar ändå gett något under de föregående 12 månaderna, vilket är en väldigt hög siffra för denna åldersgrupp, inte minst i en internationell jämförelse.

Givande och utbildning

Bland övriga faktorer som påverkar givandet står utbildning ut som särskilt viktig. Det är ingen skillnad i andelen givare bland de som har angett grundskola och gymnasium som högsta avslutade utbildningsnivå, i båda kategorierna är det 76 procent som säger sig ha skänkt något de senaste 12 månaderna. De högskoleutbildade har dock givit i signifikant högre grad, för denna kategori är siffran 86 procent. Om det finns andra aspekter av utbildningsnivåns betydelse än variationer i inkomst går inte att utläsa men det är troligt då det inom gruppen för högutbildade inte finns någon som helst inkomsteffekt, högutbildade med låg lön ger alltså i nästan precis samma utsträckning som högutbildade med hög lön. Högutbildade har, generellt sett även hög generell tillit, många sociala nätverk och de ägnar sig i stor utsträckning åt ideellt arbete. Detta är alltså faktorer som vi vet samvarierar med givande.

Givande och utlandsfödda

Resultaten från undersökningen visar att bland utlandsfödda är det 71 procent som har gett en gåva under de senaste 12 månaderna och för de födda i Sverige är siffran 82. Denna skillnad är statistiskt signifikant, trots att de utlandsfödda svarande är betydligt färre än de födda i Sverige. Det är dock inte möjligt att säga något statistiskt signifikant om storleken på det genomsnittliga årliga givandet men resultaten indikerar att de födda i Sverige också ger större summor. Studien med en högre andel personer med utländsk bakgrund som gjordes parallellt med befolkningsundersökningen, med en annan metodologi och ett annat urval, ger vissa intressanta resultat även om den inte innehöll direkta frågor om givande (se Kassman i denna rapport). Exempelvis framgår att pengainsamling är den

enskilt klart vanligaste formen av medborgerligt engagemang för svaranden födda utanför Europa. Sjutton procent uppgav att de samlat in pengar, vilket inte är någon skillnad från personer födda i Sverige med utländsk bakgrund men långt högre än för andra typer av medborgerligt engagemang.²

Attityder till givande

I 2014 och 2019 års befolkningsundersökningar inkluderades två påståenden som mäter de svarandes attityder till givande. Dessa påståenden hämtades ur de påståenden som mäter attityder till ideellt arbete (se kapitel 1 om Ideellt arbete). De svarande ombeds att ta ställning genom att instämma i eller avvisa påståendet. Det första påståendet sätter givande i relation till den offentliga välfärden, ”Om kommun, stat och landsting tog sitt fulla ansvar skulle det inte finnas något behov av pengagåvor till välgörande ändamål”. Det andra påståendet lyder, ”Alla har en moralisk skyldighet att ge pengar om de har de ekonomiska förutsättningarna för det”, och undersöker om givande ska ses som en expressiv frihet eller om det finns en plikt att ge pengar om man kan. Tillsammans ger dessa båda påståenden en uppfattning om hur befolkningen förhåller sig till givandets plats och roll i det svenska samhället. Relationen till välfärdsstaten har varit en central fråga inte minst i forskningen kring givande, på grund av teorier kring hur offentlig välfärd tränger ut givande och andra privata initiativ. Det första av dessa båda påståenden blir därmed ett direkt test av dessa teorier. Det andra påståendet anknyter till mer generella frågeställningar kring om givande är något man gör utifrån egen fri vilja eller om man ger för att det finns förväntningar om det från det omgivande samhället (Vamstad 2020). Resultaten från hur de svarande ställer sig till dessa påståenden 2014 och 2019 återges i tabell 5:

Tabell 5. Attityder till givande, 2014 och 2019. I procent av befolkningen

	Välfärd 2014	Välfärd 2019	Plikt 2014	Plikt 2019
Instämmer	27	29	48	41
Instämmer ej	66	62	48	52
Vet ej	7	9	4	7

Det begränsade stödet för tanken på att den offentliga sektorn kan och bör ersätta frivilligt givande genom att ”ta sitt ansvar” förklarades i rapporten från 2014 års studie med att kopplingen mellan offentlig sektor och givande inte är självklar för den svenska allmänheten (Vamstad 2015). Som bekant ger svenskar i stor utsträckning till saker som inte helt omfattas av offentligt ansvar och varför detta givande skulle göras onödigt av en ansvarstagande offentlig sektor var inte klart nog för att de skulle hålla med om påståendet. Siffrorna för 2019 är tillräckligt snarlika för att denna tolkning ska förbli rimlig. Vad gäller frågan om plikt var fördelningen mellan positiva och negativa svar helt jämn i 2014 års studie. Detta tolkades då som ett oväntat stort stöd för tanken på givande som en moralisk skyldighet, givet förväntningen att välfärdsstaten tagit över det moraliska ansvaret för många uppgifter i samhället (Vamstad 2015). Som i fallet med välfärdsfrågan skulle detta dock kunna förklaras med att frivilligt givande och offentlig välfärd i Sverige är mestadels parallella verksamheter med endast en mindre grad av överlappning. Inte heller för denna fråga är skillnaden särskilt stor mellan de två undersökningarna, även om något färre anser det vara en moralisk skyldighet att ge i den senaste studien. Om man alls ska försöka tolka

detta pekar resultatet alltså mot att givande kommit att i mindre grad betraktas som en skyldighet gentemot det omgivande samhället.

Sammanfattningsvis om givande

Sammantaget går det att urskilja vissa skillnader i givandet mellan olika grupper i Sverige men de är generellt sett inte särskilt stora. Undersökningen inkluderar också en lång rad andra bakgrundsvariabler men många av dem visar inte på några skillnader alls och är därför inte inkluderade i presentationen. Bland dessa finns exempelvis frågor om familjeform och huruvida man bor i stad eller på landsbygd, svaren på dessa verkar inte påverka givandet alls. Bortom rena bakgrundsvariabler finns det även andra mönster av givandet i Sverige och de följande styckena kommer att presentera några av dem. Det första rör relationen mellan givande och ideellt arbete och frågan huruvida dessa två typer av engagemang är kompletterande verksamheter, ifall de ersätter eller stärker varandra.

Givande och ideellt arbete – komplement, ersättning eller ömsesidigt stärkande?

Frivilligt givande av pengar betraktas ibland som principiellt annorlunda i jämförelse med andra former av medborgerligt engagemang. Det är vanligtvis inte en lika social aktivitet som ideellt arbetet och få associerar nog gåvor med informell vård och omsorgsinsatser. Det finns, åtminstone i de skandinaviska länderna, en undertext av att ideellt arbete är på något sätt mer moraliskt högtstående än pengagåvor, möjligtvis på grund traditionella uppfattningar om att arbete är uppbyggligt medan spenderande av pengar är slösaktigt (Vamstad, Sivesind & Boje 2019). Även den jämlikhetstradition som präglade de svenska folkrörelserna kan ha bidragit till att premiera det jämlika medlemskapet och de ideella arbetsinsatserna som utförs på lika villkor framför ett stöd genom pengagåvor som skiljer sig utifrån betalningsförmåga (Vamstad, Sivesind & Boje 2019). Likväl har vi såväl i tidigare forskning som i resultaten från denna undersökning sett att denna moraliska viktning inte avstyrat människor i Sverige från att ge, även om den kan ha styrkt vilket ändamål människor ger till. Jämte teorier om skillnaden mellan pengagåvor och ideella arbetsinsatser finns det forskning som visar att dessa former av medborgerligt engagemang utförs av samma människor. En del av denna forskning är från Storbritannien, USA och Kanada, där man ibland talar om en "civic core" eller en mindre kärna av särskilt engagerade medborgare som gör en betydande del av både det ideella arbetet och det frivilliga givandet (Reed & Selbee 2001). Det finns inget, den skandinaviska modellen till trots, som tyder på att förhållandena är väsentligt annorlunda i Sverige. Rapporten om givande från 2014 års befolkningsundersökning visade tydligt att även i Sverige är de som arbetar ideellt mer benägna att också ge pengar och vice versa (Vamstad 2015). Det finns flera anledningar till varför detta resultat ändå var väntat. De som ger pengar och de som arbetar ideellt delar karakteristika som utbildningsnivå, sociala nätverk och generell tillit (Vamstad 2015). Detta är också anledningen till att resultaten från 2019 års undersökning till största delen liknar resultaten från 2014. I tabell 6 presenteras svaren på frågorna om man skänkt en gåva och om man arbetat ideellt under de tolv senaste månaderna.

Tabell 6. Givande och ideellt arbete, 2019

	Givare	Inte givare	Totalt
Arbetar ideellt. I procent av alla som arbetar ideellt	86	14	100
Arbetar inte ideellt. I procent av alla som inte arbetar ideellt	76	24	100

Givarna är överrepresenterade bland de som arbetar ideellt och den dominerande tendensen är alltså inte utbytbart utan *komplementaritet*, alltså att de ömsesidigt förstärker varandra. Givandet är dock så utbrett i Sverige att även så många som 76 procent av de som inte arbetar ideellt säger sig ha skänkt en gåva under de senaste 12 månaderna. Det går sammanfattningsvis inte att utesluta att några ger gåvor istället för att arbeta ideellt men det är också möjligt att de två engagemangen inte alls framstår som två utbytbara aktiviteter för många av de svarande, den frågan har inte ställts. Att det svenska givandet alltså är utbrett, uniformt och relativt småskaligt talar för att detta beteende inte anses vara något som kan ersätta ideellt arbete.

Frivilliga gåvor och social inkludering

Frågan om relationen mellan frivilliga gåvor av pengar och ideellt arbete är alltså nära associerad med frågan om relationen mellan frivilliga gåvor och social inkludering. Det skulle kanske kunna vara rimligt att tänka sig att de som har färre sociala nätverk kanaliserar sitt medborgerliga engagemang genom individuellt givande av pengagåvor i större utsträckning än genom ideellt arbete. Rapporten baserad på 2014 års studie visade dock att det istället verkar finnas ett negativt samband mellan att inte ingå i sociala nätverk och frivilligt givande av pengar (Vamstad 2015). På ett liknande och relaterat sätt framgick det också att de svarande med låg generell tillit också ger i mindre omfattning än de mer hög tillit. 2019 års befolkningsstudie bekräftar dessa samband som denna gång är ännu starkare. Den nya studien innehöll också en ny fråga om de svarande ingår i ett nätverk, vilket har särskild betydelse för social inkludering. Nätverk beskrevs som en informell sammanslutning av individer och som exempel gavs bland annat arbetskamrater som idrottar på fritiden, en syjunta eller en grupp som har regelbundna aktiviteter på internet. Det är alltså en ganska vid definition av nätverk, som i exemplet med internet inte ens förutsätter fysisk sammankomst. Trots detta var det en tydlig skillnad i frekvensen av givare mellan de som säger sig och de som inte säger sig ingå i ett sådant nätverk, som framgår av tabell 7:

Tabell 7. Givande och tillgång till nätverk, 2019

	Givare	Inte givare	Totalt
Ingår i nätverk. I procent av de som ingår i nätverk	86	14	100
Ingår ej i nätverk. I procent av de som ej ingår i nätverk	78	22	100

En sådan här enkel korstabulering säger förstås inget om sambandet eller riktningen i sambanden. Möjligtvis kan nätverken ge mer tillfälle att ge men givandet gör en person förmodligen inte mer benägen att ingå i ett nätverk. Förmodligen förklaras dock de här resultaten i stor utsträckning av bakgrundsvariabler, de beror på att de som har tillgång till nätverk och de utan nätverk kännetecknas av olika livssituationer och karaktärsdrag. Ett

skäl att tro detta är att givande dels inte är en särskilt social aktivitet, dels inte heller görs av sociala skäl i Sverige. Tidigare forskning baserad på 2014 års studie visar att givande i Sverige motiveras av personliga motiv och inte av sociala motiv i en vidare gemenskap. Man ger, med andra ord, för att det är något man själv vill göra, inte för att signalera tillhörighet till det sammanhang man ger till (Vamstad 2020). I jämförelse är givande till lokalsamhället och saker som ens forna lärosäte och andra sociala sammanhang av mycket större betydelse i andra länder, särskilt anglo-amerikanska (Eikenberry 2009).

Graden av social inkludering kan även mätas av i vilken utsträckning en individ har ett vidare nätverk av familj och släkt. I befolkningsundersökningen ingick en fråga om hur ofta de svarande träffar familjemedlemmar de inte bor tillsammans med. Det fanns en viss överrepresentation av givare bland dem som träffar familjen oftast, en eller fler gånger i veckan, men sammantaget för de två variablerna fanns det inga statistiskt signifikanta skillnader i givandet givet av familjerelationerna.

Givande och tillit

Generell tillit är en faktor som är nära förknippad med alla former av medborgerligt engagemang, inklusive givande. Det är därför inte överraskande att undersökningen visar på ett mer utbrett givande bland de med hög än bland de med låg tillit. Det är en märkbart högre andel givare i högtillitsgruppen men fördelningen mellan givare och icke-givare är förhållandevis jämn i lågtillitsgruppen. Detta gör att skillnaden mellan grupperna endast nått och jämt är statistiskt signifikant. Tillit är alltså av betydelse för givandet men verkar ha mindre betydelse för andra sorters medborgerligt engagemang. De svarande i undersökningen fick ta ställning till om de ansåg att ”de flesta människor går att lita på” eller ”man kan aldrig vara nog försiktig” och fördelningen av svaren gav resultaten i tabell 8:

Tabell 8. Givande och tillit, 2019

	Givare	Inte givare	Totalt
Hög tillit. I procent av alla med hög tillit	84	16	100
Låg tillit. I procent av alla med låg tillit	79	21	100

Sammantaget går det – föga överraskande – att se att givandet är mer utbrett bland svarande med en högre grad av social inkludering. Svarande som var tveksamma eller ej visste är inte inkluderade. Skillnaderna mellan låg och högtillitsgruppen är inte särskilt stor och bara knappt statistiskt signifikant, vilket i sig är en illustration på hur utbrett och enhetligt givandet är i Sverige. Nätverk och tillit är inte de enda indikatorerna på social inkludering men det är två goda mått som är tillgängliga i den aktuella undersökningen. Givet vad vi vet utifrån tidigare forskning är det också rimligt att förutsätta att även andra former av social inkludering och exkludering har en liknande koppling till givandet.

Att ge pengar och att ge saker – olika gåvor för olika grupper?

I och med en stigande medvetenhet om klimatfrågan och ett ökat intresse för återbruk av varor har de frivilliga gåvorna blivit tydligare sammankopplade med insatser för

miljön. Matvarubutiker ser exempelvis biståndsorganisationer som lämpliga mottagare för överbliven mat och begagnade kläder och saker ses som socialt medvetna modeprodukter. Från den enskilda givarens perspektiv kan gåvor av saker också vara ett sätt att komma förbi en brist på tillit gentemot slutmottagaren av gåvan eller mot den organisation som förmedlar den. Pengar är lättroliga och i många fall anonyma medan exempelvis ett klädesplagg har mer distinkta kvaliteter och ett begränsat användningsområde. Det kan, enkelt uttryckt, kännas tryggare att exempelvis donera kläder istället för pengar till exempelvis ett härbärge för hemlösa. Vi vet också från tidigare forskning att villigheten att ge pengagåvor till vissa grupper av behövande, som exempelvis utsatta EU-medborgare, är lägre än villigheten att ge dem matdonationer (Karlsson & Vamstad 2018). Befolkningsundersökningarna har vid flera tillfällen inkluderat frågor om gåvor av ”kläder och/eller andra varor”. Denna typ av gåvor har dock i denna undersökning och i forskningsfältet i stort fått stå i skuggan av pengagåvorna. Givet aktualiteten för gåvor av saker vill vi i denna rapport lyfta frågor om vem som ger saker och i vilken utsträckning dessa skiljer sig åt från de som ger pengar. Även i jämförelsen mellan dessa två sorters engagemang handlar frågan om de ska ses som komplementära eller som utbytbara. Tabell 9 visar att pengagivandets relation till sakgivandet, i likhet med dess relation till andra sorters engagemang, inte verkar vara utbytbar.

Tabell 9. Gåvor av pengar och saker, 2019

	Pengagivare	Inte pengagivare	Totalt
Sakgivare. I procent av alla sakgivare	87	13	100
Inte sakgivare. I procent av alla ej sakgivare	70	30	100

Den största gruppen svaranden i tabellen är alltså pengagivarna som också gett ”kläder och/eller andra varor” till en insamling under de föregående tolv månaderna. Bland de som inte gett några pengagåvor alls, en mindre grupp än de som har det, är det långt vanligare att inte heller ha gett saker än att ha gjort det. Sammantaget är det dock ganska tydligt att de som ger pengar, oavsett storlek på gåvorna, också i stor utsträckning ger kläder och andra saker. Detta är i sig inte alls överraskande men det visar att även om det säkert kan förekomma att givare ger saker för att de inte vill ge pengar så är det uppenbarligen ingen dominerande trend.

Kvarstår gör då frågan om tillit har betydelse för om gåvor av pengar och saker ses som uteslutande alternativ eller om en givare tenderar att ge båda sorternas gåvor. I tabell 10 presenteras resultaten från tabell 8 med fördelning mellan hög och lågtillitsgruppen.

Tabell 10. Tillit och gåvor av pengar och saker, 2019

		Sakgivare	Ej sakgivare	Totalt
Hög tillit	I procent av pengagivare	75	25	100
	I procent av ej pengagivare	47	53	100
Låg tillit	I procent av pengagivare	60	40	100
	I procent av ej pengagivare	55	45	100

Inom högtillitsgruppen liknar resultaten de för urvalet i sin helhet, som presenteras i tabell 8 och dessa resultat är statistiskt signifikanta. Inom lågtillitsgruppen verkar det finnas en tendens att de som inte ger pengar i förhållandevis stor utsträckning ändå ger saker, glappet mellan pengagivare och ej pengagivare är mindre än inom högtillitsgruppen när det gäller i vilken utsträckning de ger saker. Lågtillitsgruppen i undersökningen är dock relativt liten vilket gör att resultaten för denna del av undersökningen inte är statistiskt signifikanta. Undersökningen kan alltså inte ge stöd åt att låg tillit gör att givare hellre ger saker än pengar.

Slutsatser

2019 års studie av medborgerligt engagemang har mestadels bekräftat resultat från tidigare studier av givande i Sverige och det verkar finnas få tydliga förändringar i det svenska givandet. Precis som tidigare är internationellt bistånd och medicinsk forskning de klart viktigaste ändamålen, och att de sedan 2014 års studie bytt plats med varandra är svårt att tolka. Det verkar inte heller som sättet att ge radikalt har förändrats, det går åtminstone inte att se ett storskaligt genombrott för givande genom sociala media. Resultaten från 2014 års studie beskrev vad som i den följande rapporten kallades för ett ”folkligt” givande. Med detta avsågs att det är många som ger i Sverige, att de genomsnittliga gåvorna är relativt små och att det inte finns särskilt stora skillnader i givandet mellan givare med olika inkomst och utbildning och av olika ålder. Inte heller finns det stora skillnader mellan olika familjekonstellationer eller mellan stad och landsbygd. Resultaten från 2019 års studie visar att denna ”folklighet” verkar bestå.

Vidare bekräftar 2019 års studie att givare också utför ideellt arbete och vice versa. Detta stödjer tidigare resultat som visat att även om givandet i sig kanske inte är särskilt socialt så utförs det i stor utsträckning av personer som också har andra, mer sociala, medborgerliga engagemang såsom ideellt arbete. Den generella trenden är alltså inte att givande är ett sätt för de mindre socialt aktiva att uttrycka ett medborgerligt engagemang, givandet är tvärtom positivt korrelerat med social inkludering. Ett sätt att mäta detta i undersökningen är att givare i större utsträckning deltar i sociala nätverk och att de i större utsträckning har hög tillit. Tilliten är dessutom av högst direkt betydelse för givandet då det i sig kräver tillit till insamlare och mottagare.

Resultaten om social inkludering är kanske de viktigaste från denna studie. Social inkludering är viktigt för det svenska givandet och givandet ingår tydligt i det som har kallats det kumulativa medborgarskapet, alltså beskrivningen av hur en form av medborgerligt engagemang leder till ett annat, snarare än ersätter det. Givande av pengar är och har alltid varit en viktig del av svenskt civilsamhälle och det är alltså fel att definiera det som avvikande från andra typer av medborgerligt engagemang. Givet slutsatserna om social inkludering står det klart att givande ska inkluderas bland sådant som står på spel vid ökat socialt utanförskap och sjunkande tillit. Ett annat sätt att uttrycka detta är att givande, som vi känner det i Sverige idag, inte är något som kan antas ersätta andra sorters medborgerligt engagemang om det sociala utanförskapet ökar.

Litteratur

- Andreoni, J. & Payne, A.A. (2003). Do government grants to private charities crowd out giving or fundraising. I *American Economic Review*, 93(3), 792-812.
- Eikenberry, A. M. (2009). *Giving circles – philanthropy, voluntary association and democracy*. Bloomington: Indiana University Press.
- Einolf, C. J. (2011). Gender differences in the Correlates of Volunteering and Charitable Giving. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 40(6), 1092–1112.
- Einolf, C. J. (2017). Cross-National Differences in Charitable Giving in the West and the World. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 28(2), 472-491.
- von Essen, J., Jegermalm, M. & Svedberg, L. (2015). *Folk i rörelse: Medborgerligt engagemang 1992–2015*. Arbetsrapport 85. Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
- Grosse, J. (2012). *Kommer tid kommer tillit? Unga vuxna och medelålders erfarenheter*. (Diss.). Stockholm: Stockholms Universitet.
- Holmberg, S. & Rothstein, B. (2018). Misstroendets lokalisering i högljarlandet Sverige. I U. Andersson, A. Carlander, E. Lindgren & M. Oskarsson (red.), *Sprickor i fasaden*. Göteborg: SOM-Institutet.
- Karlsson, M. & Vamstad, J. (2018). New Deeds for New Needs: Civil Society Action Against Poverty in Sweden. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*. Publicerad online 2018-02-27
- Pennerstorfer, A. & Neumayer, M. (2017). Examining the Association of Welfare State Expenditure, Non-Profit Regimes and Charitable Giving. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 28(2), 532-555.
- Reed, P. B. & Selbee, K. L. (2001). The Civic Core in Canada: Disproportionality in Charitable Giving, Volunteering and Civic Participation. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 30(4), 761-780.
- Vamstad, J. (2020). Giving to be civil or civic? – A social origins analysis of charitable giving in Sweden. *Journal of Civil Society*, 16(1), 1-14.
- Vamstad, J., Sivesind, K. H. & Boje, T. P. (2019). Giving in Scandinavia. I L. S. Henriksen, K. Strømsnes & L. Svedberg (red.), *Civic Engagement in Scandinavia: Volunteering, Informal Help and Giving in Denmark, Norway and Sweden*. Cham: Springer.
- Vamstad, J. (2015). *Det folkliga givandet: Om gåvor till välgörande ändamål i Sverige*. Stockholm: Ersta Sköndal Bräcke högskola.
- Vamstad, J. & von Essen, J. (2013). Charitable giving in a universal welfare state – Charity and social rights in Sweden. *Non-Profit and Voluntary Sector Quarterly*, 42(2), 285-301.
- Wiepking, P. & Handy, F. (red.) (2015). *The Palgrave Handbook of Global Philanthropy*. London: Palgrave Macmillan.

- Wiepking, P. & Bekkers, R. (2012). Who gives? A literature review of predictors of charitable giving. Part two: Gender, family composition and income. *Voluntary Sector Review*, 3(2), 217-245.
- Wiepking, P. (2007). The philanthropic poor: In search of explanations of the relative generosity of lower income households. I *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 18(1), 339-358.
- de Wit, A., Neumayr, M., Handy, F. & Wiepking, P. (2018). Do government expenditure shift private philanthropic donations to particular fields of welfare? Evidence from cross-country data. *European Sociological Review*, 34(1), 6–21.

Ideellt arbete och politiskt deltagande

Susanne Wallman Lundåsen

Inledning

Föreställningen om att medborgarnas deltagande inom civilsamhället är av betydelse för demokratin i bred bemärkelse är vida spridd. Exempel på detta i ett svenskt sammanhang finns i slutrapporten till Demokratiutredningen från år 2000 där farhågor lyftes fram om att ett minskat folkligt engagemang i föreningslivet i förlängningen skulle kunna leda till en uttunnad demokrati. Detta eftersom deltagandet i föreningslivet (civilsamhället) anses kunna bidra till att bredda demokratin genom medborgarnas vardagliga engagemang och att det ger dem som är engagerade fler möjligheter till politisk påverkan. Samma farhågor lyftes även i slutrapporten till 2014 års Demokratiutredning där ett sviktande folkligt engagemang, särskilt inom de politiska partierna, skulle kunna bidra till en uttunnad länk mellan medborgare och folkvalda.

I detta kapitel undersöks i vilken utsträckning som ideellt arbete samvarierar med politiskt deltagande. Politiskt deltagande definieras på olika sätt i litteraturen. Politiskt deltagande kan utifrån Teorell, Torcal och Montero (2007) innefatta:

- valdeltagande,
- politisk konsumtion (bojkotter, skänka pengar till politiska ändamål, skriva på upprop),
- engagemang kopplat till politiska partier (medlemskap i partier, delta i valkampanjer,
- ge pengar till ett parti),
- protestaktiviteter (delta i demonstration, andra typer av protester),
- direkta kontakter (exempelvis att direkt kontakta en tjänsteperson eller en politiker).

Dessa former av politiskt deltagande kräver olika former av kunskap om till exempel vad en medborgare kan göra för att påverka, men det kräver även tilltro till den egna förmågan att kunna påverka. I detta kapitel undersöks politiskt deltagande som: politisk konsumtion, protestaktiviteter, direkta kontakter och partiengagemang.

Tidigare studier

Ett stort antal tidigare studier har sedan 1960-talet visat på att det i många liberala demokratier finns ett generellt samband mellan att vara aktiv inom frivilliga organisationer och politiskt deltagande (Almond & Verba 1963). Valdeltagande anses ibland inta en särställning bland de olika formerna av politiskt deltagande eftersom varje person endast har en röst per val och möjligheten att påverka är jämnt fördelad, åtminstone i utgångsläget (Verba, Schlozman & Brady 1995). Andra former av politiskt deltagande kan utföras många gånger av en och samma person. Personer som är knutna till ideella organisationer är i genomsnitt oftare politiskt aktiva än dem som inte är engagerade i en

frivillig organisation (Verba, Schlozman & Brady 1995). I en svensk kontext rör det framför allt politiskt deltagande som inte är valdeltagande (von Essen & Wallman Lundåsen 2015).

Olika förklaringar har förts fram till varför de som arbetar ideellt är mer benägna att delta politiskt. Förenklat kan förklaringarna baseras på socialisering (fostran/lärande av färdigheter) samt sociala nätverk/socialt kapital. Teoretiska förklaringar som bygger på socialisering framhåller hur aktivitet inom föreningsliv lär ut och tränar färdigheter som är viktiga i en demokrati. Medlemsbaserade organisationer, inte minst i Sverige, styrs av strukturer och ett beslutsfattande som formellt sett är demokratiska. Föreningarna kan därmed ses som en slags demokratier i miniatyr. Föreningslivet kan utifrån detta synsätt bidra till att handfast lära medborgare demokrati. Engagemang inom föreningslivet bidrar ur detta perspektiv till att lära ut så kallade medborgerliga färdigheter (Verba, Schlozman & Brady 1995). Det kan exempelvis röra sig om att lära sig att skriva en skrivelse, hålla ett tal och att kunna argumentera för ett förslag.

Olika former av politiskt deltagande förutsätter vanligen vissa resurser. För att ge några exempel:

- Att kunna författa en skrivelse kräver skriv- och argumentationsförmåga för att den ska bli effektiv.
- Att kunna donera pengar till en intresseorganisation förutsätter att någon faktiskt har disponibla resurser.
- Att kunna kontakta en politiker eller tjänsteperson kräver kunskap om vilka som har dessa positioner.

Ett fördjupat engagemang kräver ofta även resurser i form av tid. Resurserna som kunskap, förmåga, pengar och tid är oftast inte jämnt fördelade i ett samhälle. Vissa forskare (Verba, Schlozman & Brady 1995) har utifrån ett amerikanskt perspektiv argumenterat för att de färdigheter som lärs via ett ideellt engagemang bidrar till att betydelsen av socioekonomiska resurser för politiskt deltagande minskar. Detta innebär att betydelsen av exempelvis utbildningsnivå minskar om personerna också är engagerade ideellt. Detta samband kan i viss mån återfinnas även på samhällsnivå i en svensk kontext eftersom studier har visat att de som bor i kommuner med fler ideella föreningar per invånare oftare deltar i vissa former av politiska aktiviteter (Wallman Lundåsen 2015). Det finns också resultat från tidigare studier som har lyft fram att typen av organisation har betydelse. Exempelvis bidrog inte ett engagemang inom ramen för en idrottsförening till att nämnvärt öka sannolikheten för att en person skulle vara politiskt aktiv, medan ett engagemang inom en intresseorganisation ökade sannolikheten för att personen ska utföra någon form av politiskt deltagande (Quintelier 2008).

Förklaringar som betonar betydelsen av sociala nätverk har visat att föreningar kan fungera som länkar mellan medborgarna och beslutsfattarna. Föreningar samlar medborgarnas krav på politisk förändring och från organisationen skickas dessa vidare till beslutsfattarna (Putnam 1993). Föreningslivet blir ur detta perspektiv en del av en slags demokratisk infrastruktur som länkar olika delar av samhället (Tranvik & Selle 2005). Ur ett individperspektiv kommer personer som arbetar ideellt ofta i kontakt med andra personer som också är ideellt aktiva och det ökar sannolikheten för att de får förfrågningar om

att delta också i andra sammanhang (Teorell 2003). Studier har poängterat att det är de sociala nätverken knutna till föreningar som är av betydelse för vilka som deltar politiskt (Teorell 2003; Brady, Schlozman & Verba 1999). Antalet personer som någon har ”ytliga” kontakter med är betydelsefulla ur flera olika aspekter. Ju fler ”ytliga” kontakter någon har tillgång till, desto mer varierad och användbar information får de tillgång till (Granovetter 1977; Teorell 2003). Informationen kan i sin tur vara användbar och motivera till politiskt deltagande. Vidare har studier visat att personer som försöker rekrytera andra att delta politiskt förmodligen försöker agera rationellt och därmed i stor utsträckning tillfrågar personer som de tror kommer att tacka ja (Brady, Schlozman & Verba 1999). Detta kan leda till att de frågar personer som liknar dem själva. Att vara ideellt aktiv kan således göra att chansen att få en förfrågan att delta i något som är en form av politiskt deltagande ökar.

En viktig fråga är i vilken mån överrepresentationen av ideellt engagerade inom olika former av politiskt deltagande är kausal. Det vill säga orsakar det ideella engagemanget ett ökat politiskt deltagande eller beror det på andra bakomliggande faktorer? Detta är i sig en fråga som är svår att undersöka empiriskt eftersom själva handlingen att engagera sig inom en organisation är frivillig. Det innebär att det är svårt att veta om de som väljer att engagera sig gör detta för att de redan på förhand skiljer sig åt från dem som inte engagerar sig. Studier har försökt att hantera problemet med att det kan finnas självselektion, det vill säga att specifika grupper väljer att engagera sig i föreningslivet. Detta görs genom att följa individer över tid för att undersöka om engagemanget förändrar de aktiva eller inte (van Ingen & van der Meer 2016). Resultaten har pekat på att det är en särskild grupp av medborgare som väljer att vara ideellt aktiva och denna grupp är redan i utgångsläget annorlunda än genomsnittet av befolkningen. De som i utgångsläget är mer benägna att bli politiskt aktiva är också mer benägna att bli engagerade ideellt. Forskare har därför argumenterat för att civilsamhällets organisationer snarare fungerar som demokratipooler än som demokratiskolor (van Ingen & van der Meer 2016). Detta eftersom de för samman människor med liknande bakgrund snarare än att människor blir mer benägna att delta politiskt av sitt engagemang i civilsamhället (van Ingen & van der Meer 2016). Som demokratipooler kan dessa organisationer ändå fylla en viktig funktion som länkar samman medborgare och beslutsfattare i perioder mellan val. Hur pass aktiva organisationerna själva är i den politiska debatten kan också ha betydelse för i vilken utsträckning de lockar till sig individer som är politiskt intresserade eller inte (Quintelier 2012).

Att människor engagerar sig för att försöka påverka politiska beslut i perioder mellan val kan bidra till att beslutsfattare blir mer responsiva, eller lyhörda, för medborgarnas krav men det kan även innebära att existerande ojämlikheter mellan grupper förstärks (Verba & Nie 1987; von Essen & Wallman Lundåsen 2015; Grimes & Esaiasson 2014). Risken är att grupper som inte finns representerade inte heller får sina perspektiv representerade av andra. Detta kan i förlängningen bidra till att förstärka redan existerande skillnader i inflytande mellan grupper, där resursstarka grupper också blir mer lyssnade till (Grimes & Esaiasson 2014). Det har dock även lyfts fram att en demokrati där beslutsfattarna är avskärmade från medborgarnas krav på politik – det vill säga där inga former av politiskt deltagande mellan valen förekommer – riskerar att förlora sin legitimitet eftersom beslutsfattarna kan uppfattas främjade från medborgarnas åsikter (Verba & Nie 1987).

En viktig förutsättning för att ideellt arbete ska kunna höra samman med politiskt deltagande är att det politiska systemet erbjuder möjligheter för medborgarna att påverka även i perioder mellan val. Studier har påpekat att i de politiska system som är mer slutna är länken mellan engagemang i civilsamhället och politiskt deltagande ofta svagare (Schofer & Fourcade 2001). Det svenska politiska systemet har ibland beskrivits som relativt öppet för olika parter innan beslut fattas medan det har beskrivits som mer slutet när besluten väl ska utföras (Schofer & Fourcade 2001). Exempel på det politiska systemets öppenhet är bland annat det svenska kommittéväsendet med offentliga utredningar där olika parter får komma till tals i utredningar och i remissförfarandet (Lundberg 2012). På lokal nivå kan även olika typer av råd med representation från olika organisationer finnas.

Huruvida medborgerligt engagemang i perioder mellan val ska anses som ett tecken på en vital demokrati eller något som hotar den politiska jämlikheten – det vill säga att åsikter hos vissa engagerade grupper får mer gehör hos beslutsfattare än andra – är i grund och botten en normativ fråga. I kommande avsnitt redovisas i vilken utsträckning de ideellt aktiva deltar politiskt och vilken typ av organisationer som föredras bland de ideellt aktiva som drivs av en vilja att påverka samhället eller att ge utlopp för sina åsikter genom det ideella arbetet.

Olika former av politiskt deltagande och ideellt arbete

Låt oss påminna om att vi i detta kapitel, utöver att presentera uppgifter om insatser i olika politiska sammanhang, också presenterar frågeställningar om man deltagit i någon politisk aktivitet eller kontaktat tjänstemän alternativt politiker för att påverka beslut i samhällsfrågor.

Frågorna om politiskt deltagande ställdes från och med 2005 års studie men har utvecklats och ställts på samma sätt i befolkningsundersökningarna som genomfördes 2014 och 2019. I Tabell 1 redovisas hur intervjupersonernas svar totalt sett fördelats mellan de olika formerna av politiskt deltagande i undersökningarna. Generellt sett är förändringarna i politiskt deltagande mellan 2014 och 2019 års undersökningsomgångar små.

Tabell 1. Olika former av politiskt deltagande, 2014 och 2019. I procent av befolkningen

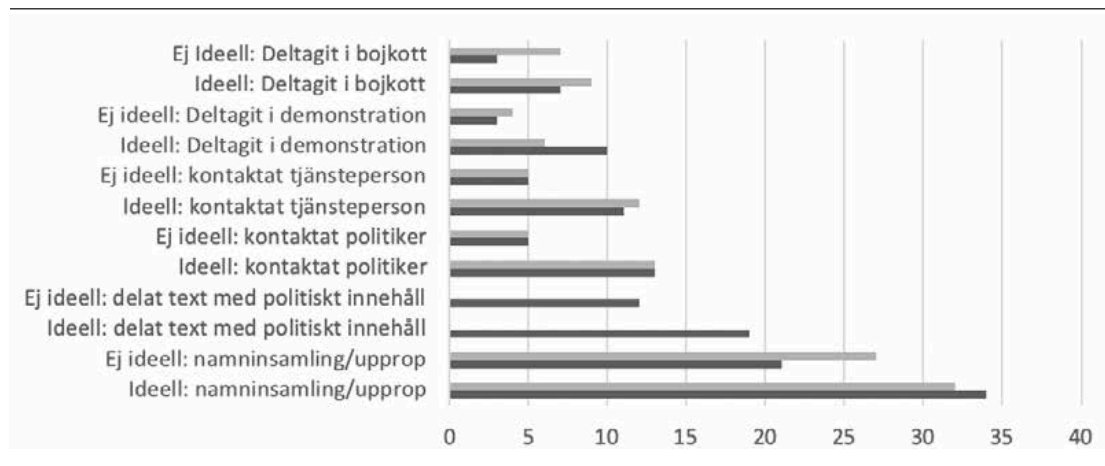
Politiskt deltagande under de senaste 12 månaderna	2014	2019
Deltagit i upprop/namninsamling	29	26
Delat/skrivit text med politiskt budskap på internet	-	15
Kontaktat politiker	10	9
Kontaktat tjänsteman	9	8
Deltagit i demonstration	5	6
Deltagit i bojkott/köpstrejk	8	5
Ideellt arbete för politiskt parti	3	4

De former för deltagande som är vanligast är de som är mindre krävande i termer av tid, kunskap och pengar. Exempel på detta är att skriva på ett upprop eller att dela eller skriva en text med politiskt budskap på internet. Att däremot göra potentiellt sett mer krävande

handlingar som att engagera sig som aktiv i ett politiskt parti är det en väsentligen lägre andel av de svarande som gör.

Likt tidigare studier visar datan att de som är ideellt aktiva i Sverige i större utsträckning deltar i de olika formerna av politiska aktiviteter än gruppen som inte är ideellt verksam (se Figur 1). En tendens i materialet är att skillnaderna mellan dem som är ideellt respektive inte ideellt aktiva har ökat för vissa former av politiskt deltagande. I data från 2019 anger en större andel av gruppen som är ideellt aktiva att de deltagit i vissa politiskt aktiviteter som rör protester (såsom att delta i demonstrationer och upprop). Samtidigt har andelen bland dem som inte är ideellt aktiva som utför denna typ av politiskt deltagande minskat sedan 2014 års undersökning. En möjlig tolkning är att de ideellt aktiva har mobiliserats till politiskt deltagande under perioden. Som Figur 1 också visar är skillnaderna mellan grupperna relativt konstanta mellan 2019 och 2014 års undersökningar vad gäller de former av politiskt deltagande som rör kontakter med politiker och tjänstepersoner.

Figur 1. Olika former av politiskt deltagande. Skillnader mellan ideellt arbetande och inte ideellt arbetande, 2014 och 2019. I procent av befolkningen

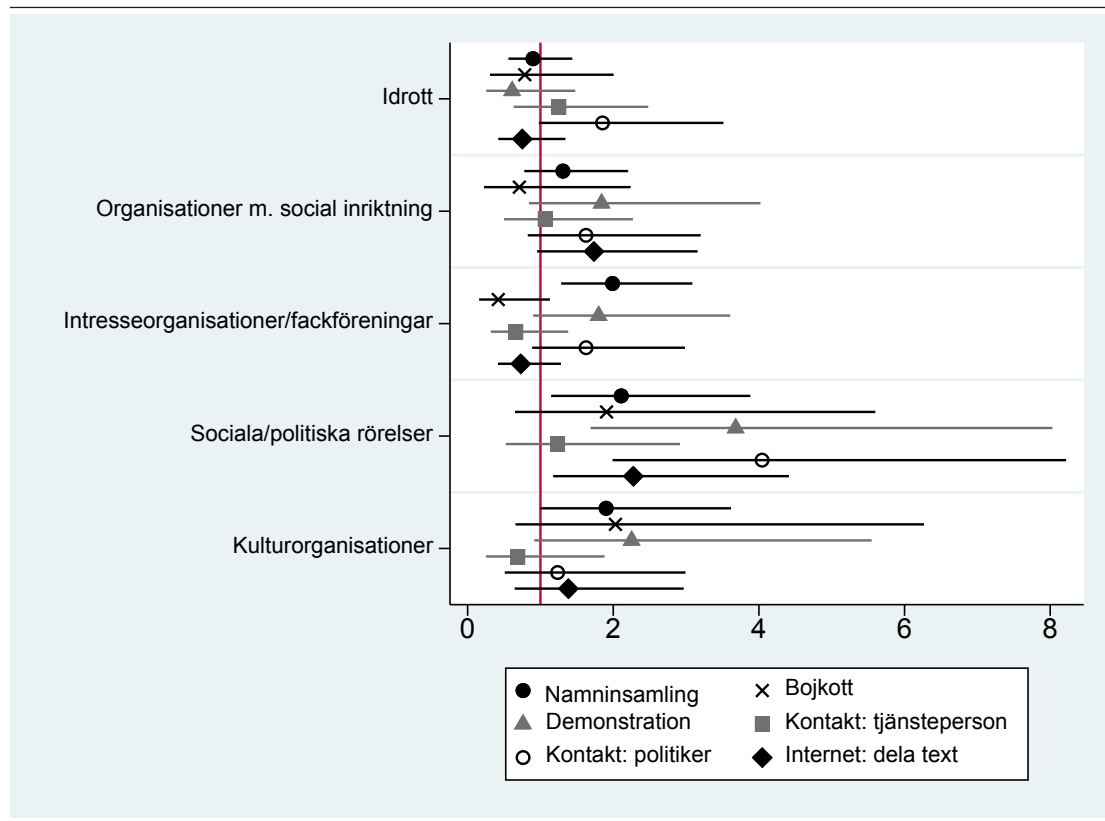

Politiskt deltagande är relativt jämnt fördelat mellan könen i urvalet. Dock uppger kvinnorna signifikant oftare att de har deltagit i namninsamlingar/upprop än männen. De som arbetar ideellt är som förväntat mer benägna att också vara politiskt aktiva. Frågan är om det gäller de som gör ideella insatser i allmänhet eller om det är de som gör ideellt arbete inom specifika kategorier av organisationer som är särskilt engagerade i politiska aktiviteter?

Det förefaller rimligt att anta att ideellt verksamma inom organisationer som har en starkare koppling till politik och samhällsfrågor är överrepresenterade bland dem som utför olika former av politiska aktiviteter. För att undersöka detta genomförs så kallade regressionsanalyser där sambandet mellan att göra ideella insatser inom vissa kategorier av organisationer och olika former av politiskt deltagande undersöks. Resultaten visas i termer av sannolikheter, hur pass sannolikt det är att en svarande som gör ideella insatser inom respektive kategori också har varit delaktig i någon av de ovan nämnda politiskt inriktade aktivitetsformerna, jämfört med övriga i undersökningen. Figuren redovisar endast resultat

för de kategorier av organisationer där de aktiva signifikant avviker jämfört med övriga. Resultaten av analyserna (Figur 2) visar att vissa typer av handlingar är mer koncentrerade till specifika kategorier av organisationer, även om vi tar hänsyn till socioekonomiska och demografiska faktorer hos de svarande.

Figur 2. Politiskt deltagande bland dem som gör ideellt arbete inom vissa organisationskategorier, 2019.¹

Resultaten visar att det framför allt är de som utför ideellt arbete inom fem olika kategorier som signifikant oftare deltar i någon form av politiskt aktivitet. Gruppen som är ideellt aktiva inom politiska och sociala rörelser är, föga förvånande, också den grupp som är mest benägen att delta i namninsamlingar, demonstrationer, kontakta politiker och dela texter med politiskt innehåll på olika plattformar på internet. Bland de som gör ideellt arbete inom intresseorganisationer och fackföreningar är de som gör insatser mer benägna att delta i namninsamlingar än övriga. I gruppen som är aktiva inom organisationer med social inriktning är de som gör insatser något mer benägna att dela texter med politiskt

¹ Skattningar utifrån logistiska regressionsanalyser med olika former av politiskt deltagande som beroende variabel och ideellt arbete inom en viss organisationskategori som oberoende variabel. Skattningarna är oddskvoter som uttrycker om sannolikheten ökar eller minskar (jämfört med övriga) för ideellt aktiva inom olika organisationskategorier har gjort någon form av politiskt deltagande. Analyserna kontrollerar för kön, ålder, utbildningsnivå, civilstånd, inkomst, hemmaboende barn, bostadsort, tillit, religiöst deltagande och antal timmar som ideellt verksam. Längden på de horisontella strecken indikerar osäkerheten i skattningarna (konfidensintervall på 95 procent), sambanden är statistiskt signifikanta om strecken inte överlappar med den vertikala referenslinjen. Värden till höger om referenslinjen (1) indikerar att vara ideellt aktiv inom organisationskategorin ökar sannolikheten för politiskt deltagande jämfört med jämförelsegruppen. Värden till vänster om referenslinjen (1) indikerar att vara ideellt aktiv inom organisationskategorin minskar sannolikheten för politiskt deltagande gentemot jämförelsegruppen.

innehåll. Inom gruppen som gör insatser i idrotten är de lite mindre benägna att delta i flera olika politiska aktiviteter, förutom vad gäller att kontakta politiker för att påverka dem i beslut. De aktiva inom kulturorganisationer är i genomsnitt mer benägna att delta i namninsamlingar.

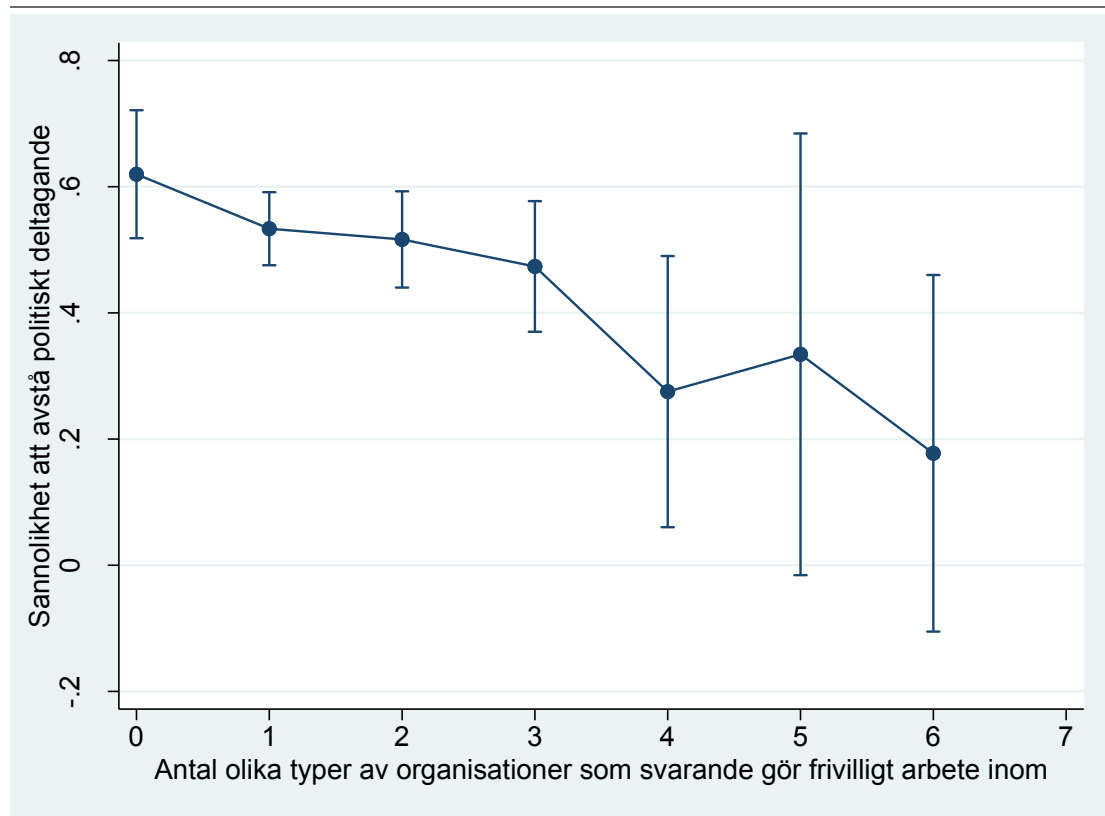
De här variationerna kan tolkas på flera sätt. En tolkning är att aktiva inom sociala och politiska rörelser väljer att göra ideellt arbete inom denna typ av organisationer för att de drivs av ett starkt intresse för politik generellt (eller för en specifik sakfråga) och därmed ingår i organisationer utifrån ett befintligt intresse. Variationen i former för politiskt deltagande kan även förstås utifrån ett mer strukturellt perspektiv, där vissa organisationer, exempelvis idrottsorganisationer är beroende av stöd från lokala beslutsfattare för tillgång till arenor och annan infrastruktur eller för att kunna genomföra större tävlingsarrangemang. Detta skulle kunna förklara varför de ideellt aktiva inom idrottsorganisationer har en högre sannolikhet att kontakta politiker. Vi återkommer längre fram i texten till i vilken utsträckning som motiv till att bli ideellt aktiv kan förklara varför någon väljer att bli aktiv i specifika organisationskategorier.

Betydelsen av att vara ideellt aktiv i flera olika typer av organisationer

Forskare har även undersökt huruvida det är bredden av engagemang, det vill säga att vara ideellt aktiv i flera olika kategorier av organisationer, eller djupet av engagemang, det vill säga ett starkt engagemang inom en kategori av organisation, som har betydelse för om någon är politiskt aktiv (Wollebæk & Strømsnes 2009; Teorell 2003). Flera studier har pekat på att det är bredden av engagemang snarare än djupet som verkar ha betydelse för ett eventuellt politiskt deltagande (Wollebæk & Strømsnes 2009; Teorell 2003). I analyserna nedan undersöks därför sannolikheten att en individ, allt annat lika, inte deltar i någon av de tidigare nämnda formerna av politisk aktivitet. Sannolikheten att inte göra någon form av politisk aktivitet ställs i relation till att personerna inte gör ideellt arbete alls, eller är aktiv i en, två eller fler olika kategorier av ideella organisationer.

De som är ideellt aktiva i åtminstone en kategori av ideella organisationer har, allt annat lika, en mindre sannolikhet att inte ha deltagit i en politisk aktivitet (formerna beskrivna i Figur 3) än övriga. Sannolikheten att inte alls delta i någon politisk aktivitet, allt annat lika, minskar ju fler kategorier av organisationer som en individ är ideellt aktiv inom. Analysen tar hänsyn till socioekonomiska och demografiska faktorer hos de svarande.

Figur 3. Sannolikhet att avstå från politiskt deltagande utifrån antal olika typer av organisationer som någon arbetar ideellt inom², 2019

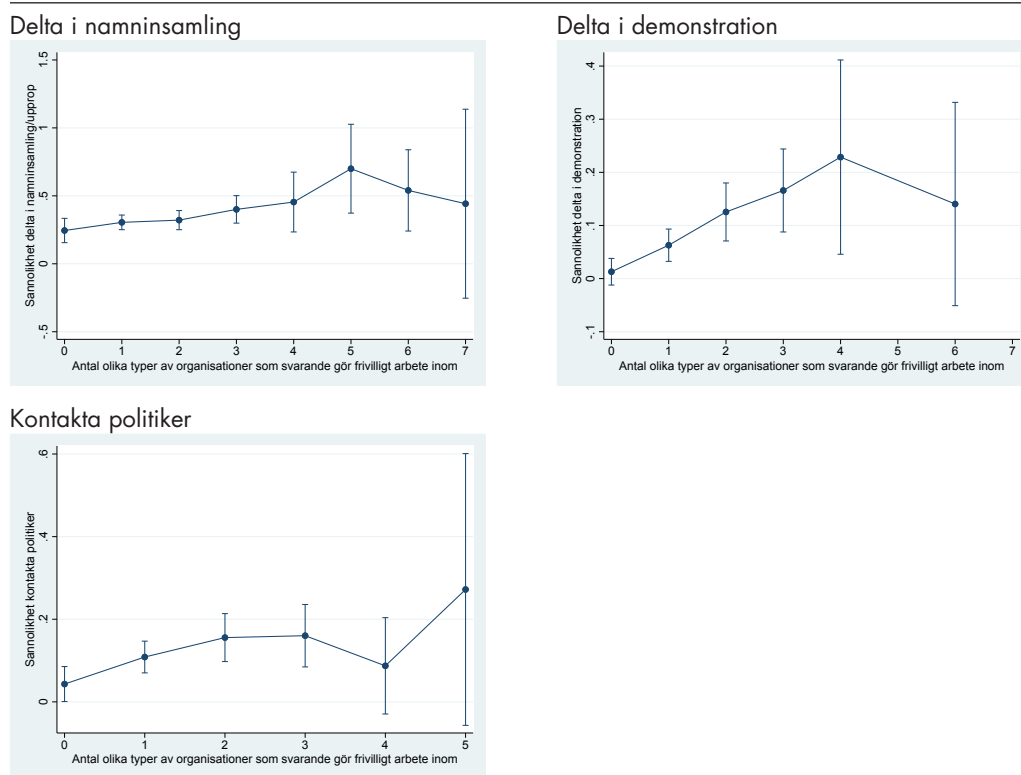
Bland dem som är ideellt aktiva i tre eller fler olika kategorier av organisationer är (allt annat lika) sannolikheten att inte alls delta i någon politisk aktivitet i genomsnitt under 50%, vilket betyder att det är mer sannolikt att de faktiskt har deltagit i någon form av politiskt aktivitet än att de har avstått. Detta är i linje med de studier som pekat på betydelsen av att delta i flera olika kategorier av ideella organisationer (Wollebæk & Strømsnes 2008; Teorell 2003). Det stöds också av förklaringar som pekar på att ju fler organisationer som någon är ideellt aktiv inom ökar sannolikheten att någon får förfrågan att delta politiskt (Teorell 2003). Vidare är det sannolikt att de individer som är ideellt aktiva i flera olika typer av organisationer är starkt integrerade i samhället och därmed också är mer benägna att engagera sig politiskt. Dock är andelen svarande som är aktiva inom fler än tre olika

2 Förklaring: Skattningarna kontrollerar för socioekonomiska och demografiska faktorer (kön, ålder, utbildningsnivå, stad/land, födelseland, inkomst, civilstånd), icke linjärt samband. De vertikala strecken representerar osäkerheten i skattningarna (konfidensintervall på 95 procent).

organisationskategorier relativt liten och osäkerheten (konfidensintervallen) i skattningarna är därför något större för denna grupp.

Analyserna visar att särskilt för tre olika former av politiskt deltagande har det betydelse att någon gör ideellt arbete för flera olika kategorier av organisationer: delta i namninsamling, delta i demonstration och kontakta politiker. En möjlig förklaring är att olika former av politiskt deltagande kan vara mer eller mindre kollektiva deltagandeformer, sådant som demonstrationer och namninsamlingar är tydligt kollektiva deltagandeformer som kräver fler deltagare. Resultaten visar att sannolikheten att ha deltagit i en namninsamling/upprop och att ha deltagit i en demonstration ökar med antalet olika typer av organisationer som någon gör insatser inom.

Figur 4. Sannolikheten för politiskt deltagande utifrån antalet typer av organisationer där de gör insatser³, 2019

Sannolikheten att ha kontaktat en politiker ökar med antalet olika kategorier av organisationer som någon är ideellt aktiv inom. Dock visar analyserna på att sannolikheten att ha kontaktat en politiker planar ut redan vid ideellt engagemang i två olika kategorier av organisationer. Överlag pekar resultaten på att betydelsen av att vara engagerad i flera olika kategorier av organisationer avtar efter en viss gräns. Det kan bero på att individer som ägnar sig åt ideella insatser i många olika typer av organisationer antagligen får mindre

3 Förklaring: Skattningarna kontrollerar för socioekonomiska och demografiska faktorer (kön, ålder, utbildningsnivå, stad/land, födelseland, inkomst, civilstånd), icke linjärt samband. De vertikala strecken representerar osäkerheten i skattningarna (konfidensintervall på 95 procent).

tid över åt politiskt deltagande. Därutöver är antalet svarande som uppgett sig vara aktiva inom fem eller fler olika typer av organisationer litet och osäkerheten i skattningarna (konfidensintervallen) är därmed så pass stora att det inte går att dra säkra slutsatser.

Motiv till ideellt arbete

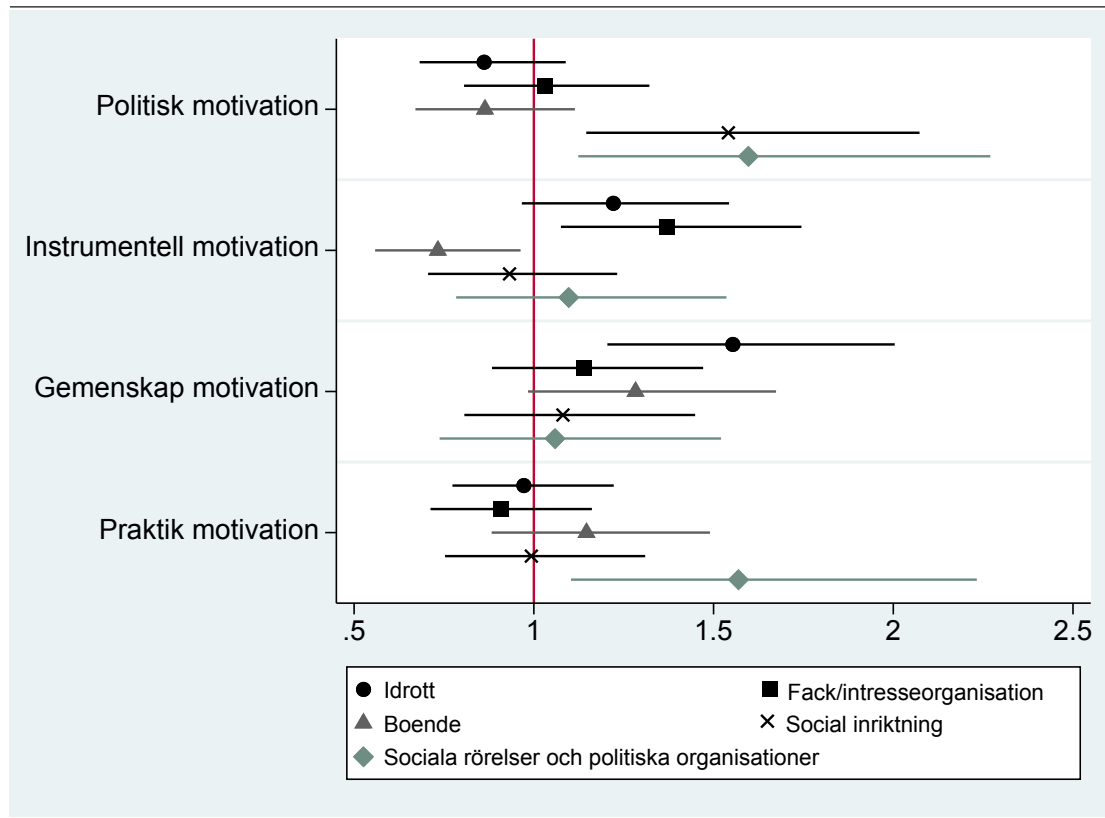
För att förstå sambanden mellan ideellt arbete och politiskt deltagande behöver drivkrafterna bakom ideellt arbete också kartläggas. I 2019 års studie fanns ett längre frågebatteri om motiv till att vara ideellt aktiv i någon typ av civilsamhällesorganisation. De svarande fick skatta i vilken utsträckning de värderade olika motiv till att utföra ideellt arbete på en sjugradig skala från helt oviktigt till mycket viktigt. För första gången ställdes även frågor som i viss mån kan fånga en politisk motividimension. Dessa frågor rör viljan att förändra samhället och att uttrycka sin åsikt som motiv till ideellt engagemang.

Nedan redovisas resultatet från en explorativ faktoranalys som är en metod för att identifiera gemensamma bakomliggande faktorer i svar på ett större antal frågor. Det går att identifiera fyra huvudsakliga motiv till ideellt engagemang (se tabell 2 i bilaga) hos de svarande när även frågorna som rör samhällsengagemang inkluderas. Beskrivande beteckningar för dessa skulle kunna vara: gemenskap, politisk, instrumentell och praktik. Gemenskapsdimensionen betonar värdet av att göra saker tillsammans med andra och det sociala sammanhanget. Den instrumentella dimensionen knyter an till erfarenheter människor kan få av ideellt arbete och som kan komma till nytta i andra sammanhang, t.ex. arbetslivet. Här betonas värdet av de praktiska erfarenheterna som det ideella arbetet bidrar med. I denna dimension står detta i kontrast till att uppfatta det ideella arbetet som ett tvång. De svarande som uppfattar att de är tvingade att delta menar samtidigt att de har mindre praktisk nytta av det ideella arbetet. Den politiska dimensionen går att identifiera som bestående av tre olika komponenter: vilja att förändra samhället, uttrycka åsikter i frågor som är viktiga samt att visa medkänsla med personer som har det sämre. Att frågan som rör att visa medkänsla med personer som har det sämre ingår i den politiska dimensionen kan tolkas på flera sätt. Dels som en del av en filantropisk eller välgörenhetsbaserad form av ideellt arbete som rör omsorg om svaga grupper, dels som en del av en folkrörelsetradition där synen på utsatta grupper länkats samman med ett politiskt engagemang.

Resultaten används sedan för att undersöka i vilken utsträckning de fyra olika motiven kan bidra till att förklara valet av organisationstyp där de svarande aktiverat sig. Finns det

ett samband mellan vilken typ av motiv som människor värderar högt och i vilken typ av organisation de är aktiva? Återfinns exempelvis personer som värderar den politiska dimensionen högt också i högre utsträckning som ideellt aktiva inom sociala rörelser och politiska organisationer. Nedan redovisas skattningar av sannolikheter, jämfört med övriga svarande, för de som gör insatser i fem organisationskategorier.

Figur 5. Motiv till ideellt arbete hos de som gör insatser i fem organisationskategorier⁴, 2019

Analyserna visar att politisk motivation som förväntat kan bidra till att förklara ideellt engagemang inom sociala rörelser och politiska organisationer. Politisk motivation kan även bidra till att förklara engagemang inom organisationer med social inriktning (humanitära hjälporganisationer, nykterhetsorganisationer/antidrogorganisationer och liknande). Däremot förklaras ideellt arbete inom fackföreningar och intresseorganisationer bättre av faktorn instrumentell motivation som mer betonar en indirekt individuell nytta av engagemanget, främst knutet till arbetslivet. Dock bidrog högre värden på instrumentell

⁴ Förklaring: Logistiska regressionsanalyser med ideellt aktiv inom respektive organisationskategori som beroende variabler. Organisationskategoriernas placering baseras på oddskvoter som uttrycker om sannolikheten ökar eller minskar (jämfört med övriga) att någon med höga värden på de olika motivdimensionerna ska vara ideellt aktiva inom organisationskategorierna. Skattningarna kontrollerar för kön, ålder, utbildningsnivå, civilstånd, inkomst, hemmaboende barn, bostadsort, tillit, religiöst deltagande och timmar som frivillig. Längden på de horisontella strecken indikerar osäkerheten i skattningarna (konfidensintervall på 95 procent), sambanden är statistiskt signifikanta om strecken inte överlappar med den vertikala referenslinjen. Värden till höger om referenslinjen (1) indikerar att motivdimensionen ökar sannolikheten att vara ideellt aktiv jämfört med jämförelsegruppen. Värden till vänster om referenslinjen (1) indikerar att motivdimensionen minskar sannolikheten att vara ideellt aktiv gentemot jämförelsegruppen.

motivation till att minska sannolikheten för att någon ska arbeta ideellt inom en bostadsrättsförening eller hyresgästförening. Dimensionen gemenskap kan bidra till att förklara ideellt arbete inom idrottsorganisationer, där gemenskap och samhörigheten med andra värderas högt. Dimensionen praktik bidrog också till att förklara ideellt arbete inom sociala rörelser och politiska organisationer. Att skatta sådant som praktiska kunskaper och att göra något konkret högt bidrog till att sannolikheten för att vara engagerad inom en social rörelse eller politisk organisation ökade. Engagemanget i sociala rörelser och politiska organisationer skulle därför kunna kännetecknas av att ha både politiska (idealistiska) och praktiska (lära sig och göra något praktiskt) motiv hos de ideellt aktiva. Däremot verkar de som är ideellt aktiva inom organisationer med social inriktning enbart lyfta fram motivdimensionen politik.

Utifrån vad som har redovisats i tidigare avsnitt (Figur 2) går det att, som förväntat, konstatera att gruppen som är ideellt aktiva inom sociala rörelser och politiska organisationer i genomsnitt också är mer politiskt aktiva än ideellt aktiva inom övriga typer av organisationer. Detta kan tolkas som att personer med samhällsengagemang och vilja att omsätta det till handling samlas i organisationer med sådan inriktning på sin verksamhet. Data (Figur 2) pekar dock också på att ideellt aktiva inom organisationer där andra motivdimensioner än den politiska värderas i viss mån också oftare ägnar sig åt politiskt deltagande. Exempelvis värderas dimensionen gemenskap högre bland de aktiva inom idrottsorganisationer samtidigt som de ideellt aktiva inom idrott är mer benägna än genomsnittet att ta direkta kontakter med politiker för att påverka dem i en samhällsfråga.

Avslutningsvis

Analyserna av 2019 års befolkningsstudie visar att andelen som engagerar sig politiskt mellan valen är större i gruppen som också utför ideellt arbete. Dessa resultat är i linje med vad andra tidigare studier har visat. Skillnaderna mellan grupperna som har, respektive inte har, utfört ideellt arbete har förblivit relativt konstanta mellan undersökningsomgångarna åren 2014 och 2019. Det går dock att notera en viss ökning av olika deltagarformer som är protestorienterade bland de ideellt aktiva. Förändringarna är dock relativt små.

Det politiska deltagandet var särskilt koncentrerat till ideellt aktiva inom sociala och politiska rörelser jämfört med övriga organisationer. De ideellt aktiva som värderade att förändra samhället och uttrycka sina åsikter som motiv till ideellt arbete återfanns oftare i politiska organisationer och sociala rörelser samt i organisationer med social inriktning. Människors rangordning av motiv till att bedriva ideellt arbete kan sannolikt bidra till att förklara i vilken typ av organisationer individer väljer att vara aktiva. Med andra ord: de som värderar viljan att ge uttryck för egna åsikter och påverka samhället samt vill visa medkänsla med andra verkar också mer benägna att delta i politiska aktiviteter i perioder mellan valen. Även de ideellt aktiva inom organisationer med social inriktning uppgav politiska drivkrafter till sina ideella engagemang men de deltog inte signifikant oftare politiskt (med undantag för att dela texter med politiskt innehåll). En viktig skillnad mellan de ideella inom sociala och politiska rörelser och de ideella inom organisationer med social inriktning är att de förstnämnda även värderade möjligheten att kunna göra något praktiskt högt. Detta skulle kunna förklara skillnaden i politiskt deltagande mellan ideellt aktiva i

dessa två typer av organisationer. Drivkrafter till ideellt arbete skulle även kunna förklara varför ideella inom fackföreningar och intresseorganisationer inte deltar oftare politiskt (med undantag för deltagande i namninsamlingar). Ideellt aktiva inom fackföreningar och intresseorganisationer värderade instrumentella motiv till ideellt arbete högre. Även om om de ideellt aktiva i någon mån grupperar eller sorterar sig utifrån motiv och drivkrafter utesluter inte det att detta att komma samman med andra i en organisation inverkar på, eller rentav förstärker, redan existerande uppfattningar. Detta har också betonats i tidigare forskning (van Ingen & van der Meer 2016).

Politiskt deltagande kan inte heller fullt ut förklaras av att de mest politiskt motiverade återfinns i vissa typer av organisationer. Ideellt aktiva inom andra organisationer än sociala och politiska rörelser utför vissa former av politiskt deltagande mer ofta än övriga. Ideellt aktiva inom kultur och intresseorganisationer deltar oftare i namninsamlingar än övriga. Ideellt aktiva inom idrott kontakter oftare politiker för att påverka dem i en samhällsfråga. Andra förklaringar än sortering utifrån bakomliggande drivkrafter behövs därför för att kunna förklara de ideellt aktivas politiska deltagande. Strukturella förklaringar som rör organisationernas verksamhet och deras behov av offentligt finansierad infrastruktur (i form av anläggningar) och av offentligt stöd för att kunna genomföra sin verksamhet kan också vara viktiga för att förstå sambandet mellan ideellt arbete och politiskt deltagande. Detta kan bidra till att förklara varför exempelvis ideellt aktiva inom idrott kontakter politiker oftare än genomsnittet.

Tidigare forskning har även pekat på att de sociala nätverk som uppstår i anslutning till föreningar har betydelse för om någon deltar politiskt eller inte. De sociala nätverken bidrar till att öka chansen att någon får frågan att delta också i ett annat sammanhang (Brady m.fl. 1999). Att delta i många olika sammanhang kan öka sannolikheten att få förfrågan att delta politiskt. Resultaten från analyserna visade att sannolikheten att ha helt ha avstått från form av politiskt deltagande minskade med antalet olika organisationer där någon var aktiv. Antalet olika typer av organisationer som de svarande var aktiva inom hade framför allt ett samband med deltagande i namninsamlingar, demonstrationer och direkta kontakter med politiker. Att vara ideellt aktiv inom flera olika typer av organisationer kan även vara ett tecken på ett starkt engagemang i lokalsamhället. Någon som deltar i många olika typer av organisationer kan vara en eldsjäl vilket i sin tur skulle kunna förklara den ökade benägenheten att utföra olika former av politiskt deltagande. Sammantaget visar analyserna på att vara ideellt aktiv inom flera olika organisationskategorier har ett samband med vissa former av politiskt deltagande.

I linje med tidigare forskning visar resultaten från analyserna i kapitlet att de som är ideellt aktiva också oftare deltar politiskt mellan valen genom olika handlingar. Att vissa grupper deltar politiskt oftare än andra kan väcka frågor om politisk jämlikhet. Grupper som deltar oftare i något sammanhang kan få större inflytande samtidigt som de som inte deltar riskerar att deras åsikter får mindre utrymme i den allmänna debatten och därmed mindre inflytande. Om andra med liknande åsikter och intressen som dem som inte deltar politiskt återfinns bland dem som deltar behöver inte den politiska ojämlikheten per automatik öka. Att grupper deltar politiskt i olika utsträckning har sannolikt störst betydelse i frågor som är starkt polariserade, det vill säga när avstånden i åsikter mellan grupper är stora, och om

gruppen som inte deltar har helt andra åsikter än de som deltar ofta och i många olika sammanhang. Huruvida de ideellt aktivas åsikter skiljer sig åt från övrigas är en fråga för kommande studier att undersöka.

Bilaga

Tabell 2 Motiv till att vara ideellt aktiv, explorativ faktoranalys

Roterade faktorer, varimax	Faktorer			
	Gemenskap (1)	Politik (2)	Instrumentell (3)	Praktik (4)
att du arbetar ideellt tillsammans med vänner?	,783			
att du deltar i ett gott sammanhang eller gemenskap när du arbetar ideellt?	,613			
att du blir mer tillfreds med dig själv?	,606			
att du känner dig behövd när du arbetar ideellt?	,578			
att du kan förändra samhället?		,804		
att du kan uttrycka åsikter i frågor som är viktiga för dig?	,321	,695		
att du kan visa medkänsla med personer som har det sämre än vad du har	,348	,671		
att du kan få kontakter som kan hjälpa dig i arbetslivet?			,846	
att kunna skriva in i ditt CV eller få ett intyg på att du har arbetat ideellt?			,825	
att du lär dig något genom de praktiska erfarenheter du får av att arbeta ideellt?			,433	,670
att du upplever ett tvång eller förväntan från andra att arbeta ideellt?			,381	-,666
att du lär dig mer om det du arbetar ideellt med?			,393	,647
att du gör något konkret inom det område du är engagerad i?	,358			,510

Principal komponent analys (PCA); Varimax rotation med Kaiser normalisering.

Förklarad varians totalt: 60,8%, förklarad varians fördelad på faktorer: faktor 1: 16,9%; faktor 2: 15,4%, faktor 3: 15,4%; faktor 4: 13,2%. För att göra tabellen något mer lättläst redovisas inte värden under 0.3.

Litteratur

- Almond, G. & Verba, S. (1963). *The civic culture: Political attitudes and democracy in five nations*. Princeton: Princeton University Press.
- Brady, H. E., Schlozman, K. L., & Verba, S. (1999). Prospecting for participants: Rational expectations and the recruitment of political activists. *American Political Science Review*, 93(1), 153-168.
- von Essen, J., & Wallman Lundåsen, S. (2015). Medborgerligt engagemang—klassresa eller klassklyfta. I *Låt fler forma framtiden!* Forskarantologi, underlag till 2014-års demokratiutredning, Justitiedepartementet.
- Granovetter, M. S. (1977). The strength of weak ties. I S. Leinhardt (red.), *Social networks* Philadelphia: Elsevier.
- Grimes, M., & Esaiasson, P. (2014). Government responsiveness: A democratic value with negative externalities? *Political Research Quarterly*, 67(4), 758-768.
- Lundberg, E. (2012). Changing balance: The participation and role of voluntary organisations in the Swedish policy process. *Scandinavian Political Studies*, 35(4), 347-371.
- Putnam, R. D. (1993). *Making Democracy Work*. Princeton: Princeton University Press.
- Quintelier, E. (2008). Who is politically active: The athlete, the scout member or the environmental activist? Young people, voluntary engagement and political participation. *Acta sociologica*, 51(4), 355-370.
- Schofer, E., & Fourcade-Gourinchas, M. (2001). The structural contexts of civic engagement: Voluntary association membership in comparative perspective. *American Sociological Review*, 66(6) 806-828.
- Teorell, J. (2003). Linking social capital to political Participation: Voluntary associations and networks of recruitment in Sweden. *Scandinavian Political Studies*, 26(1), 49-66.
- Teorell, J., Torcal, M., Montero, J. R. (2007). Political Participation: Mapping the Terrain. I J. W. van Deth, J. R. Montero & A. Westholm (red). *Citizenship and Involvement in European Democracies: A Comparative Analysis*. London & New York: Routledge.
- Tranvik, T., & Selle, P. (2005). State and citizens in Norway: Organisational society and state—municipal relations. *Western European Politics*, 28(4), 852-871.
- Van Ingen, E., & Van der Meer, T. (2016). Schools or pools of democracy? A longitudinal test of the relation between civic participation and political socialization. *Political Behavior*, 38(1), 83-103.
- Verba, S., & Nie, N. H. (1987). *Participation in America: Political democracy and social equality*. Chicago: University of Chicago Press.
- Verba, S., Schlozman, K. L., & Brady, H. E. (1995). *Voice and equality: Civic voluntarism in American politics*. Cambridge MA: Harvard University Press.
- Wallman Lundåsen, S. (2015). Civil society and political participation: What type of political participation is influenced by community level involvement in civil society? *Swiss Political Science Review*, 21(1), 140-157.
- Wollebæk, D. & Strømsnes, K. (2008). Voluntary associations, trust, and civic engagement: A multilevel approach. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 37(2), 249-263.

Vilka är medborgarna som inte gör ideella insatser?

Lars Svedberg

Vad gäller saken?

Det vi här vill tala om är de som uppger sig inte arbeta ideellt. Det vi främst vill ringa in och försöka karaktärisera är gruppen som *aldrig* har gjort insatser.

Innan vi presenterar olika empiriska data ska vi sätta in det vi här intresserar oss för i en vidare kontext, kort redovisa tidigare forskning, göra en första enkel empirisk redovisning, samt ange något om vad som sägs i politiken om detta. Efter det kommer en längre empiriskt baserad fördjupning och till sist förs en diskussion där vi sammanfattar resultaten och knyter an till annan forskning och politiska aktiviteter på området.

Det säger sig självt att vi med den ansats som beskrivs i denna rapport inte fångar allt det som skulle kunna betecknas som en insats. Det gäller till exempel en ideell insats som gjordes för länge sedan och har glömts bort eller att det som gjorts inte ses som ideellt arbete (även om andra kanske skulle göra det). Trots våra enträgna försök att redan från första studien fånga så mycket engagemang och insatser som möjligt, knyta an till internationell forskning och inte ensidigt förlita oss till en svensk/skandinavisk folkrörelsetradition (se SOU 1993:82) är det här en begränsning. Låt oss dessutom påminna läsaren om att vi kommer att kunna anlägga ett långt tidsperspektiv och därmed fånga upp vad människor betraktade som en insats alltifrån 1992 till 2019. Ett observandum är dock att förskjutningar av vad som ses som ideellt arbete kan förändras över tid.

När vi griper oss an detta och vill försöka öka förståelsen för vilka det är som inte gör ideella insatser bör vi hålla en del faktorer i minnet. En är att andelen invandrare i den svenska befolkningen har ökat språngartat under undersökningstiden. Dessutom är andelen gamla människor större än någonsin. Därtill utgår vi från att synen på, och värderingar runt, ideellt arbete kan ha förändrats, inte minst bland yngre och mot bakgrund av de så kallade individualiseringsprocesser som skett i Västvärlden (se tex Fridberg & Henriksen, 2014; Hustinx, 2010). Vi har också, sedan 1980-talet, sett en ökande ojämlikhet få fäste i stora delar av samma västvärld, inte minst i Sverige. Dessa faktorer kan få betydelse. Den första studien (1992) gjordes också under en tid då folkrörelsetraditionen fortfarande stod relativt stark, trots att forskare redan då sjöng dess svanesång (se tex Peterson, Westholm & Blomberg, 1993). Mot denna bakgrund vågar vi anta att vi kan ha att göra med delvis olika generationer av medborgare när det gäller synen på, och deltagande i, ideellt arbete. Detta skulle kunna ge så kallade kohorteffekter. Vilka specifika betydelser det vi här pekat på kan få kan vi inte svara på. Men de utgör en viktig bakgrund.

Det kan också ha skett väsentliga förändringar när det gäller *efterfrågan* på ideellt arbete. I ett skandinaviskt komparativt projekt (se Henriksen, Strømsnes & Svedberg (red.), 2019) har vi visat att denna faktor har större betydelse i Skandinavien än på de flesta andra håll, detta tack vara en mycket omfattande infrastruktur av föreningar och föreningsliv. Det sistnämnda har vi redan diskuterat i tidigare avsnitt av rapporten men de kan få betydelse också i detta sammanhang. Genom ovan nämnda studie vet vi också att sett över tid kommer en stor andel av befolkningarna i de skandinaviska länderna att vara eller ha varit aktiva och ha gjort ideella insatser.

Låt oss stanna här och understryka att vi utgår från att det finns en mängd (samverkande) faktorer som kan antas påverka vilka som inte gör insatser och att skälen till detta kan förändras över tid och över olika generationer. Mot denna bakgrund har vi ändå för avsikt i detta kapitel att försöka skapa lite större klarhet kring vad som karaktäriserar dem som inte gör insatser och om det går att urskilja några undergrupper.

Annan forskning

Det verkar finnas påfallande lite specifika *empiriska* studier av de som inte gör insatser, såväl i Sverige som i till exempel de övriga skandinaviska länderna. I en svensk studie (se Olsson, 2007) granskas dock 2005 års befolkningsstudie av ideellt arbete lite närmare. Där studeras de som inte gjort några ideella- eller informella insatser och heller inte ingick i något socialt nätverk under det år som föregick intervjun. Det blir med andra ord ett relativt strängt kriterium för icke-delaktighet vid en viss tidpunkt. Gruppen utgjorde 20 procent av den vuxna svenska befolkningen. Efter att ha prövat några olika modeller drar författaren slutsatsen att den här gruppen har något sämre socioekonomiska förhållanden, framför allt i form av lägre inkomst, lite sämre självskattad hälsa och politisk handlingsförmåga och träffar mer sällan familj och vänner. Föräldrarna har dessutom i lägre grad varit aktiva i föreningslivet. En annan slutsats är att skillnaderna inte alls är dramatiska men att denna grupp ändå kan sägas präglas av ett ”relativt ensamhetsmönster” enligt författaren.

I en omfattande dansk befolkningsstudie (se Fridberg & Henriksen, 2014) om ideellt och informellt arbete som bygger på både så kallade tvärsnittsdata och paneldata, vilket innebär att man följer samma individer över tid, finner forskarna att de som *aldrig* har gjort några ideella insatser utgör 33 procent av befolkningen och karaktäriseras av en lite större andel kvinnor än män och att andelen är fler bland de yngsta och äldsta. Andelen bland de äldsta (66–85 år) som säger sig aldrig ha utfört ”frivilligt arbete” minskar dock under undersökningsperioden 2004–2012. Författarna tolkar det så att detta är en återspeglning av att en allt större andel av den danska befolkningen har kommit att delta i sådana här aktiviteter från 1990-talet och framåt. Vidare slår utbildning igenom starkt på så sätt att ju lägre utbildningsnivå, desto lägre engagemang. När forskarna frågar om skälen till att inga ideella insatser gjorts under det år som föregick intervjun svarade betydligt fler än hälften att de inte har haft tid eller hellre använt tiden till något annat. Det näst mest frekventa svaret var att de inte varit intresserade och sedan kom svaret att de inte blivit tillfrågade. Författarna drar slutsatsen att omkring 20 procent av den vuxna danska befolkningen inte kan tänka sig att ägna sig åt ”frivilligt obetalt arbete”.

I en internationell komparativ studie – The Eurovol Study – jämfördes det ideella engagemanget vid samma tidpunkt i tio europeiska länder, däribland Sverige. I denna undersökning tillfrågades också de som inte gjort några insatser under *föregående* år om skäl till detta. Också här visar sig den vanligaste orsaken vara att inte ha haft tid, därefter angav de intervjuade att de inte blivit tillfrågade. Detta gällde också för Sverige där knappt hälften svarade att de inte haft tid (se Gaskin & Davis Smith, 1995; Jeppsson Grassman & Svedberg, 1995, 1996). I Sverige, till skillnad mot i några andra länder, är det som vi sett också lite fler kvinnor än män som inte gör ideella insatser. En av slutsatserna i studien är att det verkar finnas ett begränsat idémässigt baserat motstånd mot att engagera sig i de länder som undersökts och att det inte verkar skilja sig åt mellan generationerna.

Det har långt fram i tiden funnits ett anmärkningsvärt litet intresse för att betrakta frågor om deltagande och engagemang ur ett köns-/genusperspektiv. Först från millennieskiftet och framåt började det dyka upp svenska (se tex Blennberger, Jeppsson Grassman & Haberman, 2000; Stark & Hamrén, 2000) och skandinaviska (se tex Ottesen, Skirstad, Pfister & Habermann, 2010) studier som undersökt varför den kvinnliga andelen av befolkningarna i lägre utsträckning gör insatser och i mindre grad deltar i beslutssammanhang. En slutsats som verkar gälla för både Sverige och de övriga skandinaviska länderna är att de organiserade delarna av det civila samhället av tradition varit en manlig bastion, inte minst idrotten och att sektorn hamnat efter övrig utveckling. Ett observandum i detta sammanhang är dock att i den ovan nämnda komparativa skandinaviska studien om ideellt arbete slås fast att det är sporten som gör skillnad. Författarna visar att när man tar bort sport så är andelen kvinnor som inte gör insatser inte större än andelen män och att det gäller i alla de tre skandinaviska länderna (se Boje, Hermansen & Møberg, 2019).

En första översikt

De tidigare redovisningarna i rapporten har fokuserat på dem som gör ideellt arbete. I det kommande avsnittet vänder vi nu på perspektivet och redovisar andelarna av hela befolkningen som säger sig inte göra insatser vid en viss tidpunkt, på lite längre sikt och på lång sikt. Avsikten är bara ett ge en första överblick. I befolkningsstudierna har vi först från och med 2009-års studie ställt frågan om hur det var för fem år sedan respektive frågan om man någonsin gjort ideella insatser.

Tabell 1. Andel av befolkningen (20–74 år) som inte gjort någon insats under året som föregick intervjun, 1992–2019. I procent av befolkningen, totalt och efter kön¹

År	Totalt	Kvinnor	Män
1992	52	56	48
1998	48	50	47
2005	49	51	47
2009	52	57	46
2014	47	50	43
2019	49	53	44

¹ I denna tabell redovisas åldersintervallet 20–74 år. Skälet är att vid den första befolkningsstudien lades den övre åldersgränsen vid 74 år. Något godtyckligt har vi lagt den nedre åldersgränsen vid 20 år, detta med hänsyn taget till att vi också ställer en fråga om hur det var fem år tidigare och att vi då inte bedömt den sedvanliga åldersgränsen 16 år som lämplig.

Tabell 2. Andel av befolkningen (20–84 år) som inte gjort någon insats under året som föregick intervjun och inte heller gjort det fem år tidigare, 2009–2019. I procent av befolkningen, totalt och efter kön.

År	Totalt	Kvinnor	Män
2009	40	44	36
2014	42	44	38
2019	38	40	35

Tabell 3. Andel av befolkningen (20–84 år) som uppger att de aldrig har gjort en insats, 2009–2019. I procent av befolkningen, totalt och efter kön.

År	Totalt	Kvinnor	Män
2009	26	30	21
2014	19	21	17
2019	22	24	17

Vi vill understryka att dessa tre tabeller i viss mån är överlappande på så sätt att alla de som aldrig gjort några insatser i Tabell 3 också finns med i Tabell 1 och Tabell 2, vart och ett av åren, liksom att en del av dem i Tabell 1 också finns med i Tabell 2.

Vi ska återvända till empiriska data lite mer ingående men kan återigen konstatera att det här är andra sidan av myntet av det vi hittills presenterat i denna rapport. Naturligt nog minskar andelen som inte gjort något när vi rör oss från att fråga om man inte har gjort något vid intervjutillfället eller under föregående år, över till att fråga om man inte ha gjort något under föregående år men inte heller fem år tidigare till frågan om att eventuellt aldrig ha gjort något. Vi ser också att det är så få som omkring fyra av tio som i genomsnitt inte har gjort några ideella insatser under åren före intervjun och att det tycks vara en påfallande *liten* grupp av befolkningen mellan 20–84 år som aldrig har gjort någon ideell insats. Vi finner också och i linje med vad vi tidigare redovisat i denna rapport en *anmärkningsvärd stabilitet* när det gäller andelen som inte gör eller inte har gjort några insatser. Det är värt att understryka denna stabilitet, inte minst mot bakgrund av de slags förändrade betingelser som beskrevs i inledningen på detta kapitel. En slags förklaring skulle kunna vara att samtidigt som vi fått en ökad ojämlikhet som skulle kunna leda till minskat deltagande i vissa grupper, har den generella utbildningsnivån i befolkningen ökat dramatiskt – det sistnämnda, alltså högre utbildning – har som vi sett i denna rapport ett starkt samband med större engagemang i ideellt arbete. Därtill ser vi att en större andel kvinnor än män inte gör ideella insatser vid ett givet intervjutillfälle men inte heller i ett längre eller livslångt perspektiv. Sammantaget verkar vi med andra ord ha att göra med ett till omfånget mycket stabilt fenomen som dock väcker engagemang och oro, inte minst politiskt.

Vad sägs och görs i politiken?

Låt oss betona att det finns en stark svensk och skandinavisk politisk tradition där icke-deltagande eller ”passivitet” när det gäller ideellt engagemang i första hand inte ses som ett eventuellt personligt bekymmer utan snarare som ett samhällsproblem (se tex En politik

för engagemang – långsiktighet och oberoende för civilsamhället Skr. 2017/18:246). Föreningsdeltagande har betraktats ur ett resursperspektiv. I samma tradition har det ideella engagemanget och de ideella insatserna inte sällan setts ut ett förpliktelseperspektiv (se tex Ambjörnsson, 1988; SOU 1999:84). Bakgrunden till dessa synsätt har bland annat att göra med att i den skandinaviska folkrörelsetraditionen antas föreningslivet fungera som en ”demokratiskola” (se tex SOU 200:1) och i en anglo-amerikansk tradition medföra både individuella fördelar och samhällelig nytta (se t.ex. Putnam, 2000).

Alltsedan början på 1990-talet har det också funnits rätt så stora förhoppningar om det civila samhällets och det ideella arbetets stora betydelse för att få till stånd integrationsprocesser och en ökad social sammanhållning (se tex SOU 1996:55; SOU 2016:13). Fokus har varit både på en allt större grupp invandrare som riskerar att marginaliseras och kanske hamna helt utanför, men också på andra grupper som riskerar att marginaliseras, bland annat genom den ökande ojämlikheten. I en slagfärdig formulering skriver Erik Amnå (2008:12): ”I Sverige hoppas politikerna fortfarande på medborgare de sannolikt aldrig någonsin kommer att få.” Mot fonden av det här har målmedvetna satsningar skett med särskild inriktning (och styrning) mot kvinnor, invandrare, unga, socioekonomiskt utsatta och olika minoritetsgrupper under den övergripande devisen ”delaktighet, jämställdhet och mångfald” (se tex SOU 2007:66 och regeringens proposition 2009/10:55).

I skärningspunkten mellan politik och forskning har också frågan om *tillhörighet* uppmärksamats alltmer, inte minst i forskning om det moderna utvidgade eller sociala medborgarskapet (se tex Dahrendorf, 1980; Boje, 2010; 2017). Här skiljer forskarna ibland på ”det ordinära medborgarskapet”, där bland annat de informella insatserna ingår ”det aktiva medborgarskapet” där rösta vid val, ta aktiv del i det offentliga livet och att engagera sig i ideellt arbete med mer ingår och det ”aktivistiska medborgarskapet” där till exempel civil olydnad och kamp för mer omfattande samhällsförändringar ingår.

Att ringa in dem som inte gör insatser I

Vi har redan presenterat några uppgifter om hur stor andel av den vuxna befolkningen som inte gör några insatser. När nästan hälften av befolkningen inte är engagerad i ideellt arbete blir inte träffsäkerheten för att karaktärisera gruppen särskilt hög om det bara vid ett enda givet intervjutillfälle görs försök att ringa in dem som vid inte gör några insatser (se också Qvist, Folkestad, Fridberg & Wallman Lundåsen 2019). Slutsatsen blir, som redan sagts, att fokus kommer att ligga på att beskriva gruppen som säger sig aldrig ha gjort insatser. Vi har, som redan nämnts, uppgifter om detta från och med 2009-års studie.

Som vi sett i kapitlet om ideellt arbete ställde vi en fråga till alla i 2019 års studie om de utöver allt vi hade frågat om avseende ideellt arbete (och som vår undersökningsgrupp hade svarat nej på) hade gjort några ideella insatser eller varit volontär i samband med en ”särskild händelse” under senare år, illustrerat med flyktingvåg och skogsbränder. På detta svarar, som vi redan sett, 11 procent av hela befolkningen att de gjort en sådan insats medan det gällde för endast 3 procent av kvinnorna och 4 procent av männen i vår undersökningsgrupp. Det är sannolikt en indikation på att den grupp som vi här försöker ringa in och karaktärisera inte har särskilt stora likheter med den grupp som Erik Amnå

(2008) kärnfullt kallat jourhavande medborgare; alltså en grupp som har kapacitet och under vissa omständigheter kommer att bli aktiv och göra insatser men som annars inte gör det. Amnås resonemang avser direkt politiskt engagemang men har ändå viss bäring på det som vi här undersöker.

En kort diskussion om kön

Vi underströk i den tidigare redovisningen den anmärkningsvärda stabiliteten över tid när det gällde andelen som står utanför, både kort- och långsiktigt samt den bristande balansen mellan män och kvinnor. Mot bakgrund av det sistnämnda är det värt att påminna om att vi i dessa befolkningsstudier har försökt fånga nya mindre traditionella former av ideellt engagemang som möjligtvis kunnat nå fler kvinnor, liksom fler yngre. Till detta ska läggas att delar av föreningslivet försökt att komma till rätta med förhållanden som missgynnat kvinnor, både genom egna initiativ och politiska ”direktiv”. Detta är betingelser som möjligen skulle kunna påverka könsfördelningen och fånga unga som är aktiva i nya former eller under andra villkor än de traditionella formerna.

Vi kan konstatera att andelen kvinnor som inte gjort insatser vid intervjutillfället var något högre 1992² och 2009, alltså vid konjunkturedgångar. Om det finns ett direkt orsakssamband vet vi naturligtvis inget om. Eftersom nedgången efter krisen 2007–2008 var kort och begränsad för Sveriges del går det också att tänka sig att lika viktigt som storleken på en faktisk nedgång är den oro över samhällsutvecklingen som uppkommer och att kvinnor i högre grad än män fångar upp denna. Samtidigt fanns en tendens till minskande skillnader mellan könen vid slutet på 1990- och början på 2000-talet som därefter bröts. Sammantaget kan vi ändå och återigen konstatera att varken politiska ambitioner, insatser från den ideella sektorn, högkonjunktur som vid 2019 års undersökning, generationsskiftet eller delvis förändrade metodologiska ansatser verkar få något större genomslag. Istället är andelen kvinnor respektive män som står utanför och inte gör några insatser relativt konstant, både i ett kort och långt perspektiv.

I den ovan nämnda skandinaviskt komparativa studien (Boje et al.) drar forskarna dock slutsatsen att det håller på att ske en utjämning mellan könen i alla de tre skandinaviska länderna när det gäller ideellt engagemang. Detta görs dels med hänvisning till att jämlikheten ökat på områden som arbets- och familjeliv samt att kvinnor sammantaget har tillgång till mer resurser än tidigare; dels med hänvisning till att det direkt socialt inriktade engagemanget har ökat i de tre länderna. Men den nya befolkningsstudien för Sverige som presenteras i denna rapport bekräftar inte denna utveckling. Vi har istället sett hur idrottens dominans minskar något – som vi redan vet är en starkt bidragande orsak till att det är fler aktiva män än kvinnor – liksom det socialt inriktade engagemanget. Skillnaderna mellan könen är signifikanta och återigen lika stora som när vi påbörjade studierna i början på 1990-talet. För att förklara dessa tydliga och varaktiga skillnader måste vi söka andra slags förklaringar, som i det svenska civilsamhällets interna organisering, kvinnors ojämlika vardagsvillkor – inte minst i familjen –, möjligen också kvinnors preferenser, eller kanske finns det förklaringar av helt andra slag.

2 Nota bene bara i ett prospektivt men inte retrospektivt perspektiv. Det finns inga nationella studier som före 1992 hade den breda ansats som vi här laborerar med och som inte utgick från en folkrörelseansats som vi skulle kunna jämföra med.

En kort diskussion om ålder

För att lite mer precist ringa in dem som aldrig gjort ideella insatser kan vi också titta på hur det ser ut i olika åldrar vid studien 2019. Vi kan då se att naturligt nog är andelen av befolkningen som aldrig gjort några ideella insatser totalt sett lite större bland de yngsta för att sedan sjunka och vara stabilt låg bland de medelålders och äldre samt återigen öka något litet bland de allra äldsta. I den äldsta gruppen har andelen i befolkningen som aldrig gjort några insatser minskat rätt mycket under undersökningsperioden 2009–2019. Det finns möjligen flera orsaker till detta men en är sannolikt att den mycket aktiva så kallade 1940-talsgenerationens stora engagemang slår igenom här. För svensk del blir, som vi redan sett, den sammantagna effekten att en ungefär lika stor (liten) andel helt stått utanför ideellt engagemang till skillnad mot vad vi redovisade för till exempel Danmark.

Låt oss gå vidare och skilja på män och kvinnor vid 2019 års studie. I åldersgruppen 75–84 år uppger en anmärkningsvärt stor andel kvinnor, nästan 1/3, att de aldrig gjort någon insats medan andelen bland männen däremot är mycket låg, bara en dryg tiondel säger sig aldrig ha gjort en insats. Könsskillnaderna blir därmed stora i den äldsta åldersgruppen, alltså den åldersgrupp som är född mellan 1935–1944. Dessa data pekar mot en manligt präglad och dominerad ideell sektor där idrotten och fritid tagit avsevärd plats och som dragit in en anmärkningsvärt och manne unikt stor andel av de äldre svenska männen i aktiviteter under livsloppet.

Låt oss avsluta denna presentation och diskussion om kön och ålder med att påtala att om vi nu också granskar de yngre utifrån ett könsperspektiv är det vid 2019 års studie faktiskt fler män än kvinnor som aldrig gjort en ideell insats. Det här pekar möjligen mot långsiktiga förändringar av balansen mellan män och kvinnor som ännu inte hunnit få ett tydligt genomslag. Och vi vågar säga att det under en tioårsperiod verkar ske vissa ”interna” förändringar av både ålder och kön när det gäller dem som aldrig gjort insatser. Frågan är om det handlar om kortsiktiga fluktuationer eller mer varaktiga förändringar.

Några ytterligare karaktäristika för gruppen

Vad har vi då för ytterligare uppgifter som kan bidra till att ringa in och möjligen karaktärisera gruppen? Om vi ser till gruppen som helhet kan vi utifrån den senaste befolkningsstudien och med utgångspunkt i några grundläggande socioekonomiska förhållanden konstatera att de i stort sett förvärvsarbetar som den övriga befolkningen,³ studerar eller uppstår pension, har en åldersspridning som liknar befolkningen i övrigt, bor i mellanstora städer och storstäder i lika stor utsträckning men i lite lägre grad i tätorter, mindre städer och på landsbygd än befolkningen i övrigt. Vidare är de i högre grad ensamstående, har lägre utbildning, bor i hyresrätt i större utsträckning men har lika stora inkomster som befolkningen i övrigt. De är också i lite större omfattning första generationens invandrare. Så här ser det ut så långt tillbaka som vi har data, i detta fall från och med 2009 års studie. När vi skärper anspråket på jämförelsegrupp och istället jämför med dem som vid 2019 års studie gör mer omfattande insatser, det vill säga i genomsnitt mer än tio timmar per

3 Vi vill göra läsaren uppmärksam på att vi i detta kapitel laborerar med olika jämförelsegrupper: *hela befolkningen* där alltså undersökningsgruppen inkluderas, övrig befolkning, alltså de som vid något tillfälle gjort ideella insatser samt *den grupp som gör mer omfattande insatser* (se nedan), alla vid 2019-års studie.

månad, bekräftas det ovanstående med tillägget att det är starka signifikanta skillnader när det gäller hushållstyp, utbildningsnivå och boendeform, alltså de som aldrig gjort insatser är oftare ensamstående, har lägre utbildning och bor oftare i hyresrätt.

Sammanfattningsvis är det inte sällan skillnader men oftast inte dramatiskt stora skillnader när vi jämför. Detta är också i linje med tidigare presenterad forskning.

Att ringa in dem som inte gör insatser II

Vi återvänder till jämförelsen mellan de som aldrig gjort insatser och den grupp som gör mer omfattande insatser och tar återigen utgångspunkt i 2019 års befolkningsstudie. Vi finner att den förstnämnda gruppen å ena sidan i signifikant lägre utsträckning har tillgång till ett informellt nätverk och att de i mycket lägre utsträckning brukar delta i gudstjänst, andakter, böner eller liknande. Å andra sidan arbetar de lika mycket och det är mycket små skillnader när det gäller umgänge med släkt som man inte bor med, till exempel barn, syskon eller föräldrar. Vår undersökningsgrupp har dock en något sämre självskattad hälsa i jämförelse med den mycket aktiva gruppen, framför allt är det färre som mår ”mycket bra” respektive fler som mår ”dåligt”. Den generella tilliten är också lägre, utan att för den skulle vara anmärkningsvärt låg.

När vi ställer följande frågor som försöker fånga ett politiskt perspektiv och ett resursperspektiv får vi med samma jämförelsegrupper tydliga signifikanta skillnader på alla punkter. Alternativen var:

- deltagit i namninsamling eller upprop, även på internet
- deltagit i någon bojkott, köpstrejck
- deltagit i någon demonstration
- kontaktat tjänsteman för att påverka beslut i samhällsfråga
- kontaktat politiker för att påverka beslut i samhällsfråga
- skrivit eller delat texter andra har skrivit med ett politiskt budskap på internet.

Sju av tio bland dem som aldrig gjort insatser svarar att de inte gjort något av detta, medan andelen för gruppen som gör mer omfattande insatser var fyra av tio. Det är värt att understryka att det inte är en försumbar grupp bland dem som aldrig gjort insatser som ändå har deltagit i namninsamlingar och upprop eller som skrivit eller delat politiska budskap på internet. Den sistnämnda gruppen är ändå bara hälften så stor som gruppen bland dem som gör mer omfattande insatser.

Vi kan sammantaget slå fast att det är avsevärda skillnader mellan de två grupperna avseende politisk aktivitet och tillgång till en viss typ av resurser. För att sätta in dessa uppgifter i en lite vidare kontext vill vi hänvisa till en väletablerad statsvetenskaplig modell – den så kallade CVM-modellen (Civic voluntarism model) för politiskt deltagande⁴. Där talar forskarna om att individens engagemang och politiska deltagande sammanhänger med resurser, motivation och tillgång till rekryterande nätverk (se Verba, Schlozman & Brady, 1995). I anslutning till denna modell har också termen ”medborgerliga färdigheter”

⁴ Alba Stjärnkvist vid Myndigheten för civilsamhälles- och ungdomsfrågor har gjort en väl genomarbetad presentation av modellen.

utvecklats (Klofstad, 2016). Med det sistnämnda avses till exempel utbildning, förmåga att kommunicera och erfarenheter av organisationsarbete. Vi har sett hur vår undersökningsgrupp har en bräcklig ställning när det gäller flera av de ovanstående betingelserna och inga erfarenheter av ideellt arbete i någon form, medan motsatsen tycks gälla för jämförelsegruppen – alltså de som gör mer omfattande insatser. En sådan här mer teoretiskt orienterad modellansats kan därför bidra till att kasta lite ljus över hur undersökningsgruppen verkar komma till korta i ett antal hänseenden när det gäller att göra sin röst hörd eller att delta i politiska aktiviteter (se också von Essen & Wallman Lundåsen, 2015).

Attityder, synsätt och skäl

I undersökningen fanns också ett antal frågeställningar om det ideella arbetets betydelse och roll i samhället. I den nedanstående tabellen redovisas frågeställningarna i form av påståenden samt uppgifter från 2019-års studie avseende hela befolkningen (tidigare redovisat i kapitlet om ideella insatser), den grupp som gör mer omfattande insatser och gruppen som aldrig gjort ideella insatser. Det som redovisas i procenttal är de som säger sig ”instämma” eller ”instämma helt” i påståendena.

Tabell 4. Uppfattningar om det ideella arbetets betydelse och roll i samhället, 2019. I procent av alla svarande i respektive grupp som instämmer i följande påståenden

Frågeställningar	Hela befolkningen	Mer insatser	Aldrig insatser
De som arbetar ideellt ger något annat än det som avlönad professionell personal erbjuder	66	74	54
Om stat kommun och regioner tog sitt fulla ansvar skulle det inte finnas behov av ideellt arbete	29	24	34
Alla har en moralisk skyldighet att arbeta ideellt någon gång i sitt liv	35	43	23
Ideellt arbete är ett hot mot avlönat arbete och används för att göra nedskärningar i samhällets utgifter	13	14	15
Engagemang i ideellt arbete hjälper människor att ha en aktiv roll i ett demokratiskt samhälle	82	90	68

Vi ser att gruppen som aldrig har gjort några insatser systematiskt och utan undantag i högre respektive lägre grad, beroende på frågeställningen, instämmer i ovanstående påståenden i jämförelse med de två andra grupperna. Samma mönster ser vi för gruppen som gör mer insatser i jämförelse med hela befolkningen. Individerna i alla tre grupperna svarar med andra ord på helt förutsägbara sätt när man jämför dem med varandra men det finns anledning att stanna upp inför några punkter.

Trots det ovan sagda kan vi konstatera att en klar majoritet bland dem som aldrig gjort några ideella insatser tillskriver ideellt arbete ett särskilt värde och en särskild betydelse för samhället i sin helhet. Det är en oväntat stor andel och möjligen aningen paradoxalt men samtidigt vill vi betona att vad vi försöker fånga upp här begränsar sig till de intervjuades

allmänna attityder som inte förutsätter handlingar.⁵ Något som möjligen är en indikation på denna åtskillnad mellan attityder och beredskap till handling är att endast en knapp fjärdedel av gruppen som aldrig gjort några insatser instämmer i påståendet att alla har en moralisk skyldighet att göra ideella insatser någon gång i sitt liv.

Sammantaget pekar dock inte det här på att den grupp vi intresserar oss för på något entydigt sätt tar avstånd från ideellt engagemang, snarare tvärtom. Det här är också helt i linje med rönen från den tidigare refererade europeiska studien.

I intervjuerna har vi också frågat den här gruppen om skäl till att man aldrig gjort några ideella insatser.

Tabell 5. Angivna skäl till att aldrig ha arbetat ideellt, 2019. I procent av de som aldrig gjort någon insats⁶

Jag tycker inte att jag haft tid	55
Jag har aldrig blivit tillfrågad	21
I det sammanhang jag hör hemma är det inte vanligt att arbeta ideellt	4
Jag skulle aldrig arbeta gratis för andra	1
Annat	24

Här ser vi att de två viktigaste angivna skälen, jämte alternativet annat, är att de intervjuade inte uppger sig ha haft tid eller inte blivit tillfrågade. Vid den tidigare presentationen av den europeiskt komparativa studien visade vi på att samma grundläggande mönster inte bara verkar gälla för Sverige utan för alla de övriga nio länderna i studien när människor tillfrågas om varför de inte arbetat ideellt (Gaskin & Davis Smith, a.a.). Det här verkar i stort också gälla i den danska studie vi tidigare redogjort för.⁷

Vi har inte empiriskt underlag att ifrågasätta de sociala omständigheter och de uppgifter som de intervjuade uppger här, det vill säga att drygt hälften av gruppen inte uppfattar sig ha haft tid. En sådan grundläggande betingelse tillsammans med det faktum att en ganska stor grupp säger sig aldrig ha blivit tillfrågad ger en grund för att bättre försöka förstå varför en ansenlig del i gruppen inte gjort några ideella insatser. Dock vill vi göra läsaren uppmärksam på att de av oss använda frågeställningarna möjligtvis är alltför trubbiga för att fånga upp till exempel en intresse- och prioriteringsdimension.

Vi vill också påminna om att gruppen i genomsnitt verkar ha mindre tillgång till olika sociala arenor än de som gör mer omfattande insatser har, vilket sannolikt bidrar till att ytterligare

5 Här kommer ofrånkomligen också frågan om social önskvärdhet i intervjuaren, hur våra frågeställningar formulerats etcetera in (se t.ex. Wärneryd m.fl. 2011).

6 Var och en har haft möjlighet att uppge fler än ett alternativ.

7 Värt att observera är dock att i de båda ovan nämnda studierna ställdes dessa frågor endast till dem som vid intervjutillfället eller året dessförinnan inte gjorde några insatser; alltså inte till de som aldrig gjort insatser. Det är vidare intressant att i den tidigare refererade danska studien av Fridberg & Henriksen från 2014 finns svarsalternativet att man inte varit intresserad med, vilket en ansenlig del av de som inte gör ideella insatser instämmer i. Dessutom fanns inlagt i alternativet att inte ha tid i samma studie också tillägget ”eller hellre använt tiden till något annat”, vilket för in både en motivations- och en prioriteringsdimension utöver en tidsaspekt.

förklara det uteblivna engagemanget (se t.ex. Jeppsson Grassman & Svedberg 1999; 2007). I linje med tidigare presenterad forskning pekar det här mot att minst lika viktigt som attityder, synsätt, socialt arv etcetera sannolikt är mer direkta konkreta betingelser som brist på tid och intresse, att inte ha blivit sedd och tillfrågad eller ha begränsad tillgång till olika sociala arenor.

Att försöka öka precisionen och ge viss överblick

Hittills har vi bara försökt ringa in och beskriva de som aldrig gjort insatser utifrån enskilda variabler, vilket naturligtvis har ett grundläggande värde för att beskriva och fånga gruppen som helhet, inte minst i förhållande till andra grupper.

Vi ska nu försöka komma ett steg vidare genom att genomföra några så kallade binära logistiska regressionsanalyser. Dessa syftar till att mäta vilken inverkan varje variabel för sig har vid kontroll av övriga variabler. Vi slår här samman undersökningsresultaten från 2009, 2014 och 2019 för att få ett lite stabilare och större underlag. I analyserna jämförs de som aldrig utfört ideellt arbete dels med alla övriga, dels med de som gjort mer omfattande ideella insatser. I ett första steg som kallas socioekonomisk grundmodell inkluderas ålder, kön, eventuell invandrarbakgrund, boendeform, förvärvsarbetsstatus, boendeort, hushållstyp, utbildningsnivå och inkomst. I ett andra steg som vi kallar en resurs/attitydmodell tillförs uppgifter om föräldrars eventuella deltagande i ideellt arbete, eventuell tillhörighet till nätverk, om man träffar släkt eller inte, tilliten till andra samt ett antal frågeställningar som rör synen på och attityden till ideellt arbete. I ett tredje steg tillförs självskattad hälsa samt eventuellt deltagande i gudstjänster och liknande. Variabeluppsättningarna baseras på resultat från tidigare studier samt på de resultat vi presenterat i denna studie. I alla de tre stegen finns samtliga personer som svarat på undersökningsfrågorna i studierna från 2009, 2014 och 2019.

Resultaten från det vi kallar en socioekonomisk grundmodell bekräftar och förstärker de data vi tidigare presenterat, det gäller både när vi jämför med befolkningen i övrigt, alltså alla de som vid något tillfälle i livet gjort ideella insatser, och när vi jämför med de som är mer aktiva. Låt oss först understryka att det är mycket små skillnader mellan grupperna när det gäller arbete, boendeort och ålder. Det här är inte ett förväntat resultat i förhållande till vad som kommit fram i tidigare forskning men där har det inte funnits den specifika typ av uppgifter vi har nu att utgå från. De som aldrig har gjort några insatser arbetar med andra ord i stort sett i lika stor omfattning som befolkningen i övrigt och när det gäller boendeort ser också detta i stort sett ut som för befolkningen i övrigt men med en lite större andel som bor i storstäder. Däremot är det vissa skillnader i hur människor bor, en större andel av vår undersökningsgrupp bor i hyresrätt än både befolkningen i övrigt och bland dem som gör mer insatser.

Det som skiljer sig åt är ett antal viktiga faktorer som vi redan diskuterat. Det är betydligt vanligare att kvinnor aldrig har gjort något ideellt arbete, liksom att gruppen i högre grad består av första generationens invandrare och att de är ensamstående med eller utan barn. Till detta kommer att en betydligt högre andel har lägre utbildning än resten av befolkningen. Detta blir extra tydligt när vi ser till andelen som har högskoleutbildning.

I det andra steget, det vi kallat arena-/resursmodell 1 och 2, bekräftas återigen och med viss tydlighet vad vi tidigare sett i jämförelserna mellan undersökningsgruppen, resten av befolkningen och de som gör mer. Detta betyder att gruppen bara träffar släkt i något mindre utsträckning men att de i betydligt mindre utsträckning tillhör något nätverk samtidigt som tilliten till människor i allmänhet är lägre. Det här gäller i jämförelse med båda grupperna men blir ännu tydligare i jämförelse med gruppen som gör mer insatser. Naturligt nog ser det precis likadant ut när det gäller föräldrars eventuella engagemang i ideellt arbete.⁸ Den självskattade hälsan är också lägre. När det gäller attityder till och syn på ideellt arbete så är det distinkta skillnader mellan vår undersökningsgrupp och de båda jämförelsegrupperna så till vida att de instämmer i betydligt högre eller lägre grad men skillnaderna är hela tiden något mer accentuerade mellan vår undersökningsgrupp och de som gör mer omfattande insatser. Det finns ett undantag och det gäller svaren på påståendet: ”Ideellt arbete är ett hot mot avlönat arbete och används för att göra nedskärningar i samhällets utgifter”. På denna punkt är skillnaderna relativt små. Detta pekar mot att det i begränsad utsträckning verkar finnas ett idémässigt/politiskt ställningstagande mot ideellt arbete i sig.

Att försöka öka precisionen och ge viss fördjupning

De refererade studierna i detta kapitel, liksom vår egen undersökning, karaktäriseras hittills av att vi undersöker enskilda faktorer och betingelser för de medborgare som inte gjort ideella insatser och som kan kasta mer ljus över den grupp vi intresserar oss för. För att få en något mer sammanhållen bild av vad som karaktäriserar de som aldrig gjort ideella insatser har vi genomfört en så kallad explorativ klusteranalys. Vi har utgått från individerna i 2019 års befolkningsundersökning för att se om vi kan ringa in lite mer distinkt åtskilda grupper bland dem som inte gör insatser. Vi har därför utifrån den forskning som finns och våra egna studier gjort några allmänna antaganden som vi avser att pröva:

- Det bör finnas en eller flera urskiljbara grupper med en bräcklig eller dålig socioekonomisk ställning och med tecken på svag sociokulturell förankring.
- Det bör också finnas en eller flera urskiljbara grupper som är relativt väl förankrade och med i huvudsak likartade betingelser som övriga medborgare, men som ändå inte gör insatser.

Den metod vi använder är som redan nämnts så kallad klusteranalys. Den kan användas för att försöka finna någorlunda homogena undergrupper i datamaterial. Individerna utgör grund för denna kategorisering och man utgår från mått på likhet eller distans. Valet av variabler har gjorts för att så långt möjligt ta tillvara de resultat vi hittills presenterat och för att skapa större klarhet kring vad som kan skilja olika undergrupper åt. Vid en första prövning visade det sig inte heller här att faktorerna ålder, arbete eller boendeort ger något tydligt utslag. De variabler som vi kom att ha med var: kön, sammanboende eller inte, barn eller inte, eventuell invandringsbakgrund, utbildningsnivå, boendeform, umgänge med släkt, tillit och självskattad hälsa. Till detta kom vi mot bakgrund av vad vi tidigare redovisat att ta med två frågeställningar om det ideella arbetets betydelse och roll i samhället, nämligen: ”Om stat, kommun och regioner tog sitt fulla ansvar skulle det inte finnas behov av ideellt arbete” och ”Ideellt arbete är ett hot mot avlönat arbete och används

⁸ Vi vill göra läsaren uppmärksam på att det endast finns uppgifter för 2009- och 2014-års studie när det gäller föräldrarnas eventuella engagemang i ideellt arbete.

för att göra nedskärningar i samhällets utgifter”. Som vi ser har denna variabeluppsättning stora likheter med den vi använde oss av i den logistiska regressionsanalysen.

Efter att ha provat en modell som gav sex kluster men där flera av klustren var svåra att skilja åt, prövades en modell med tre kluster. Denna modell gav betydligt mer distinkt åtskilda undergrupper bland dem som aldrig gjort några ideella insatser. I linje med våra ovanstående antaganden kunde vi urskilja tre någorlunda distinkta undergrupper, varav en kan hänföras till det första ovanstående antagandet och två till det andra. De benämningar vi nu ger dessa tre grupper är ett försök att fånga något karaktäristiskt, men blir ofrånkomligen till en något svepande övergripande karaktäristik. De stämmer därmed inte in för varje enskild individ. Den första gruppen karaktäriseras av att den har ett i flera meningar litet kapital. Den andra gruppen av att den har vissa resurser men påfallande låg tillit och den tredje synes fullt upptagen med att göra annat än ideellt arbete.

En grupp med litet eget kapital

Att det skulle finnas en sådan här grupp, alltså en undergrupp bland dem som aldrig gjort några ideella insatser och som verkar ha sämre betingelser än de flesta andra hade vi, som syns i antagandena, räknat med. Mindre förväntat är att gruppen, trots att den är den största undergruppen, endast utgör drygt 40 procent av alla dem som aldrig gjort några ideella insatser, eller knappt 10 procent av befolkningen.

Gruppen består i högre utsträckning av kvinnor än av män, i hög grad av ensamstående utan barn och av personer med mycket låg utbildning. Individerna i den här gruppen förvärvsarbetar i lägre grad än befolkningen i övrigt men också i jämförelse med de övriga grupperna och andelen pensionärer är större. Notabelt är dock att alla som arbetar har en (fast) anställning och här återfinns inte en enda företagare. Den här gruppen bor i minst utsträckning i villa och mest i lägenheter av olika slag. Man har i genomsnitt mycket låga inkomster, lägre än någon annan grupp vi studerar.

Om vi för ett ögonblick lämnar de socioekonomiska betingelserna kan vi vidare se att det här är en grupp som i stort sett umgås med sin släkt i lika stor utsträckning som den övriga befolkningen. Man gör också regelbundet informella insatser i något högre utsträckning än befolkningen i övrigt men skillnaderna är små. Å andra sidan har gruppen i anmärkningsvärt liten utsträckning tillgång till några nätverk, inte minst i jämförelse med befolkningen i övrigt och deltar i liten utsträckning i politiska aktiviteter eller tar kontakt med tjänstemän och politiker. Två ytterligare grundläggande faktorer är en sämre självskattad hälsa i kombination med rätt låg tillit till andra. Utifrån ett tillhörighetsperspektiv kan vi möjligen förvänta oss att den här gruppen skulle kunna stå utanför rätt mycket av det vi beskrivit som ”ett aktivt medborgarskap”, förutom det faktum att de inte gjort några ideella insatser. Gruppen karaktäriseras snarare av det som kallas ett ”ordinärt medborgarskap”. Vi har för lite precisa uppgifter för att kunna uttala oss med bestämdhet om detta men rätt mycket pekar i en sådan riktning.

Med tanke på vad vi tidigare skrivit i det här kapitlet vill vi höja ett varningens finger för att alltför lätt hamna i en misärbeskrivning av den här gruppen. Låt oss också påminna läsaren om att utgångspunkten för hela detta kapitel är att undersökningsgruppen inte

tar del i *en* aspekt av ett aktivt medborgarskap. Med detta sagt kan vi ändå konstatera att många i gruppen verkar ha bräckliga betingelser på ett antal områden. Vi utgår också från att det minskar möjligheterna till, eller kanske utesluter, ett ideellt engagemang men uppenbarligen utesluter det inte individerna i gruppen från att engagera sig och göra insatser av andra slag.

I värsta fall kan individer i den här gruppen råka ut för en aktiv social utestängning från omgivning och närsamhälle. Vad som talar mot detta är att åtskilliga ändå har regelbunden kontakt med sin närmaste släkt och att påfallande många gör informella insatser för andra, som till exempel anhöriga man inte bor med, vänner och grannar. Det här betyder å ena sidan inte att gruppen kan sägas ha ett utsatt liv i största allmänhet. Å andra sidan kan den definitivt inte sägas vara välförsedd när det gäller ”medborgerliga färdigheter”. Vi kan konstatera att vi vet föga om gruppens motivation, dess prioriteringar och vilja att delta men individerna tycks ändå ha en positiv grundsyn på ideellt arbete. Däremot har de i mycket liten utsträckning ”tillgång till rekryterande nätverk” för att nu använda språkbruket i den ovan nämnda CVM-modellen. Möjligen är många fullt upptagna av det de gör, tiden räcker inte till och resurserna är begränsade. Sammanfattningsvis är det uppenbart att det här är en kärngrupp bland dem som aldrig gjort några insatser och åtskilliga individer verkar ha ett begränsat eller litet eget kapital i flera meningar än en.

En grupp med vissa resurser men utan tillit

Den här gruppen utgör omkring 30 procent av alla dem som aldrig gjort några insatser. Den består till skillnad mot den förra gruppen i större utsträckning av män än kvinnor och dessutom är huvuddelen sammanboende och en hög andel har barn. Detta är med andra ord en helt annan grupp än den föregående. Gruppen består också i lite större utsträckning av invandrare. Också i den här gruppen är andelen förvärvsarbetande färre och pensionärerna fler än bland befolkningen i övrigt. Vidare utgörs den, liksom den förra i hög grad, av att personer som jobbar har fast anställning men här finns också både företagare och människor med andra anställningsformer. En lika stor andel av gruppen bor i villa som den övriga befolkningen. En påfallande stor andel bor i mindre tätorter och mindre städer. Utbildningsnivån är också lite högre, de flesta har fullföljt gymnasiet. Inkomsterna är spridda som för den övriga befolkningen och det betyder i sin tur att en liten andel av gruppen också har höga inkomster. Sammantaget pekar detta mot att den här undergruppen har ganska stora likheter med befolkningen i övrigt när det kommer till grundläggande socioekonomiska betingelser, förutom att den i mycket högre grad har hemmavarande barn än genomsnittet av befolkningen.

När vi tittar på resurser och tillgång till sociala arenor ser vi att umgänget med släkten är ungefär lika stort som för befolkningen i övrigt. Däremot har de enskilda individerna i betydligt mindre grad tillgång till nätverk och man gör inte regelbundet informella insatser i lika stor utsträckning som föregående grupp men inte heller som befolkningen i övrigt. Vi bör tillägga att mindre än var fjärde person i denna grupp har deltagit i någon politisk aktivitet eller tagit kontakt med tjänstemän och politiker. Det här är också en grupp som utmärker sig när det gäller givande, en mycket större andel säger sig inte ge någonting, jämfört med den övriga befolkningen. Till detta kommer att den självs kattade hälsan är

sämre, inte dramatiskt lägre men ändå lägre, än för den övriga befolkningen. Vad som dock särskilt utmärker gruppen är den extremt låga tillit de har till andra människor.

När vi granskar gruppens syn på och förhållningssätt till ideellt arbete kan vi konstatera att knappt hälften uppger sig inte ha haft tid när vi frågat om skälen till att inte ha gjort ideellt arbete. På de påstående vi ställt om synen på det ideella arbetets betydelse svarar man i relativt stor utsträckning jakande på att om det offentliga tog sitt fulla ansvar skulle det inte finnas något behov av ideellt arbete och i större utsträckning än någon annan grupp att ideellt arbete är ett hot mot avlönat arbete. Dock är det fortfarande en klar minoritet som svarar så här i gruppen som helhet. Vi vågar ändå dra slutsatsen att en del individer i denna grupp inte ens verkar vara delaktiga i det som här kallats ett ordinärt medborgarskap. De intar möjligen en passiv, ja kanske till och med avståndstagande, hållning till annat än ett formellt medborgarskap.

Möjligheterna att lite mer bestämt försöka karaktärisera den här gruppen framstår med de slags uppgifter vi har som begränsade. I motsats till det vi tidigare sagt i denna rapport om att barn ger ökat tillträde till sociala arenor/nätverk och därmed till ideellt arbete verkar inte vara fallet i den här gruppen. Möjligen finns det en direkt eller indirekt koppling till den väldigt låga tilliten som bidrar till en högre tröskel mot att dras in i ideellt arbete. Att ha en presumtiv tillgång till sociala arenor kanske inte leder till ett ”kumulativt medborgarskap”, där det ena verkar leda till det andra som vi talat om i tidigare forskning (se Jeppsson Grassman & Svedberg, 1999; 2007). Vi har dessutom i ytterligare annan forskning (se Trägårdh, Wallman Lundåsen, Wollebæk & Svedberg, 2013) visat att det finns ett allmänt positivt samband mellan ideellt arbete och högre tillit. Men i denna grupp verkar det inte finnas särskilt mycket tillit till att börja med.

Vi har redan påpekat att det här tycks vara en grupp som har rätt stora likheter med befolkningen i övrigt men som samtidigt visar tecken på att inte vara delaktig i de slags gemenskaper som vi intresserar oss för. Sammanfattningsvis har vi möjligen att göra med en grupp medborgare som visserligen har en del resurser men som saknar drivkrafter för att arbeta ideellt. Låt oss dock inte glömma att denna grupp endast utgör omkring sju procent av hela befolkningen.

En grupp fullt upptagen med annat

Denna tredje och sista grupp utgör knappt 30 procent av alla dem som aldrig gjort några insatser, eller omkring fem procent av hela befolkningen. Det är en grupp som skiljer sig rätt så mycket åt från de två övriga. Den verkar helt enkelt mer resursstark. Och består i högre utsträckning av kvinnor än av män. De är ofta sammanboende med någon och har barn i samma utsträckning som befolkningen i övrigt. I den här gruppen förvärvsarbetar en större andel än i någon annan grupp. Precis som för föregående grupp har en överväldigande majoritet fast anställning men en liten andel är också egna företagare eller har anställningar i andra former. Majoriteten bor i eget hus och bor i större utsträckning än några andra i storstad. De som ingår i gruppen tycks tjäna lite mer än i de övriga två grupperna men det finns inte några som har höga inkomster. En stor skillnad mot individerna i de två övriga grupperna är dock att de i mycket högre utsträckning har högskoleutbildning.

Det här är en grupp med mycket stor tillit till andra och med en självskattad hälsa som hos befolkningen i övrigt. Detta skiljer ut gruppen rätt så dramatiskt från de övriga två. Det är också en grupp som i mycket hög utsträckning har tät kontakt med sin släkt och som gör informella insatser, oftare än befolkningen i övrigt. Det är också den grupp som i störst utsträckning säger sig gilla att hjälpa människor men inte genom en förening. När det kommer till tillgång till nätverk är det dock sämre ställt och skiljer sig knappt från de övriga två grupperna. Det är något färre än i de andra två undergrupperna som inte har deltagit i någon politisk aktivitet eller tagit kontakt med tjänstemän och politiker. Långt över hälften uppger sig inte ha haft tid att göra ideella insatser och den här gruppen säger i lite högre utsträckning än någon annan att om det offentliga tog sitt fulla ansvar så skulle vi inte behöva ha något ideellt arbete. Det är också den av de tre grupperna som i högst utsträckning säger sig aldrig ha blivit tillfrågad, men skillnaderna är inte stora.

Denna grupp visar upp motsägelsefulla karaktäristika, där vissa betingelser talar starkt för att en del individer skulle vara engagerade och andra talar emot. I en sådan här ansats där vi utgår från individer blir det vi betonade inledningsvis tydligt: nämligen att det finns en mängd samverkande faktorer som påverkar om människor kommer att göra eller inte göra ideella insatser. Vi har i den här studien inte uppgifter som kan bidra till att skapa större klarhet varför till exempel hög utbildningsnivå, god hälsa, mycket hög tillit och ett omfattande engagemang för andra inte kommer att spela någon avgörande roll. Istället är det uppenbarligen andra faktorer som får en avgörande betydelse. De sistnämnda kanske vi inte ens fångar upp i det här slaget av undersökning med starkt fokus på de som gör insatser.

Sammantaget framträder här en mycket aktiv högutbildad grupp med god hälsa och mycket hög tillit till andra människor som är sammanboende och inte sällan har barn. Gruppen verkar satsa på både jobb och relationer till anhöriga och andra och kanske inte har tid över eller inte vill prioritera ideellt arbete. För att återknyta till den så kallade CVM-modellen verkar åtskilliga i gruppen ha resurser men möjligen sakna motivation och gör andra prioriteringar. Kanske spelar också bristen på tillgång till informella nätverk en roll.

Avslutningsvis – en fråga om klass, tillit och tid

Utan tvivel har vi kunnat ringa in och i någon mån karaktärisera den grupp som aldrig gjort ideella insatser. En del av resultaten har varit förutsägbara, andra inte. Vi har haft tillgång till data över lång tid, antingen 27 eller 10 år, vilket starkt ökat våra möjligheter att se utöver mer eller mindre tillfälliga fluktuationer och lägga fast en hel del grundläggande fakta.

Gruppen som aldrig har gjort några ideella insatser utgör en relativt liten andel av befolkningen och dess befolkningsandel är märkvärdigt stabil. Märkvärdigt, inte minst mot bakgrund av de förändrade strukturella betingelser vi antydde inledningsvis. Ett observandum är dock att vi i alla befolkningsstudierna har ett bortfall av intervjupersoner som inte är slumpmässigt och där vi kan utgå från att en relativt stor grupp i detta bortfall är personer som inte gör och kanske aldrig gjort några insatser.

Vi har i studien vidare kunnat visa att trots att befolkningsandelen som aldrig gjort några insatser är stabil så sker det ”interna” förskjutningar. Vi har understrukit att andelen kvinnor i den här gruppen är större än andelen män och att det verkar fortsätta att vara så, i varje fall med den överblick på knappa 30 år som vi har. Men de uppgifter vi redovisat pekar samtidigt på att andelen kvinnor som aldrig gjort några insatser tidigare antagligen har varit ännu större. Till detta har vi presenterat data som visar att den större andelen unga kvinnor som aldrig gjort några insatser möjligtvis håller på att minska men om detta är en stadigvarande trend vet vi inget om. Sammanfattningsvis finns det ändå tydliga och varaktiga skillnader och vi har pekat på några möjliga förklaringar: som i det svenska civilsamhällets interna organisering, kvinnors ojämlika vardagsvillkor i familjen och möjligen också kvinnors preferenser. Kanske lika notabelt är att vi kunnat visa att av de män som föddes på 1930- och 1940-talen i anmärkningsvärt stor utsträckning uppgivit att de gjort ideella insatser vid någon tidpunkt. Den stolta svenska folkrörelsetraditionen verkar med andra ord ha varit en rörelse som under en period nådde nästan alla svenska män men långtifrån alla kvinnor.

Det finns en faiblesse bland samhällsforskare för att i sådana här empiriska studier ensidigt understryka både förändringar och skillnader. En avgörande begränsning med en alltför stor betoning på ett sådant perspektiv är att det kan skymma sikten för både den stabilitet vi funnit men också för att det inte sällan är större likheter än skillnader mellan samhällsgrupper som jämförs. Det sistnämnda har framstått som tydligt i den studie vi här gjort. Det är ofta skillnader men inga dramatiska skillnader mellan å ena sidan de som aldrig gjort några insatser och å den andra de som gör eller gjort insatser. Det här är inte ett förväntat resultat i förhållande till vad man funnit i tidigare svensk forskning. Det är ett nytt rön som ingen tidigare presenterat. Med detta sagt måste vi ändå påpeka att ett antal viktiga faktorer tydligt skiljer sig åt mellan gruppen som aldrig gjort insatser och den som gjort sådana. Två av dessa tycks vara politiska resurser och tillgång till informella nätverk.

Sammantaget och en aning hårdraget vågar vi säga att politiker (och utredningar av lite olika slag) under många decennier lovsjungit det ideella engagemanget och de ideella insatserna, haft en tendens att dra alla som inte engagerar sig över en kam och inte sällan sett dem som offer eller ”förlorare” som de vill sätta in ”åtgärder” för, samtidigt som de utan avbrott oroat sig för ett minskande engagemang. Som forskare har vi ställt oss avvaktande inför en så kategorisk och entydig ansats. Vi har därför på basis av de empiriska data vi har tillgång till kunnat komma ett steg längre och undersöka om det inte finns någorlunda tydliga skillnader inom den grupp som aldrig gjort något ideellt arbete och om det går att urskilja några undergrupper. Genom att utgå från enskilda individer så har vi på detta sätt lyckats tentativt ringa in och beskriva tre olika grupper bland dem som aldrig gjort några insatser. De är: ”en grupp med litet eget kapital”, ”en grupp med vissa resurser men låg tillit” och ”en grupp fullt upptagen med annat”. Klasstillhörighet, tillit och tid tycks utgöra några grundläggande dimensioner. Vår ansats pekar mot att det verkar råda rätt så skilda betingelser för de här tre grupperna och att bevekelsegrunderna för att inte delta är rätt så olika.

Om vi för ett ögonblick lämnar en empirisk statistisk ansats och istället sätter in gruppen i en teoretiskt förankrad socioekonomisk modell som bygger på ett kontinuum skulle man kunna säga att av hela den grupp som aldrig gjort några insatser verkar en stor andel väl förankrad, en betydligt mindre grupp ha en marginell ställning medan en relativt liten grupp syns utsatt och riskerar att hamna utanför en större samhällsgemenskap. Ur ett tillhörighetsperspektiv kan vi tala om ett aktivt medborgarskap, över ett ordinärt medborgarskap till ett rudimentärt eller formellt medborgarskap.

Mot denna bakgrund och de empiriska data vi presenterat i detta kapitel vågar vi oss också – och i linje med våra danska forskarkollegor – på en mycket grov uppskattning av hur stor andel av befolkningen som antagligen aldrig kommer att göra några ideella insatser. För svensk del skulle denna grupp kunna utgöra omkring 15 procent av hela befolkningen. Under nuvarande omständigheter skulle det betyda att det finns ett visst, om än begränsat utrymme, för såväl civilsamhälleliga som politiska initiativ för att få med än fler människor i ideellt arbete.

Litteratur

- Ambjörnsson, R. (1988). *Den skötsamme arbetaren*. Stockholm: Carlsson.
- Amná, E. (2008). *Jourhavande medborgare*. Lund: Studentlitteratur.
- Blennerger, E., Jeppsson Grassman, E. & Habermann U. (2004). *Genus och civilt samhälle*. Sköndalsinstitutets skriftserie nr 23. Ersta Sköndal högskola.
- Boje, T. (2010). Commentary: Participatory Democracy, Active Citizenship and Civic Organizations Conditions for Volunteering and Activism. *Journal of Civil Society*, 6(2), 189-192.
- Boje, T. (2017). *Civilsamfund, medborgarskab och deltagelse*. Köpenhamn: Hans Reitzels forlag.
- Boje, T., Hermansen, J. & Møberg, R. (2019). Gender and Volunteering in Scandinavia. I L. S. Henriksen, K. Strømsnes & L. Svedberg (red.), *Civic Engagement in Scandinavia: volunteering, informal help and giving in Denmark, Norway and Sweden* New York: Springer.
- Dahrendorf, R. (1980). *Life Chances: Approaches to Social and Political Theory*. Chicago: The University of Chicago Press,
- von Essen, J. & Wallman Lundåsen, S. (2015). Medborgerligt engagemang – klassresa eller klassklyfta? I *Låt fler forma framtiden, forskarantologi och underlag till 2014-års demokratiutredning*, Justitiedepartementet.
- Fridberg, T. & Henriksen, L. S. (2014). *Udviklingen i frivilligt arbejde 2004–2012*. rapport 14:09. Köpenhamn: SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd,
- Gaskin, K. & Davis Smith, J. (1995). *A New Civic Europe? A Study of the Extent and Role of Volunteering*. London: The Volunteer Centre UK.
- Henriksen, L. S., Strømsnes, K. & Svedberg, L. (red.) (2019). *Civic Engagement in Scandinavia: volunteering, informal help and giving in Denmark, Norway and Sweden*. Cham: Springer.
- Hustinx, L. (2010). Institutionally Individualized Volunteering. Towards a Late Modern Re-Construction. *Journal of Civil Society*, 6(2) 165–179.
- Jeppsson Grassman, E. & Svedberg, L. (1995). Frivilligt socialt arbete i Sverige – både mer och mindre. I E. Amná (red.), *Medmänsklighet att hyra? Åtta forskare om ideell verksamhet* Örebro: Libris
- Jeppsson Grassman, E. & Svedberg, L. (1996). Voluntary Action in a Scandinavian Social Welfare Context: The Case of Sweden. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 25(4), 415-427.
- Jeppsson Grassman, E. & Svedberg, L. (1999). Medborgarskapets gestaltningar. Insatser i och utanför föreningslivet. I *SOU 1999:84 Civilsamhället*.
- Jeppsson Grassman E. & Svedberg L. (2007). Civic Participation in the Welfare State: Patterns in Contemporary Sweden. I L. Trägårdh (red.), *State and Civil Society in Northern Europe: The Swedish Model Reconsidered*. New York: Berghahn Books.

- Klofstad, C. A. (red.) (2016). *New Advances in the Study of Civic Voluntarism: Resources, Engagement, and Recruitment*. Philadelphia: Temple University Press.
- Olsson, L.-E. (2007). *Ett delvis ensamt liv. En studie av människor som inte deltar i föreningslivet*. Arbetsrapportserie nr 52, Ersta Sköndal högskola.
- Ottesen, L. S. Skirstad, B. Pfister, G. & Habermann, U. (2010). Gender relations in Scandinavian sport organizations – a comparison of the situation and the policies in Denmark, Norway and Sweden. *Sport in Society*, 13(4), 657-675.
- Peterson, O., Westholm A. & Blomberg, G. (1993). *Medborgarnas makt*. Stockholm: Carlsson.
- Putnam, R. (2000). *Bowling Alone*. New York: Simon & Schuster.
- Qvist, H.-P., Folkestad, B., Fridbeg, T. & Wallman Lundåsen, S. (2019). Trends in Volunteering in Scandinavia. I L. S. Henriksen, K. Strømsnes & L. Svedberg (red.), *Civic Engagement in Scandinavia: volunteering, informal help and giving in Denmark, Norway and Sweden*. New York: Springer.
- Regeringens proposition 2009/10:55*. En politik för det civila samhället.
- Skr. 2017/18:246* En politik för engagemang – långsiktighet och oberoende för civilsamhället.
- SOU 1993:82* Frivilligt socialt arbete. Kartläggning och kunskapsöversikt.
- SOU 1996:55* Sverige, framtiden och mångfalden.
- SOU 1999:84* Civilsamhället.
- SOU 2000:1* En uthållig demokrati.
- SOU 2007:66* Rörelser i tiden.
- SOU 2016:13* Palett för ett stärkt civilsamhälle.
- Stark, A. & Hamrén, R. (2000). *Frivilligarbetets kön*. Stockholm: Svenska kommunförbundet.
- Stjärnkvist, A. (2018). *Har alla samma möjlighet att delta i det civila samhället? En kunskapsöversikt om hinder för deltagande*. Myndigheten för civilsamhälle- och ungdomsfrågor.
- Trägårdh, L., Wallman Lundåsen, S., Wøllebæk, D. & Svedberg, L. (2013). *Den svala svenska tilliten*. Stockholm: SNS förlag
- Verba, S., Schlozman, K. L., & Brady, H. E. (1995). *Voice and equality: Civic voluntarism in American politics*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Wärneryd, B. m.fl. (2011). *Att fråga Om frågekonstruktion vid intervjuundersökningar och postenkäter*. SCB.

Ideellt arbete och informella insatser bland människor med utländsk bakgrund

Anders Kassman

Inledning

Invandringen till Sverige sker från många olika länder och av olika anledningar, under olika tidsperioder, vid olika åldrar och från olika sociala sammanhang. Det går inte att beskriva denna mångfald fullt ut, allra minst i en begränsad undersökning som denna. Istället för att söka efter gemensamma egenskaper i den sammansatta befolkningsgrupp som invandrare till Sverige utgör, fokuserar vi här på att undersöka hur deras relationer till andra människor och organisationer ser ut i det nya hemlandet Sverige. Alla invandrare har det gemensamt att de är födda i andra länder som skiljer sig mer eller mindre åt från Sverige i hur arbetsuppgifter mellan familj/släkt, stat och marknad fördelas. Ideellt arbete, föreningsliv och civilsamhälle organiseras annorlunda i åtskilliga av de länder där många av Sveriges invandrare växt upp. Många har flytt från odemokratiska regimer och hoppas på att komma till ett mer öppet och välfungerande samhälle.

I Sverige bedömer vi ofta vår egen arbetsfördelning, när det gäller frågor om ansvar för till exempel äldre och barn, som bättre, mer jämlik, mer rättvis och mer inkluderande. Detta är, menar vi, i grunden ett normativt ställningstagande som vi i denna undersökning strävar efter att betrakta som öppet för diskussion. I och med migrationsprocessen har många invandrare förlorat stora delar av sina tidigare nätverk och sociala kontakter. Civilsamhället kan därför vara en viktig arena för att bilda nya relationer och som, utöver att det finns möjlighet att hjälpa andra, även kan bidra till självhjälp, vardagligt stöd och utrymme att växa som människa i det nya landet. Men sådana relationer kan också vara svåra att åstadkomma eftersom det är lättare att få nya kontakter via dem som har växt upp i ett och samma land och därför redan har ett mer utbyggt nätverk. Invandrare utgör minoriteter i sitt nya hemland, vilket gör att de av majoritetsbefolkningen ofta betraktas som annorlunda på olika vis. Det kan också vara svårt att etablera sig på arbetsmarknaden och att få sin eventuella utbildning validerad i ett land med så hög utbildningsnivå som Sverige (se t.ex. Puranen 2020).

I tidigare befolkningsundersökningar om medborgerligt engagemang har det visat sig svårt att nå invandrare och särskilt dem med utomeuropeisk bakgrund (von Essen, Jegermalm & Svedberg 2015). Detta är inget unikt för just dessa undersökningar, utan invandrare utgör generellt en av de svåraste grupperna att nå med hjälp av traditionella undersökningar (Font & Méndez 2013). Bortfallet blir ofta högt på grund av språksvårigheter och annat, vilket gör att forskningen har svårt att kartlägga hur deras engagemang fångas upp av organisationerna

inom civilsamhället. Trots svårigheterna med stora bortfall har tidigare undersökningar visat att i Sverige är utrikes födda generellt sett mindre ofta föreningsmedlemmar än inrikes födda (Delmos 2020). Vi vet dock inte tillräckligt mycket om invandrare har andra sätt att engagera och organisera sig än majoritetsbefolkningen eller vad det svenska civilsamhället betyder för invandrares möjligheter att knyta nya kontakter, att ge socialt stöd till andra och att påverka samhällsutvecklingen. Däremot vet vi att många invandrare och personer med utländsk bakgrund¹ i Sverige bor i stadsdelar och bostadsområden där andelen med utländsk bakgrund är i majoritet och där sociala problem som till exempel arbetslöshet och ohälsa är vanligare än på andra orter (Vetenskapsrådet 2018). Det har också visat sig att de ideella föreningarna som finns i så kallade utsatta områden oftare har en social inriktning än på andra ställen i Sverige, att de är mer beroende av offentligt stöd och att de uppfattar sig ha svårare att möta de befintliga lokala behoven (Grosse 2017).

Syftet i det här kapitlet är att undersöka om och hur det ideella arbetet och de informella insatserna bland människor med utländsk bakgrund skiljer sig i jämförelse med andra. Vi har riktat ett särskilt intresse mot dem som invandrat relativt nyligen och som kommer från länder utanför Europa mot bakgrund av att uppväxtvillkoren i dessa länder skiljer sig mer än andra från de svenska.

För att uppnå detta genomfördes en enkätundersökning i Kista och Skärholmen, två förorter till Stockholm där många med utländsk bakgrund bor, vilket möjliggjorde att nå en stor andel personer med varierande bakgrund när det gäller ålder, sysselsättning, socioekonomisk status och så vidare.²

Medborgerligt engagemang

På basis av tidigare befolkningsundersökningar har det förts fram två samverkande förklaringar till att invandrare mindre ofta har visat sig arbeta ideellt. Dels att de i lägre grad förvärvsarbetar, vilket kan ge sämre tillgång till kontakter som förmedlar ideellt arbete, dels att många invandragrupper kommer från ickedemokratiska länder och därmed saknar den starka föreningstradition som finns i bland annat Sverige (Svedberg, von Essen & Jegermalm 2010). I en undersökning som genomfördes parallellt i Belgien, Tyskland och Turkiet visade det sig dock att bland unga invandrare var engagemanget tvärtom större än i majoritetsbefolkningen och att detta förklarades just av det faktum att de hade invandrat snarare än av etniska eller kulturella skillnader (Eckstein et al. 2015). Själva migrationsprocessen hade bidragit till försvagade nätverk och sociala relationer som med hjälp av civilsamhällets organisationer fick byggas upp på nytt i det nya hemlandet. De traditionella förklaringarna till ideellt arbete, baserade bland annat i idealitet och altruism, visade sig därför vara svagare bland invandrarna och att nätverken i det nya hemlandet i stället spelade en viktigare roll för dem än för majoritetsbefolkningen. Forskarna menade av denna anledning att framtida forskning borde intressera sig mer för hur invandragrupper mobiliseras inom diasporan och vad som faktiskt uppfattas som resurser av olika organisationer.

1 Utländsk bakgrund betyder här att man själv eller båda föräldrarna är födda i ett annat land än Sverige (se SCB 2002).

2 Se Inledning och avsnittet Metod och genomförande samt Bilaga I i detta kapitel.

Liksom i Sverige har det även i Norge visat sig att olika invandrargrupper generellt arbetar ideellt i lägre grad än andra och särskilt lågt deltagande har invandrare från Polen. Detta antas dels bero på att de ofta har vistats kortare tid i landet än många andra grupper, dels på att de främst är arbetskraftsinvandrare med familjer som stannar kvar i Polen och att de i högre utsträckning planerar att återvända till födelselandet än andra invandrargrupper (Eimhjellen & Arnesen 2018).

Det organisatoriska landskapet

Det svenska civilsamhället, med dess starka anknytning till folkrörelsemodellen, särskilda demokratiska former och finansieringsstrategier skiljer sig från motsvarande institutioner i andra länder där många invandrare har växt upp (Henriksen, Strømsnes & Svedberg 2019). Sverige beskrivs av ledande forskare som det klassiska exemplet på ett land som har ett socialdemokratiskt civilsamhällsmönster med en stor och ideellt engagerad arbetskraft och med en övervikt av organisationer inriktade på att uttrycka människors behov och intressen snarare än att ge hjälp och stöd till utsatta grupper. Det socialdemokratiska civilsamhällsmönstret har historiska rötter i en homogen befolkning och en organiserad arbetarrörelse. Därtill ett dominerande socialdemokratiskt parti med fokus på samförståndslösningar, med höga socialpolitiska ambitioner och där staten allt efterhand övertagit ansvaret för servicefunktioner från det civila samhället (Salamon, Haddock & Sokolowski 2017). Under senare år har dock förändringar skett som kan ge anledning att omvärdera den fortsatta utvecklingen. Den socialdemokratiska dominansen inom politiken har försvagats och samtidigt har migrationen ökat så att cirka 20 procent av den svenska befolkningen i dag är utrikes födda och den största invandrargruppen kommer från Syrien. Eftersom arbetsdelningen mellan näringsliv, familj/släkt, stat och det civila samhället skiljer sig åt i olika regioner i världen och utvecklas ganska långsamt finns det anledning tro att invandrare tar med nya sätt att arbeta ideellt. Det kan också antas att det tar tid för de svenska organisationerna att anpassa sig så att nya befolkningsgrupper kan integreras i befintliga svenska organisationer och institutioner.

Eftersom forskningen visat att en viktig bakgrund till att bli rekryterad är att bli tillfrågad (von Essen, Jegermalm & Svedberg 2015) kan detta vara en bidragande förklaring till organisationernas skeva rekrytering av medlemmar och ideell arbetskraft. Viss forskning pekar mot att selektion sker enligt likhetsprincipen, vilket kan leda till diskriminerings effekter eftersom många föreningar är relativt homogena (McPherson, Smith-Lovin & Cook 2001). Medlemmar i majoritetsbefolkningen tycks oftare tillfråga människor med likartad bakgrund. Eftersom de är i majoritet i föreningarna är det även vanligare att också minoriteter uppger att om de har blivit tillfrågade av någon så har den frågan oftast kommit från någon i majoritetsbefolkningen. Detta skulle i sin tur även kunna förklara varför minoriteter oftare tackar nej när de väl blir tillfrågade (Musick, Wilson & Bynum 2000). Denna internationella forskning bör ha bäring även på Sverige eftersom det har visat sig att det absolut vanligaste sättet att rekrytera medlemmar är via direktkontakter mellan människor. Här kan tilläggas att i Sverige får föreningar i utsatta områden mer stöd av stat och kommun för att genomföra olika sociala aktiviteter i form av integrationsprojekt och försök att nå asylsökande samt att bidra med till exempel fritidsaktiviteter för unga nyanlända invandrare (Grosse 2017).

Likheter och skillnader mellan de svarande i de två undersökningarna

Undersökningen – härnäst benämnd Specialundersökningen – genomfördes i anslutning till köpcentrumen i Kista och Skärholmen med hjälp av en kort enkät översatt till bland annat engelska och arabiska. Urvalet var inte slumpmässigt men valet av platser och tider på dygnet skedde för att nå en bredd av deltagare, antalet svarande uppgick till 716 personer.

I nedanstående tabell kan vi se att av de svarande i specialundersökningen var 41 procent födda i Sverige, 13 procent i övriga Europa och 46 procent var födda utanför Europa. Detta kan jämföras med 93 procent födda i Sverige, 5 procent i övriga Europa respektive 2 procent utanför Europa i befolkningsundersökningen. Av dem som var födda i övriga Europa kom de flesta från Östeuropa. Av de födda utanför Europa var de flesta födda i Mellanöstern följt av Nordafrika och Asien. Av de födda i Sverige var det ganska många vars föräldrar var födda i ett annat land. Sammantaget hade därför 70 procent av deltagarna utländsk bakgrund, räknat som att de själva eller båda föräldrarna var utrikes födda, jämfört med 10 procent i befolkningsundersökningen.

Tabell 1. De svarandes olika födelseområden, 2019. I procent av alla svarande i specialundersökningen och befolkningsundersökningen

	Specialundersökningen	Befolkningsundersökningen
Sverige	41	93
Norden	3	5
Europa	10	2
Asien	11	-
Afrika	14	-
Mellanöstern	18	-
Nordamerika	-	-
Syd- och Mellanamerika	3	-
Totalt	100	100

Medelåldern bland de svarande i specialundersökningen var 42 år. Detta kan jämföras med befolkningsundersökningen där de svarande i genomsnitt var 12 år äldre. Åldersskillnaderna återspeglas bland annat i att det var en långt större andel pensionärer bland de svarande i befolkningsundersökningen. Här kan tilläggas att medelåldern för hela befolkningen mellan 18–84 år är drygt 47 år

Av tabellen nedan kan vi se att av de svarande i Kista och Skärholmen var 58 procent kvinnor och 40 procent män, de resterande 2 procenten ville ej ange något kön. Hälften var gifta eller sammanboende med en partner, 40 procent var ensamstående och resterande 10 procent hade noterat annat som svarsalternativ. Det beror möjligen på att flera bland de svarande var relativt unga och fortfarande bodde kvar i föräldrahemmet. Hälften arbetade heltid medan enbart 4 procent svarade att de var arbetssökande, 16 procent studerade och 20 procent svarade att de var sysselsatta med annat, pensionerade eller att de skötte hemmet. Knappt hälften, 46 procent hade avslutad högskole- eller universitetsutbildning,

30 procent gymnasieutbildning och enbart 14 procent hade grundskola eller motsvarande som högsta utbildning. De flesta, 56 procent bodde i hyreslägenhet, 26 procent i bostadsrätt, 14 procent i villa eller radhus och resterande 5 procent bodde i någon annan boendeform. Det var 37 procent som uppgav att de hade hemmavarande barn.

Tabell 2. De svarandes civilstånd, kön, sysselsättning, högsta avslutade utbildning och boendeform, 2019. I procent av de svarande i specialundersökningen och i befolkningsundersökningen

		Specialunder- sökningen	Befolknings- under- sökningen
Civilstånd	Gift/sambo	50	50
	Ensamstående	40	40
	Annat	10	10
Kön	Kvinna	58	53
	Man	40	47
	Vill ej uppge/annat	2	0
Sysselsättning	Heltidsarbete	50	40
	Deltidsarbete	10	10
	Studerande	16	7
	Arbetsökande	4	2
	Sköter hemmet	2	0
	Annat/ pensionär	18	41
Högsta avslutade utbildning	Grundskola eller motsvarande	14	13
	Gymnasium eller motsvarande	30	35
	Folkhögskola eller motsvarande	8	7
	Högskola universitet eller motsvarande	46	45
	Vet ej/annat	1	-
Boende	Hyreslägenhet	56	20
	Bostadsrättslägenhet	26	20
	Villa eller radhus	14	56
	Annat	4	4

Sammanfattningsvis visar denna jämförelse att när det gäller civilstånd, arbete och högsta avslutade utbildning är betingelserna för de svarande i specialundersökningen mycket lika de i befolkningsundersökningen. Vi har genom att kontakta personer som befinner sig vid köpcentrumen i två invandrartäta områden nått färre pensionärer och sammantaget är de svarande i specialundersökningen betydligt yngre. Det är också stor skillnad i boendeformer. I specialundersökningen bor 36 procentenheter fler i hyreslägenhet vilket är en tydlig effekt av att undersökningen utfördes i två förorter till Stockholm medan den större befolkningsundersökningen utfördes i hela landet. Dock lyckades vi med vårt uppsåt, nämligen att nå långt fler invandrare och personer med utländsk bakgrund än vi gjort i andra studier.

Ideellt arbete och informella insatser bland människor från olika bakgrunder

I Tabell 3 och 4 kan vi se att det sammantaget var 47 procent av de svarande i specialundersökningen som sade att de hade arbetat ideellt under det senaste året och 68 procent som hade gjort informella insatser. Den vanligaste formen av ideellt arbete var att samla in pengar till olika ändamål, följt av direkt hjälp eller ”stöd till nödställda” och att ha varit tränare, aktivitetsledare eller domare. Det var också vanligt att ange ”annat”. Den vanligaste typen av informella insatser var ”samvaro, kontakt” följt av ”passning, tillsyn och personlig omvårdnad”.

Tabell 3. Ideellt arbete bland människor med olika bakgrunder, 2019. I procent av de svarande i specialundersökningen och befolkningsundersökningen

	Specialundersökningen	Befolkningsundersökningen
Född i Sverige	52	52
Född i Norden	25	32
Född i övriga Europa	36	52
Född utanför Europa	47	38
Samtliga födelseområden	47	51

I jämförelse med befolkningsundersökningen var det en något lägre andel av dem i specialundersökningen som uppgav att de hade arbetat ideellt och en större andel som sa att de hade gjort olika informella insatser. De som var födda utanför Europa i specialundersökningen hade ett något lägre engagemang när det gällde ideellt arbete än de svenskfödda men skillnaden var inte markant. Bland de födda i Sverige var andelarna lika i de båda undersökningarna.

Tabell 4. Informella insatser bland människor med olika bakgrunder, 2019. I procent av de svarande i specialundersökningen och befolkningsundersökningen

	Specialundersökningen	Befolkningsundersökningen
Född i Sverige	69	52
Född i Norden	60	45
Född i övriga Europa	66	62
Född utanför Europa	67	62
Samtliga födelseområden	68	53

I specialundersökningen var det en klart högre andel i alla grupper som uppgav att de gjorde informella insatser riktade till personer som de inte delade hushåll med. Skillnaderna mellan olika födelseområden var inte lika stora som när det gällde ideellt arbete, även om det också avseende informell hjälp var så att de som var födda i Europa angav en lägre nivå och särskilt de som var födda i Norden. En skillnad var att i befolkningsundersökningen så var det högst andel av dem födda utanför Europa som angav att de gjorde informella insatser, medan andelen var högst bland dem födda i Sverige i specialundersökningen.

Skillnader i ideellt arbete mellan svarande med olika utländsk bakgrund

I specialundersökningen ställde vi också frågor om hur länge de svarande hade bott i Sverige. Med hjälp av dessa frågor delades de in i olika grupper med olika bakgrund som i allt väsentligt följer gängse definitioner (se SCB 2002). Den första bestod av de 169 personer som själva var födda i Sverige och vars båda föräldrar även de var födda i Sverige. I det följande kallas de ”jämförelsegruppen”. Den andra gruppen bildades av de 93 personer som var födda i ett annat europeiskt land (europeisk invandrare). En tredje grupp bildades av de 36 personer som själva var födda i Sverige men vars båda föräldrar var födda i ett annat europeiskt land (europeisk familjebakgrund). En fjärde grupp bildades med de 83 personer som själva var födda i Sverige men som hade minst en förälder från ett land utanför Europa (utomeuropeisk familjebakgrund).³ En femte grupp med 200 personer bildades av dem som själva var födda utanför Europa och hade minst en, men allra oftast två föräldrar födda i samma land (utomeuropeiska invandrare). Den sista gruppen bildades som en undergrupp av den femte gruppen av utomeuropeiska invandrare som hade bott i Sverige i kortare tid än fem år, 123 personer (nyanlända utomeuropeiska invandrare).

Tabell 5. Ideellt arbete och informella insatser bland svarande med olika bakgrund, 2019. I procent av de svarande i specialundersökningen

	Arbetat ideellt	Gjort informella insatser
Jämförelsegrupp	50	64
Europeiska invandrare	33	64
Europeisk familjebakgrund	50	69
Utomeuropeisk familjebakgrund ⁴	54	77
Utomeuropeiska invandrare	52	71
Nyanlända utomeuropeiska invandrare	40	62
Totalt	47	68

Med denna uppdelning kan vi återigen notera att invandrarna från de europeiska länderna, inklusive Norden var de som rapporterade lägst grad av ideellt arbete, medan de som vi här samlat under beteckningen ”utomeuropeisk familjebakgrund” var de som angav högst nivå av både ideellt arbete och informella insatser.

I jämförelsegruppen – alltså de som själva var födda i Sverige liksom båda deras föräldrar – hade 50 procent gjort något ideellt arbete under det senaste året och 64 procent hade gjort informella insatser. Bland de nyanlända var det 40 procent som arbetat ideellt och 62 procent som gjort informella insatser. Det var alltså större skillnad mellan grupperna när det gäller det ideella arbetet än när det gäller informella insatser, där skillnaderna var marginella.

3 För att inte exkludera personer från materialet delades grupperna inte in strikt enligt gängse beteckningar hos SCB (2002) som baseras på att bägge föräldrarna emigrerat från ett och samma land. I denna grupp inkluderas även dem vars föräldrar kommer från två olika länder om en av dem kommer från ett land utanför Europa, men detta är en liten minoritet.

4 Av ovan nämnda tekniska skäl stämmer inte det som brukar benämnas ”utländsk bakgrund” helt överens med SCB:s beteckning (SCB 2002).

I Tabell 6 nedan delar vi grovt in det ideella arbetet i olika typer av insatser⁵ och laborerar endast med tre av de ovan nämnda grupperna. Vi finner då att när det gäller den typen av arbete som riktar sig direkt till enskilda personer så var skillnaderna mellan grupperna små. Skillnaderna mellan de nyanlända och jämförelsegruppen var något större, men fortfarande rätt små när det gäller sådana insatser som mer handlar om att upprätthålla och driva organisationerna och deras olika verksamheter. Det omfattar svarsalternativen: ”arbetat i styrelse eller som förtroendevald”, ”personligen rekryterat nya medlemmar”, ”marknadsfört en organisation eller sysslat med PR”, ”påverkat politiken, opinionsbildning” och ”administration eller andra praktisk sysslor”. Bland de som inte gjort något var skillnaderna större: 50 procent i jämförelsegruppen och 60 procent bland de nyanlända. Bland de som invandrat från Europa var det en lägre andel som arbetat ideellt förutom när det gällde ”personligt stöd” och ”samlad in pengar och annat”.⁶

Tabell 6. Olika typer av ideellt arbete bland de nyanlända från utomeuropeiska länder, invandrare från Europa och jämförelsegruppen, 2019. I procent av de svarande i respektive grupp i specialundersökningen

	Organisations- arbete	Personligt stöd	Samlad in pengar och annat	Inte arbetat ideellt	Totalt
Jämförelsegrupp	24	14	12	50	100
Europeiska invandrare	12	12	10	67	100
Nyanlända utomeuropeiska invandrare	20	13	7	60	100

⁵ Denna sammanslagning utgör en förenkling i jämförelse med den indelning vi för övrigt använder oss av i denna rapport.

⁶ Som tidigare redovisats var den vanligaste formen av ideellt arbete att samla in pengar, men fördelningen ser lite annorlunda ut här eftersom vi slagit samman flera olika typer av ideellt arbete under beteckningen ”organisationsarbete”.

Bakgrunden till skillnader i ideellt arbete

Låt oss först se på Tabell 7 som visar på grundläggande värden för de ovan presenterade grupperna samt för gruppen med utomeuropeisk bakgrund.

Tabell 7. Ålder, yrkesarbete, utbildning, boende, civilstånd, barn, kön och självskattad hälsa bland de nyanlända från utomeuropeiska länder, med utomeuropeisk familjebakgrund, europeiska invandrare och jämförelsegruppen, 2019. I procent av de svarande i respektive grupp i specialundersökningen

	Nyanlända	Utomeuropeisk familjebakgrund	Europeiska invandrare	Jämförelsegrupp
Ålder, medelvärde	32	26	47	52
Heltidsarbete	42	48	54	46
Högskoleutbildning	53	31	48	57
Hyreslägenhet	73	59	50	41
Ensamstående	37	51	40	43
Hemmavarande barn	38	25	34	23
Kvinna	32	74	61	68
Man	63	26	38	32
God eller mycket god hälsa	83	88	71	78

Som vi ser i tabellen bodde de nyanlända oftare i hyreslägenheter och hade oftare hemmaboende barn. Dessutom var könsfördelningen mycket olika, bland de nyanlända var 63 procent män medan andelen var 32 procent i jämförelsegruppen. Gruppen med utomeuropeisk familjebakgrund var mycket yngre än individerna i de övriga grupperna. De rapporterade bättre hälsa, hade färre barn och färre med högskoleutbildning. Denna grupp dominerades även starkt av att tre fjärdedelar var kvinnor. De europeiska invandrarna var mer lika jämförelsegruppen även om de skiljde sig en del på några av variablerna som att de hade lägre utbildningsnivå, fler var heltidsarbetande och fler hade barn hemma. Det fanns inget tydligt mönster som skulle kunna förklara skillnaderna när det gäller deras ideella arbete.

Ett grundläggande sätt att kontrollera för ålderskillnaderna mellan till exempel de nyanlända utomeuropeiska invandrarna och jämförelsegruppen är att enbart analysera åldersgruppen 20–39 år. När vi gör det ser vi i Tabell 8 att i denna åldersgrupp är de nyanlända till och med mer engagerade i vad vi kallat organisationsarbete än jämförelsegruppen och andelen som inte varit engagerad alls är lika stor i båda grupperna. Naturligt nog var det också i denna åldersgrupp vanligare att de nyanlända bodde i hyreslägenheter, men könsfördelningen var jämnare.

Tabell 8. Organisationsinriktat ideellt arbete, yrkesarbete, utbildning, boende, civilstatus, barn, kön och självskattad hälsa, 2019. I procent bland nyanlända och jämförelsegruppen i åldern 20–39 år

	Nyanlända	Jämförelsegrupp
Organisationsarbete	23	15
Inget ideellt arbete	63	65
Heltidsarbete	47	65
Högskoleutbildning	58	54
Hyseslägenhet	76	61
Ensamstående	41	39
Barn	36	24
Kvinna	60	72
Man	37	28
God eller mycket god hälsa	86	85

Sammanfattningsvis indikerar undersökningen så här långt att det finns olikheter i hur det ideella arbetet tar sig uttryck beroende på om en person själv eller föräldrarna invandrat till Sverige, men att skillnaderna är relativt små. Gällande de informella hjälpinsasterna är skillnaderna ännu mindre. Den särskilda analysen av det ideella arbetet bland de nyanlända visade att de nyanlända var något mindre engagerade i organisationernas interna arbete. Detta kunde förklaras av att de var yngre än jämförelsegruppen. I åldergruppen 20–39 år var de nyanlända till och med mer engagerade i organisationernas inre arbete än andra.

Rekrytering och inriktning av det ideella arbetet

Hur man kommer att bli engagerad i ideellt arbete har å ena sidan förklarats utifrån altruistiska motiv, individuella ställningstaganden och demokratiska ställningstaganden. Då betonas arbetets frivilliga karaktär, dess utgångspunkt i individens handlingsval och rätten att sluta sig samman för att bland annat lösa kollektiva problem och påverka demokratiska processer. I områden som Kista och Skärholmen som kan karaktäriseras som socioekonomiskt svaga och där många med utländsk bakgrund bor har livsmöjligheterna visat sig vara sämre än i andra områden när det gäller sådant som skolresultat, hälsa och levnadsvanor (Andersson & Holmqvist 2019). Det skulle kunna bidra till att stärka incitamenten att engagera sig. Å andra sidan betonas strukturella betingelser och livsbetingelsernas betydelse för möjligheterna att delta i ideellt arbete. Till detta efterfrågar etablerade ideella organisationer på samma vis som arbetsgivare en viss typ av arbetskraft för att klara av sina uppgifter.

Tabell 9. Om någon blivit tillfrågad eller inte tillfrågad om att arbeta ideellt bland dem som har respektive inte har arbetat ideellt, 2019. I procent av de svarande i specialundersökningen

	Har arbetat ideellt	Har inte arbetat ideellt	Totalt
Ombedd att arbeta ideellt	49	15	31
Inte ombedd att arbeta ideellt	51	85	69
Totalt	100	100	100

Vi ser i tabell 9 att en fråga ställdes om de svarande hade blivit tillfrågade att arbeta ideellt under det senaste året och att det var 31 procent som hade blivit det. Eftersom många av de som arbetat ideellt kan ha blivit tillfrågade av den organisation de är verksamma inom så är det inte konstigt att det i denna grupp var en betydligt högre andel som blivit tillfrågade. Men bland dem som inte arbetat ideellt var det enbart 15 procent som hade blivit tillfrågade om att göra det.

Vi fortsätter analysen och tittar på skillnader mellan den tidigare nämnda jämförelsegruppen och de nyanlända från utomeuropeiska länder i åldrarna 20–39 som inte arbetat ideellt. Då kan vi också se att de nyanlända bedömde sin egen kompetens att bidra till det ideella arbetet som signifikant lägre än jämförelsegruppen. De summerade svaren på de två påståendena: ”Jag saknar de kvalifikationer som behövs för att jobba ideellt” och ”Jag tror inte jag har så mycket att bidra med” visar att de nyanlända rangordnade sin kompetens mycket lägre än jämförelsegruppen på ett sätt som inte heller kan förklaras av deras lägre genomsnittliga ålder.⁷

Var är människor engagerade?

Vanligast var att ideellt arbete hade skett under 2–5 år men det fanns också personer som angav att de hade arbetat ideellt i hela sitt liv. De flesta nyanlända invandrarnas tid i ideellt arbete sammanföll med när de kom till Sverige. Samtidigt fanns det en inte obetydlig minoritet, 18 procent, som hade arbetat ideellt under en längre tid än de hade varit i Sverige och som alltså tog med sig engemanget från sitt födelseland.

Deltagarna fick även uppge namnet på det nätverk, verksamhet eller organisation som de hade gjort mest ideellt arbete för. Det var många olika organisationer som namngavs men hela 43 procent ville eller kunde inte uppge namnet, vilket gör att underlaget är väldigt litet i vissa fall och särskilt bland de nyanlända invandrarna från länder utanför Europa. Av alla angivna organisationer kunde 24 procent kategoriseras som organisationer med social inriktning, 5 procent vardera som religiösa och idrottsorganisationer. Enbart 4 procent var fackföreningar, intresseorganisationer eller politiska partiers. Ytterligare 5 procent kategoriserades som organisationer utanför civilsamhället, till exempel kommuner eller företag.⁸

7 För alla åldrar noterar jämförelsegruppen en median på 4,0 på en omvänd fyrgradig så kallad likertskala, de nyanlända rapporterar 2,5 alltså en skillnad om 1,5 skalsteg av fyra möjliga. Skillnaderna är härmed stora.

8 Ideellt arbete inom ramen för dessa har räknats på samma vis som för övriga organisationer.

Tabell 10. Ideellt arbete inom olika typer av organisationer bland invandrare från Europa, nyanlända från länder utanför Europa och jämförelsegruppen, 2019. I procent av de svarande i specialundersökningen

	Nyanlända utomeuropeiska invandrare	Europeiska invandrare	Jämförelsegrupp	Samtliga i speci- alundersökningen
Idrott	6	7	7	5
Social inriktning	20	20	28	24
Fackförening, politiskt parti, intresseförening	-	4	4	4
Religiösa organisationer, kyrkor	-	-	7	5
Privat eller stat, kommun	8	9	4	5
Vill eller kan inte ange namnet	59	40	25	43
Annat	7	20	25	14
Totalt	100	100	100	100

Sammantaget visar resultaten att respondenterna i specialundersökningen arbetade mer frivilligt inom organisationer som var inriktade på sociala frågor jämfört med dem i befolkningsundersökningen. Även om uppdelningen mellan olika inriktningar bland organisationerna störs av det faktum att många respondenter, särskilt i invandrargrupperna, inte namngav någon organisation så kan vissa observationer noteras. Det övergripande mönstret är det samma i alla tre grupperna, i samtliga grupper nämndes ofta samma typer av organisationer, så som vissa lokala idrottsklubbar, till exempel Kista FC, och även några av de större och väletablerade, socialt orienterade organisationerna som Amnesty, Röda korset och Röda Halvmånen. Men bland de nyanlända nämndes också tre exempel på olika stiftelser som inte nämndes av någon i de andra grupperna: Nazeer-Stiftelsen, Zaina-Stiftelsen och Jamal-Stiftelsen. Alla tre är exempel på internationella ideella organisationer som riktar sig till föräldralösa och underprivilegierade barn i Asien. Vid närmare kontroll visade det sig att de tre personer som arbetade frivilligt i dessa tre stiftelser gjorde det redan innan de kom till Sverige, vilket alltså innebär att när de migrerade till Sverige så tog de med sig nya typer av internationellt frivilligt arbete som inte verkar lika vanligt bland andra tillfrågade. En av dem var styrelseledamot i stiftelsen Zaina, en annan hade sysslat med personligt stöd inom Jamal-Stiftelsen och en tredje rekryterade medlemmar till Nazeer-Stiftelsen.

En annan iakttagelse är att ingen i de två invandrargrupperna nämnde ideellt arbete för några religiösa organisationer eller kyrkor, men i jämförelsegruppen beskrevs ideellt arbete i flera kyrkor och församlingar: Elimkyrkan, Jehovas vittnen, Heliga Annas ortodoxa församling, Emmanuelkyrkan och Betlehemkyrkan var bland dem som nämndes. Slutligen tycks det vara vanligare bland invandrargrupperna att arbeta ideellt inom privat eller offentlig sektor. Det fanns inga indikationer på att invandrare skulle vara mer engagerade i politiskt inriktade organisationer än jämförelsegruppen, om inte detta möjligen döljs av det stora antalet icke-namngivna organisationer.

Diskussion

Den här undersökningen gjordes i köpcentrumen i två invandartäta bostadsområden utanför Stockholm. Urvalet var inte slumpmässigt. Mot denna bakgrund får vi räkna med en viss överskattning av andelen med utländsk bakgrund som har engagerat sig i ideellt arbete och gjort informella insatser. Det är troligare att de som är intresserade av frågorna hellre besvarar undersökningen än andra som inte är lika engagerade. Detta försvårar jämförelser med andra undersökningar med ett slumpmässigt urval. Möjligheterna att göra interna jämförelser mellan olika svarandegrupper är dock bättre eftersom undersökningen är relativt stor med 716 svarande, och att det inte finns anledning att misstänka några skevheter i urvalet som skulle kunna påverka olika grupper på skilda vis.

Undersökningen var något av ett experiment för att testa möjligheterna att nå människor med utländsk bakgrund med hjälp av en starkt förkortad enkät som kunde möjliggöra analyser av likheter och skillnader mellan dessas engagemang jämfört med andra befolkningsgrupper. Bakgrunden är att internationell forskning pekar mot att det antagligen också i Sverige finns tendenser till skev rekrytering till ideellt arbete, åtminstone till toppskikten inom organisationerna och att organisationerna inte heller är helt anpassade efter invandras behov. Det kan vidare vara så att invandrare, och kanske särskilt de från Mellanöstern, Asien och Nordafrika, inte alltid är vana vid den arbetsdelning mellan privat och offentlig sektor som finns i Sverige. Detta eftersom de växt upp under andra omständigheter och ofta under odemokratiska regimer. Invandrare kan också uppfatta ett större behov att engagera sig ideellt och genom informella insatser på grund av brister i samhällets förmåga att anpassa den sociala servicen till just deras behov.

Resultaten visar att de svarande i denna specialundersökning i Kista och Skärholmen rapporterade betydligt mer informella insatser jämfört med den större befolkningsundersökningen som genomfördes i hela landet och att de samtidigt gjorde något mindre ideellt arbete. Invandrarna från Europa, framförallt från Norden och Östeuropa, visade sig göra minst insatser av alla. Resultaten tyder inte heller på att invandrarna använder de ideella organisationerna för att skapa nya nätverk som kan kompensera för sociala relationer som förlorats i flytten. De mer utbredda informella insatserna kan, tillsammans med att det visade sig vanligare med ideellt arbete inom socialt inriktade organisationer, möjligen tyda på att samhället brister i social service, vilket de svarande då skulle känna sig manade att kompensera för. Eftersom mönstren var lika oavsett födelseland verkar kulturella förklaringar som skulle grundas i inlärd mönster för arbetsdelning ha mindre förklaringsvärde. Utomeuropeiska invandrare och särskilt de mer nyanlända visade sig dock ha en lägre tilltro till sin egen kompetens när det gällde att bidra till det ideella arbetet. Dessutom visade det sig att de mer sällan blev tillfrågade om att arbeta ideellt. Det fanns inga tydliga tecken på att invandrarna skulle vara mer eller mindre politiskt engagerade än andra och det var inte så att olika invandrarorganisationer var särskilt bra på att fånga invandrarnas engagemang.

De små skillnaderna i sysselsättning, utbildning, familj och annat jämfört med befolkningsundersökningen visar att undersökningen lyckades nå det urval som avsågs, nämligen en mångfald av personer med olika bakgrund och som inte tillhörde de mest

marginaliserade invandrarna. Det var dock lättare att få något yngre personer och kvinnor att ställa upp, vilket innebär att de är överrepresenterade. Sättet att fråga om ideellt arbete och informella insatser verkar också ha fungerat. Frågan om informellt arbete var den inledande frågan i enkäten och detta kan vara en bidragande anledning till att så stora andelar angav att de gjort denna typ av insatser.⁹ Det visade sig också svårt att få svar på vilken organisation som man utfört den största delen av det ideella arbetet för. Detta medförde bristfällig information om vilka organisationstyper som engagerade olika befolkningsgrupper. Det visade sig slutligen att det skulle ha räckt ganska långt att enbart översätta enkäten till svenska, engelska och arabiska.¹⁰

Enkäten i specialundersökningen innehöll även ett antal olika frågor om hur de svarande uppfattade möjligheterna att påverka samhället med hjälp av ideellt arbete och hur de uppfattade riksdagens och regeringens förmåga att representera hela befolkningen. Frågorna formulerades för att möjliggöra framtida analyser av olika invandrargrupper mer politiskt grundade engagemang. Det fanns inte utrymme att fördjupa sig i detta i denna första rapport så vi ber att få återkomma till frågan i uppföljande och mer fördjupade analyser. En viktig fråga som fortsatta analyser kan arbeta vidare med är innebörden av att de nyanlända bedömde sin kompetens att bidra till det ideella arbetet som mycket lägre än andra. Kan en möjlig förklaring till detta vara att de inte själva identifierade sig så starkt med de ideella organisationernas medlemmar och verksamhet?

Även om vi ska vara lite försiktiga att tolka in för mycket i att det i denna undersökning rapporterades så hög andel informella insatser, skulle en möjlig tolkning av detta kunna vara att den sociala servicen brister, vilket skulle kunna utgöra ett starkt incitament att bidra med informella insatser. Informella insatser ges oftare till dem som man har närmare relationer till, som släkt och vänner. Den typ av ideellt arbete som var vanligast i denna specialundersökning var dessutom organiserat av organisationer med en tydligare social serviceinriktning än i den nationella befolkningsundersökningen, vilket även det kan var ett tecken i samma riktning och som skulle innebära att människor i Kista och Skärholmen uppfattar att det finns brister i den sociala servicen som de försöker kompensera för.

Referenser

- Andersson, R., & Holmqvist, E. (2019). *Grannskapseffekter och politik och planering för minskad segregation: Underlagsrapport till Jämlikhetskommissionen*. [Elektronisk resurs].
- Carson, E. D. (1999). Comment: On defining and measuring volunteering in the United States and abroad. *Law and Contemporary Problems*, 62(4), 67-71.
- Delmos. (2020). *En demokrati för alla. Deltagandet i demokratin bland boende med socioekonomiska utmaningar jämfört med andra*. [Elektronisk resurs].
- Eckstein, K., Jugert, P., Noack, P., Born, M. & Sener, T. (2015). Comparing Correlates of Civic Engagement Between Immigrant and Majority Youth in Belgium, Germany, and Turkey. *Research in Human Development*, 12(1-2), 44-62.
- Eimhjellen, I. & Arnesen, S. (2018). *Organisasjonsengasjement blant innvandrere*. Rapport 2018:3. Oslo: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
- von Essen, J., Jegermalm, M. & Svedberg, L. (2015). *Folk i rörelse – medborgerligt engagemang 1992–2014*. Arbetsrapport 85. Stockholm: Ersta Sköndal Bräcke högskola.
- Font, J. & Méndez, M. (2013). *Surveying Ethnic Minorities and Immigrant Populations: Methodological Challenges and Research Strategies*. Haag: Boom uitgevers Den Haag.
- Grosse, J. (2017). *Utvecklingen av ideella föreningars villkor: civila samhällets villkor 2016 med fokus på ideella föreningar i utsatta områden*. Stockholm: Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor.
- Hall, M. H. (2001). Measurement issues in surveys of giving and volunteering and strategies applied in the design of Canada's National Survey of Giving, volunteering and participating. *Nonprofit and voluntary sector quarterly*, 30,(3) 515-526.
- Henriksen, L. S., Strømsnes, K. & Svedberg, L. (2019). *Civic engagement in Scandinavia: volunteering, informal help and giving in Denmark, Norway and Sweden*. Cham: Springer.
- Jegermalm, M. & Jeppsson Grassman, E. J. (2012). Helpful citizens and caring families: Patterns of informal help and caregiving in Sweden in a 17-year perspective. *International journal of social welfare*, 21(4), 422-432.
- McPherson, M., Smith-Lovin, L. & Cook, J. M. (2001). Birds of a feather: Homophily in social networks. *Annual Review of Sociology*, 27(1), 415-444.
- Musick, M. A. & Wilson, J. (2008). *Volunteers: a social profile*. Bloomington, Indiana Univ. Press.
- Musick, M. A., Wilson, J. & Bynum, W. B. (2000). Race and Formal Volunteering: The Differential Effects of Class and Religion. *Social Forces*, 78(4), 1539-1570.
- Pérez, E (2018). Social mobilisering och samhällsarbetspotential. I M. Dahlstedt & P. Lalander (red.), *Manifest för ett socialt arbete i tiden*. Lund: Studentlitteratur.

- Puranen, B. (2019). *Med migranternas röst: den subjektiva integrationen*. Stockholm: Institutet för framtidsstudier.
- Salamon, L. M., Haddock, M. & Sokolowski, S. W. (2017). *Explaining civil society development: a social origins approach*. Baltimore, Maryland: Johns Hopkins University Press.
- SCB (2002). *Personer med utländsk bakgrund: riktlinjer för redovisning i statistiken*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Stepick, A., Stepick, C. D. & Labissiere, Y. (2008). South Florida's Immigrant Youth and Civic Engagement: Major Engagement: Minor Differences. *Applied Developmental Science*, 12(2), 57-65.
- Stockholms stad (2020). *Områdesfakta - statistik om stadens delområden* [Elektronisk resurs].
- Svedberg, L., von Essen, J. & Jegermalm, M. (2010). *Svenskarnas ideella engagemang är större än någonsin. Insatser i och utanför föreningslivet*. [rapport till Regeringskansliet]: Ersta Sköndal högskola.
- Toppe, C. (2005). *Measuring volunteering, A behavioral approach*. Circle working paper No. 42. [Elektronisk resurs].
- Underrättelseenheden. (2017). *Utsatta områden. Social ordning, kriminell struktur och utmaningar för polisen*. [Elektronisk resurs].
- Vetenskapsrådet. (2018). *Svensk forskning om segregation*. [Elektronisk resurs].
- Wilson, J. (2012). Volunteerism research: A review essay. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 41(2), 176-212.

Avslutning

Johan von Essen & Lars Svedberg

Efter snart 30 års systematiska studier av det medborgerliga engagemanget kan vi hävda att det är omfattande och stabilt, även om det naturligtvis sker förändringar. Vi har också kunnat visa att majoriteten av den vuxna befolkningen har eller har haft en personlig anknytning till olika former av medborgerligt engagemang. På det sättet har olika former av engagemang varit klassöverskridande och utgör en delad erfarenhet för de flesta.

För första gången har vi inte bara fångat det ideella engagemanget och de informella insatserna utan också mer systematiskt skrivit om givandet, det politiska engagemanget och om de som aldrig arbetat ideellt. Därtill ett kapitel om medborgerligt engagemang bland personer med utländsk bakgrund. Det här har gjort att vi kunnat fördjupa analyserna inom ett antal områden. I en sådan här rapport ligger dock fokus på att presentera grundläggande faktauppgifter. Det är ett viktigt ”empiriskt fotarbete” för att få en någorlunda stabil grund att stå på inför fortsatt forskning och fortsatta samtal både med en intresserad allmänhet, de aktiva i civilsamhället och forskarsamhället.

Sådana här slags befolkningsundersökningar blir dock allt svårare att genomföra på de sätt och med de anspråk och ambitioner som både vi själva och andra forskare haft. Det har helt enkelt blivit allt svårare att få människor att besvara våra frågeställningar. Det ställer till bekymmer som har vuxit till problem för att nu använda en berömd distinktion. Detta påverkar alla sådana här studier, inklusive vår egen.

I rapporten har vi givit en första redovisning av 2019 års befolkningsundersökning och ambitionen har främst varit att beskriva det medborgerliga engagemangets omfattning och struktur och hur det har förändrats sedan den första befolkningsundersökningen 1992.

Under undersökningsperioden har andelen som arbetar ideellt legat på omkring 50 procent av befolkningen, medan andelen som gör informella insatser har ökat och ligger vid 2019 års undersökning på drygt 40 procent. Det medborgerliga engagemangets inriktning och struktur är också tämligen stabilt. Trots både tillfälliga avvikelser och lite mer omfattande förändringar domineras det ideella arbetet fortfarande av insatser i idrotts- och fritidsorganisationer. De informella insatserna är i huvudsak av en praktisk och omsorgsinriktad natur och sker inte sällan i samspel med professionella vård- och omsorgsinsatser. Givandet riktas fortfarande främst mot internationellt bistånd och medicinsk forskning och de flesta gör inga direkta politiska insatser men åtskilliga deltar i upprop, namninsamling och annat för att påverka politiska beslut. Inte heller visar den senaste befolkningsundersökningen att andelen som är engagerad i mer lösligt sammansatta

nätverk istället för i en organisation ökar. I befolkningsundersökningen från 2014 noterade vi att andelen som arbetar ideellt inom ramen för sin anställning var större än vi förväntat oss men den andelen har inte heller ökat under de senaste fem åren.

En central faktor för att förklara att omfattningen av det ideella arbetet är så pass stabilt och stort är ideella organisationers behov av resurser i form av ideellt arbete. Även om folkrörelsetraditionens värderingar har utmanats uppfattas medborgerligt engagemang fortfarande som viktigt och uppfordrande. Vårt antagande om betydelsen av *civilsamhällets infrastruktur* kan bidra till att förklara att omfattningen av ideellt arbete är så pass stabilt.

Även andelen av befolkningen som aldrig har arbetat ideellt har förändrats tämligen lite. Klass, tillit och tid utgör tre bärande förklaringsdimensioner till varför människor aldrig gjort ideella insatser. Detta åskådliggörs genom att vi kunnat ringa in tre relativt åtskilda grupper som vi benämnt: ”en grupp med eget litet kapital”, ”en grupp med vissa resurser men utan tillit” och ”en grupp fullt uppdragen med annat”. Utgår vi från att det är ideella organisationer som i hög grad påverkar om människor arbetar ideellt betyder det att sådana organisationer också kan göra det svårare för vissa grupper i befolkningen att bli delaktiga. Ett exempel kan vara att de ideella insatserna ofta har systematiserats och gjorts så lika professionella insatser att ideella organisationer föredrar personer med god utbildning eller att ideella organisationer kräver att man rättar sig efter hur man av hävd och tradition organiserat arbetet. En annan förklaring är att människor som lever under sådana omständigheter att de är exponerade på sociala arenor, oftare blir rekryterade av ideella organisationer för att arbeta ideellt. Att bo i bostadsrätt, ha barn som utövar ett fritidsintresse och att ingå i nätverk på fritiden bidrar till att befinna sig på sådana sociala arenor där de blir rekryterade till medborgerligt engagemang. Eftersom befolkningsundersökningarna inte har innehållit frågor om givande och politiskt deltagande under lika lång tid kan vi inte följa dessa former av medborgerligt engagemang under hela tidsperioden. Vi vet dock att sedan 2014 förändras omfattningen av givande och politiskt deltagande tämligen lite.

Det leder oss över till vårt antagande om *det kumulativa medborgarskapet*. De olika kapitlen visar att om en person är aktiv i någon form av medborgerligt engagemang ökar sannolikheten att den också är aktiv i någon annan form av engagemang. Om någon ägnar sig åt givande, gör informella insatser eller är engagerad i politiskt deltagande bidrar det till att öka sannolikheten för att den arbetar ideellt. De olika formerna av medborgerligt engagemang överlappar och förstärker alltså varandra.

Att vi kan visa att det finns sådana systematiska samband mellan de former av engagemang som vi har studerat stödjer vårt antagande att de personer som är exponerade på sociala arenor har lättare att bli inbjudna eller rekryterade till medborgerligt engagemang. Detta blir särskilt tydligt när vi kommer till den del av befolkningen som gjort en insats vid en ”särskild händelse”. Som vi visat finns det ett starkt samband mellan att arbeta ideellt och att göra en insats vid en särskild händelse, medan en mycket liten del av dem som aldrig har arbetat ideellt har gjort en sådan insats. Det finns goda skäl att anta att de nätverk och kontakter som personer i lokala ideella organisationer hade tillgång till var viktiga för att nå och uppmana människor att delta i släckningsarbetet vid skogsbränderna och för att få människor att ta emot flyktingar. Även det faktum att det finns ett starkt samband mellan

att ha föräldrar som varit aktiva inom föreningslivet och att själv arbeta ideellt pekar mot ett kumulativt medborgarskap. Vi antar då att man tar med sig synsätt, vetande, vanor och nätverk från uppväxten och på så sätt växer in i det medborgerliga engagemangets sammanhang.

Det är vanskligt att jämföra resultaten mellan studien av medborgerligt engagemang bland personer med utländsk bakgrund med befolkningsundersökningens resultat. Dock kan vi konstatera att bland personer med utländsk bakgrund arbetade man ideellt i något mindre omfattning än hos majoritetsbefolkningen, däremot gjordes en större andel informella insatser. Även denna skillnad kan stödja antagandet om det kumulativa medborgarskapet. Att inte ha vuxit upp i det svenska samhället innebär, åtminstone till en början, att man inte lika ofta finns med på de sociala arenor som leder in till medborgerligt engagemang.

Våra två grundläggande teoretiskt grundade antaganden om vikten av det civila samhällets infrastruktur och det kumulativa medborgarskapet kan alltså bidra till att ge förklaringar till två iögonfallande resultat som återkommer under tidsperioden. Nämligen att det medborgerliga engagemangets omfattning och struktur visar på en påfallande stabilitet samt att individer ofta är aktiva i flera former av medborgerligt engagemang. I denna rapport ska vi inte dra allt för långtgående slutsatser. De får anstå till den forskarantologi om medborgerligt engagemang i det svenska samhället som kommer att publiceras i början av hösten 2021.

Med detta sagt vill vi ändå göra några iakttagelser. Våra båda antaganden ger ideella organisationer och de människor som verkar inom dem en central roll för att upprätthålla och strukturera det medborgerliga engagemanget, eftersom de rekryterar och organiserar ideellt arbete, pekar på behov samt förmedlar pengar och andra gåvor. I den folkrörelsetradition som under lång tid präglat det svenska civilsamhället växer värderingar och för givet tagna sätt att arbetas fram som de som fostrats in i denna tradition har lättare att ta till sig. Det gör att de ideella organisationerna är viktiga för att bibehålla det medborgerliga engagemanget. Det långvariga offentliga stödet till t.ex. idrottsrörelsen och kultur- och fritidsorganisationer bidrar till att förklara varför dessa typer av organisationer fortfarande dominerar det ideella arbetet så starkt. Organisationer är uthålliga och förändras långsamt, eftersom de ofta förvaltar de värderingar som en gång gjorde att de bildades. Samtidigt strävar de som är aktiva i någon form av medborgerligt engagemang ofta efter att påverka och förändra samhället, antingen genom politiskt deltagande eller genom att göra insatser i en viss verksamhet eller för en viss grupp. På så sätt bibehåller det medborgerliga engagemanget vissa värderingar, traditioner och vanor samtidigt som det utmanar och försöker förändra det samtida samhället. Denna dubbelhet är ett uttryck för den mångtydighet som präglar det medborgerliga engagemanget. Men låt oss för all del inte glömma en ofta starkt undervärderad typ av faktorer som bidrar till att upprätthålla både organisationer och engagemang, nämligen att människor får gemenskap och glädje, inflytande och makt samt att engagemanget kan bidra till självförverkligande och att lära sig saker och ting.

Om vi värderar den civilsamhällesmodell som vi haft i Sverige och de nordiska länderna högt, finns det sannolikt två hot mot denna modell och den kultur vi här beskrivit. För att

resonera om dessa tar vi ett steg utanför den empiriska data som vi har presenterat. Det ena är en fortgående kommersialisering och det andra en allt effektivare professionalisering av det civila samhället och dess organisationer. När det gäller kommersialiseringen kanske den tar sitt tydligaste uttryck i idrotts- och fritidsområdet för barn och ungdomar. Med snabbfotade lösningar och med lyhördhet inför ”marknadens önskemål” flyttar kommersiella intressen fram sina positioner samtidigt som till exempel idrottsrörelsens tveeggade inställning inför kommersialisering och marknad kan samspela med en sådan här utveckling. Det andra är den fortgående professionaliseringen av civilsamhället och dess organisationer där avståndet mellan anställda och ideellt verksamma riskerar att öka allt efter hand, inte minst då de anställda är specialutbildade för sina arbetsuppgifter. Och där de ideella insatserna i en vardagsverklighet kan bli både mindre värda och mindre viktiga. Det civila samhällets professionella eliter är en verklighet att ta hänsyn till och vara uppmärksam på.